TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

ÜLDAJALOO KATEEDER

ENTENTEI MOODUSTAMINE

DIPLOMITÖÖ

OLEV MAAS

TALLINN 1956

Eessõna

XIX saj. võimase 30 aasta kestel muutub vana kapitalism, mille aluseks oli üksikute ettevõtjate vaba konkurents, monopolistlikuks kapitalismiks — imperialismiks. Monopolide tekkimist sooelustas kapitalismi omane tootmise kontsentreerumise protsess. Sellel arengustmel iseloomustavad kapitalismi vüs põhitunnust: 1) tootmise ja kapitali kontsentratsioon, mis on loonud sellise kõrge arenemisastmeni, et ta on loonud monopolid, mis etendavad majanduslikus elus otsustavat osa; 2) pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja selle „finantskapitali" baasil finantsoligarhia tekkimine; 3) kapitali väljavedu, erinevalt kaupade väljaveost, omandab eriti kaaluva tähtsuse; 4) kujunevad kapitalistide rahvusvahelised monopolliidud, mis jaotavad maailma omavahel. Ja 5) on lõpe-

tatud maakera territoriaalne jagotamine suurimate kapitalistlike riikide vahel." [1]

Need eespoolloetud imperialismi 5 põhitunnust päätavad, et imperialismi ajastul kasvab tohutult tootmine, mis järjest teravamaks muudab toorainete ja turgude muretsemise küsimuse. See põhjustab suurriikide kolonialekspansiooni XIX saj. lõpul ja XX saj. algul. See lõppeb XX saj. alguses. Kuid nõne tekib ülesanne maailma kõige võimsamatel riikidel uuesti maailm jagada, kuna esialgne jaotus ei rahuldanud kõiki riike. On loomulik, et võimaje muudab suurriikide vahekorra radikaalselt teravaks. Maailma ümberjaotamise ülesannet täidab nüüdsest peale imperialistlike suurriikide välispoliitika ja diplomaatia.

Kapitalismi ülemaailmsel imperialismiks ebaühtlustub kapitalistlike suurriikide areng. Varasemaks kapitalistlikuks riigiks oli Inglismaa, talle järgnes Prantsusmaa. Nii kestis see 1870. aastani. Kuid alates sellest ajast algas Saksamaa ja USA kapitalistliku tööstuse järjekordselt kiire areng. XIX saj. 90-ndatel aastatel jõudsid USA ja Saksamaa oma tööstu-

---

[1] V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, Teosed, 22. k., Tallinn 1953, lk. 247

se arengu taseme poolest Inglismaast ja Prantsusmaast kaugele ette. Mahaajäänud püüdsid kaotust tasa teha muu poliitilise valitsusega. Nii tekivad kaks põhilist vastuolu, mis tekitavad antagonismi mitmesuguste riikide vahel.

Viini kongressi poolt kehtestatud Euroopa maade tasakaalu paiskas segamini Preisi-Prantsuse sõda, mille tulemusena tekkisid Euroopa südamesse kaks suurt muu riiki: Saksamaa ja Itaalia, kelledest eriti esimene oma sünnihetkest peale näitas üles eriskordset agressiivsust. Agressiivne Saksamaa muutus Prantsusmaale, hiljem kogu Euroopale hädaohtlikuks. Prantsuse-Preisi sõda ei olnud liikvidaerinud mõlemi maa vahelist konflikte, vaid oli seda tunduvalt teravdanud. Tulevasest sõjakas Prantsusmaaga ja Venemaaga loob Saksamaa sõjalise koalitsiooni Austria ja Itaalia osavõtul, mis peab kogama Euroopa kaheks ning eraldama Saksamaa vaenlased – Prantsusmaa ja Venemaa teineteisest. 1882. a. sõnastis Kolmikliit, kuhu kuulusid Saksamaa, Austria ja Itaalia. Euroopa ole tõhestatud Jüüti poolsaarest, nimi Sitsiiliani. Kolmikliidu olemasolu sundis Prantsusmaad ja Venemaad tihenema, mis vastupanuta Saksa diplomaatia energilisele vastutöötamisele viiski teostus 1893 a.

Nende kahe rühmituse vahel püüdis püsimat
agga lavarida Inglismaa, kasutades oma
hiiviides summagi rühmituse vahelisi lahk-
helisid. Kuid kauaks ei suutnud Inglismaa
jääda püsima sellisele positsioonile. Vastuolude
teravnemine maailma valdamise pärast Saksa-
maaga, sundis Inglismaad 1904.a. lõpetama Prant-
susmaaga, mille loomuliknes tulemuses oli Vene-Inglise
liit 1907.a. Nii tekkis aastatel 1893-1907
Entente'i ees nimetatud sõjaline rühmide liit. Sel-
lega oli ühtlasi pandud murgani XX sajandi ühe-
le suurimale sõjalisele konfliktile, mis aset leidis
1914-1918. aastal. Aastatel 1893-1907 ei
toimunud Euroopas sõjalisi konkurentsi. Seda
intensiivsem oli tolle perioodi diplomaatiline
„lahing" Euroopa kabinettide vahel. Sõjalised ma-
„" nöövrid olid kahtlematta komplitseeritumad
kui ühelgi varasemal ajalool perioodil. Samal
ajal tõusis tolle perioodi diplomaatiasse rohkem
kui kunagi enne silmakirjalikkust, alatust, au-
tust, aga tihti ka lihtsalt lohakat valet. Seda
hõlbus sellels, et pätta vaenlast, apada teda segadusse,
hirmutada või viia lihtsalt valedele jälgedele.
Sealjuures on loomulik, et XX sajandi kontekstil,
see on ajajärgul, mil rahvamasside aktiivsus
ja teadlikkus on tohutult kasvanud, nagi impe-
rialistliku suurriigi diplomaat vaenlast hõlge-

pealt oma rahvas, kelle tahtelepanelikued silmad püüavad hoolega jälgida tema mahhinatsioone. Sellepärast jäävad selle perioodi palyad diplomaatilised käigud avalikkuse ees saladuseks. Selmitakse terve rida lepinguid, traktaate jne. mis on salajased. Ja täiste, siin ole, millele teha suitsuratet: kõikide suurriikide diplomaadid valmistuvad ette hüplahetluseks, mis pidid tooma rahvastele kaasa senitähtamatud kannatusi. Diplomaadid pidid näitama aga oma tegevust teisest küljest: nad oleks nagu teinud ülesandeid pingutusi riikide-vaheliste suhete reguleerimiseks rahulikul teel. Nende tegevuse selle suuje silmapiirfalikkuse on palpastanud afalugu. Klapitalistliku süsteemi ülemineku imperialismile, mis viimasest tähistab kapitalistliku ühiskonna lõõbumise algust, leidis täielikku kajastuse imperialismi ajastu diplomaatias. Imperialismi ajastul teatavasti kasvab tohutult maailmaproletariaat, kes järjest jõulgemalt nõuab nõudma oma õiguste valuleseadmist, mille lõppeesmärgiks oli nõudluse, kui ekspluatatatsiooni klassi võimult tõukamine ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine. On selge, et diplomaat nõudluku süga esindajana, väljenelab ta selle riigi valitseva klassi huve ja taotlusi.

Sellest tulenevalt on sodanlik diplomaatia oma tegelikkuses suuremal või vähemal määral rahvavaenulik.

Käesoleva töö ülesanderis ei ole võimalik esitatud probleemide sügavam analüüsimine. Tema ülesanderis oleks selgitada ja analüüsida peal põhjusi, mis tekitasid Euroopa kontinendil kaks suurt sõjalist ühinemist, näidata, et imperialismi perioodil gsutus võimaturu suurtükide jahutik kooseksisteerimine. Käesolev töö tahab selgitada, et suurriikide diplomaatia hakkab otsima välispäästu kapitalismi kriisist sõdade näol.

Sealjuures on loomulik, et peatähk langeb rahvusvahelistes suhete ja diplomaatia ajaloo käsitlemisele, kuna siinsele majandusliku arengu ja klassivõitluse seisumusi pmndutatakse ainult mööda minnes.

Autori taotluseks on näidata, et mitte ainult keiserliku Saksamaa, vaid ka igi imperialistlike riikide diplomaatia valmistas ette Esimeseks Maailmasõjaks. Selle tõenduseks oleks sõjalise ettevalmistuste loomine, kaua enne Maailmasõda. Ta tahab näidata et Entente ei ole kaitseliit, nagu seda väidab tagela sodanlik ajalookirjandus, vaid samuti agressiivsete eesmärkidega nagu Saksamaa ja Austria-Ungari. Käesolev töö

seab endale eesmärgiks näidata, et Maailmasõja ettevalmistamisest võtsid osa nõiv riigid, õlgugi et teiste hulgas oma suurema agressiivsusega torkas silma Saksamaa.

Ajaloolane tee käesoleva töö hindamisel, annavad Lenini teosed, mis käsitlevad rahvusvahelisi suhteid Imperialismi ajastul. Need teosed on võetud töö metodoloogilise aluseks. Peale selle on kasutatud teema kohta erialalist kirjandust, mille väärtust aitab suurendada asjaolu, et on tegemist nõukogude autorite töödega. Hea ülevaate käsiteldavast perioodist annab prof. V. M. Hvostovi ja prof. I. I. Mintsi poolt koostatud „Diplomaatia ajalugu" II köide.[1] Nimetatud teose väärtust aitab tõsta veelgi see, et temas on leidnud laialdast kasutamist allikad: dokumendid, kirjavahetus, memuaarid, päevikud, ajaloolised uurimused, poliitilised ülevaated ja elulood. Suure väärtusega on ka teiste nõukogude autorite tööd, nagu A. S. Jerusalimski „Saksa imperialismi välispoliitika ja diplomaatia XIX sajandi lõpul"[2] ja A. Z. Manfredi monograafia

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., Tartu 1948

2) А. С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма в конце XIX века, Москва 1951

„Prantsuse välispoliitika 1871-1891 aastatel".[1] „Lahjuks võimatu loetleda tööd käsitlevad aidult XIX saj. viimaseid aastakümneid. Lang-Ida rahvusvaheliste hüvenmuste uurimisel oli autoril kasutada NSV Liidu Teaduste Akadeemia välfaandes ilmunud teos „Rahvusvahelised suhted Lang-Idas (1870-1945 a.)".[2] Terviklikku pildi Saksamaa välispoliitikast impeeriumi perioodil annab Albert Schreineri ääsja Berlüünis ilmunud teos „Saksa välispoliitika ajaloost 1871-1945"[3] esimene köide. On väärtustav märkida, et autor on lähtunud teose kirjutamisel marksistliku ajalookäsitluse põhiprintsiipidest.

On loomulik, et töö kirjutamisel autor ei võinud mööda minna ka allikate iseseisvast käsitamisest. Isaak Oinemaa diplomaatilistest suhetest välisriikidega ajavahemikul 1856-1917 annab põhjaliku ülevaate „Kogumik Oinemaa lepingutest teiste riikidega."[4] Samasuguse väärtusega on autorile Berlüünis välja antud eelkäte publikatsioon „Euroopa kabinettide sõjaeelsete

---

1) А.З. Манфред, Внешняя политика Франции 1871-1891 годов, Москва 1952

2) Международные отношения на Дальнем Востоке (1870-1945 гг.), (Москва) 1951

3) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik 1871-1945, Erster Band: 1871-1918, Berlin 1955

4) Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917, (Москва) 1952

politika"[1])

Käesolevas töös nimetatud daatumid on antud uue kalendri järele, samuti ka tsaari Eestimaa kohta käivad.

---

1) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Bd. IV, V, XI, XIV Teil 1, XIX Teil 1. Berlin 1922-1927

I Euroopa rahvusvahelised suhted XIX saj. 70-ndail aastail.

Saksa - Austria liit.

19. juulil 1870.a. alanud Preisi - Prantsuse sõda lõppes võimaslke kurvalt. 1871.a. 10. mail allakirjutatud rahulepingu põhjal pidi Prantsusmaa loobuma maapõuevarade poolest rikkaimast ja strateegiliselt tähtsaimast maakondadest — Elsassist ja Lotringist ning maksma Saksamaale tohutut kontributsiooni — 5 miljardit frangi kullas. Piirustamud Prantsusmaa, ühendas Preisimaa endaga ülejäänud 35 Saksa riiki. Nii tekkis Euroopa südamele suur ja tugev keiserlik Saksamaa, mis järgnevat 43 aastat jooksul ähvardas Euroopa rahu.

Frankfurdi rahu ei suutnud lahendada Saksa - Prantsuse probleemi: vahekord jäi endiselt äärmiselt pinevaks. Lüüasaamises süüdunud Prantsusmaa ei leppinud

mõtlemast revanšile, mille taotlemisele ajendas prantslasi ka Saksamaa nue sisseiungi lõdaoht. Saksamaa ootas aga parajat juhust Prantsusmaa lõplikuks purustamiseks.

Prantsusmaa tolleaegsetele poliitika juhtide, nagu Thiers, J. Favre jt. oli selge, et sõdides Saksamaaga üks ühe vastu ei ole võimalik võita, eriti nüüd, kus Saksamaa ühendamise tõttu tema potentsiaalid olid suuresti kasvanud. Seetõttu Prantsuse välispoliitika lähemaks ülesandeks sai pinna sondeerimine tulevasteks liitudeks. Thiers ja J. Favre suhtlesid Prantsusmaa tulevaste liitlastena kõigepealt Venemaad, kuid ka Austriat ja Inglismaad [1] Esimese ja viimase suhtes läksid prantslaste lootused ka täiesti täide.

Bismarcki huvitas kõige pinevamate suhete säilitamine Prantsusmaaga. Talle oli aga samal ajal selge, et see on mängu tulega, sest kellega iganes Saksamaal tekiks konflikt, tema vastasel on valmis liitlane Prantsusmaa näol. Sellens Bismarck püüdis igati isoleerida Prantsusmaad, endale aga muretseda võimaliselt palju sõpru, kui võimalik üks

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II köide, Tartu 1948, lk. 14

isegi Prantsusmaa oma. [1] Üks sellised oli Austria kes 1866.a. oli elanud üle lüüasaamise sõjas Preisimaaga, samuti nagu hiljem juhtus Prantsusmaaga. Bismarck teadis, et need kaks revanšisti võivad liituda. Saksa kantsler suutnas nüüd kogu oma energia sellele, et sõlmida liitu Austriaga. Tõjseks Prantsusmaa võimalikuks sõbraks oli Venemaa. Bismarck vihkas Venemaad, mid oli samal ajal selleks liiga tark, et alustada hüglaslikke ressursse omava impeeriumiga sõda, eriti mid sellisesse sõtta oleks sekkunud lääne Prantsusmaa. Just sellepärast Bismarck taotleski liitu Venemaaga. Ülilisem ajalugu on rahul korral toendanud Bismarcki sud suroha õigust.

Austria omakorda taotles liitu Saksamaaga ja Inglismaaga Venemaa vastu. Inglismaast Austria endale liitlast ei saanud, kuna 70-ndatel aastatel Inglismaa tahtis hoiduda igasugustest siduvatest liitudest. Sellise traditsioonilise isolatsioonipoliitika olid rajatud mandririikide vastastikuste vastuolude ärakasutamisele Inglismaa hu-

---

1) H. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd I lk. 83

vides. Venemaaga oli Austrial tuhi sõidnenud Balkani valdamise pärast. Luna Inglismaast Austriale lütlast ei saanud pidi võimane võtma vastu Sahsamaa ja ka Venemaa sõpruse.

Venemaa oli samal ajal heidutatud Saksa-Austrija liidu perspektivist, mis soovis seda koostööd kahjutuks teha Austria-Vene nõrkenleppe abil.[1]

Nagu eeltoodust nähtub, oli rahvusvaheline olukord 70-ndate aastate alguses Bismarcki kavatsustele soodus.

1872.a. septembris kohtusid Berlüünis Vene, Saksa ja Austria keisrid, kelledega olid kaasas ka nende kantsleried.

Neil läbirääkimistel Bismarck ei õnnestunud Prantsusmaad eralda Venemaast, kuna Gortšakov[2] oli sellele otsustavalt vastu. Venemaa ei soovinud Prantsusmaa teistkordset purustamist.[3] Samal ajal oli Gortšakov ühtmal määral huvitatud Vene-Saksa

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd I lk. 83

2) Gortšakov, Aleksander (1798-1883), a.-st 1856 Vene välisminister, a.-st. 1862 peaminister.

3) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 19

liidust. 6. mail 1873. a. kirjutati Peterburis alla Vene-Saksa sõjalisele konventsioonile.[1] Austria selle konventsiooniga ei ühinenud, sest ta kartis, et see võib tõmmata Austria sõtta Inglismaaga. 6. juunil 1873. a. kirjutati Venemaa ja Austria vahel alla Schönbrunnis kokkuleppele, mille peamiseks sisuks oli kohustus alata läbirääkimisi ühise hoiakunnina üle sõjaahu või ühiseuroopaliste vapustuste tekkimisel.[2] Nimetatud kokkuleppega lõtus omakorda 23oktoobril 1873. a. Saksamaa.[3]

Nii oli tekkinud Kolmekeisririst, mille eelkäiaks oli 1815. a Püha Liit. Kolme keisri kokkulepe kandis reaalis äärmast iseloomu. Kolmest lepinguosalisest olid kaks s.o. Saksamaa ja Venemaa ühendatud tugevamini sõjalise konventsiooni kaudu.

Kokkuvõttes võib öelda, et Bis-

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 124-125

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 126-127

3) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 128

marck ei olnud snutmud nimetamisväärselt sõduda Venemaad endaga ja teda eraldada Prantsusmaast. Vene diplomaatia oli aga saavutanud oma eesmärgi: tegna läänepiir oli kindlustatud võimaliku sõja puhuks Inglismaaga, milline ähvardas iga hetk puhkeda. Isaari-Venemaal oli nimelt tekkinud konflikt Inglismaaga Lesk-otsides Hiiva pärast.

Sündmuste arengu selline tulemus ei tähendanud sugugi, et Bismarck oleks loobunud oma kavatsusest purustada isoleeritud Prantsusmaad. Kasvava rahutusega jälgis ta Prantsuse sõjaliste jõudude kiiret taastumist. Ta arvas, et asjata on oodata, kunni Prantsusmaa taastab oma jõud, vaid vastupidi — mida kiiremini see ohte minutib reaalseks, peab otsekohe lööjõid andma.

1874.a tekkis Prantsusmaa ja Saksamaa vahel konflikt, mida Bismarck tahtis igal juhul ära kasutada sõja ajendina. 1874.a. oleks Saksamaal arvatavasti Prantsusmaad olnud val palju kergem purustada kui 1870.a, kuid küsimus seisis selles, kas ka nüüd Saksamaal õnnestub sõda Prantsusmaaga lokaliseerida üks ühe vastu nii, et teised riigid vahele ei segaks. Lühidalt: küsimus

seisis selles, kas Prantsusmaa leiab endale toetajaid. Prantsuse diplomaatia küsimuse väga lihtsalt — ta pöördus Austria, Venemaa ja Inglismaa poole palvega anda talle diplomaatilist toetust, kuna Saksamaa valmistuvat sõjaks Prantsusmaaga.[1] Teataval määral prantslastele endilegi ootamatult astusid eespool nimetatud riigid rohe Prantsusmaa kaitsens välja. Inglise kuninganna Victoria hoiatas isiklikus kirjas Wilhelm I-st. See oli esimene kord, kus Prantsusmaa tulevane liitlane Inglismaa pääshs oma gallia naabri Sahsa kadaohust. Kuid Prantsuse-Inglise liidumi oli jäänud veel küga pikk ja vaevarikas tee taus tülisid ja vastuolusid kahe riigi vahel.

Bismarck, pähes, et teda püab „koalitsioon", loobus jalapealt oma kavatsusest, mid mitte jäädavalt. Ta otsustas oga hinna eest takistada Prantsusmaa toetamist Venemaa poolt. Bismarck otsustas Venemaale pakkuda, söota Lähis-Ida, s.o. Balkani näol Nimetatud alade allutamisest oma mõjuvõimule oli tsarism juba pikemat aega huvi-

---

1) A. Schreiner, Kur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I lk. 89

tatud.

1875.a. veebruaris läkitas Bismarck ühe oma diplomaatidest, Radovitzi, Peterburi. Radovitz pakkus Venemaale Saksa poolt täieste tasuta vabadust tegevusvabadust Balkanil ja isegi Poolas, juhul kui Venemaa otsustaks koos Prantsusmaa toetamisest! 1) Pakkumine oli meelitav, kuid Gortšakov ütles sjiski kindlalt ära. 2) Läbirääkimine ei tähendanud mitte Venemaa huvi vähenemist Balkanil, vaid vastupidi: isegi selle kasvu. Kuid samal ajal oli tõrium huvitatud tasakaalu säilitamisest Euroopa keskosas. Sellise tasakaal oleks aga kohe olnud rikutud Prantsusmaa purustamise korral ning Venemaa oleks jäänud ühsinda silm-silma vastu agressiivse Saksamaaga.

Pärast Radovitzi tagasipöördumist Peterburist otsustati Berliinis sjiski energiliselt tegutseda. Juba 3. veebruaril esitas Saksa valitsus Belgiale jämedalt, teravas noodi, milles nõuti Belgialt sisseseadusandluse muutmist.

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 24.

2) A.Z. Manfred, Внешняя политика Франции, lk. 149

Noot oli koostatud nii, et see pidi suhted Saksamaa ja Belgia vahel kohe teravaks ajama.[1] Selline Belgia siseasjadesse sekkumine oleks võimaldanud saada iga hetk sakslastele ettekäändeks diplomaatiliste suhete katkestamiseks temaga ja Belgia territooriumi kasutamiseks Prantsusmaa vastases sõjas. Samal ajal algas ka Saksa ajakirjanduses äge Belgia vastane kampaania. Sakslaste ähmamise võimalus Pas de Calais rannikule muutis Inglismaa erakordselt valvsaks.

Päris torm puhkes aga lahti siis, kui 14. märtsil 1875. a. Prantsusmaal võeti vastu seadus rügemende[2] koosseisu suurendamiseks kolmelt pataljonilt neljale pataljonile.[3] Sellega suurenes Prantsuse armee rahuaja kontingent 144 tuhande mehe võrra. 14. märtsi seadusele vastas Saksa ajakirjandus (muidugi Bismarcki-näpunäidete põhjal) ereregilist kampaaniat, teatades, et Prantsusmaa valmistab ette revanšistlikku sõda. Keiserliku seadusega seatate kohustele välja-

---

1) A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 149

2) Vene armees vastab rügemendile polk.

3) A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции lk. 150

vedu Saksamaalt. Saksa ajakirjandus sel-
tas, et seadus püüab takistada prantslastel
hobuste ostu oma sõjaväele. Sama müüdab
Saksa ajakirjandus teatas, et on rünnatud
Itaaliaolisekс Austria ja Itaalia liit Prant-
susmaaga.[1] Selliselt püüdis Bismarck õga-
smguste välja mõeldistega Saksa avalikku
arvamust ettevalmistada vandumusele, et
Saksamaa peab ennast kaitsma.

1875. a. seisis sõjaoht täiesti reaal-
selt Prantsusmaa kohal. Kuid tänu Prantsuse
diplomaatia osavale vastulöögile jäi sõda tulema-
ta. Prantsusmaa kasutas õieti Bismarcki sel-
le, millega ta mobiliseeris enda kaitseks Ingli-
maa ja Venemaa. Välisminister Decaze
avaldas kõik, tema teada olevad andmed Sak-
samaa sõjaliste ettevalmistuste kohta „Times'i"
veergudel, millele järgnes äge saksavastane
kampaania Inglise ajakirjanduses. Ka Venemaa
lubas taas oma diplomaatilist toetust Prant-
susmaale, kui Saksamaa peaks püüdma rea-
liseerida oma kavatsusi.

Nagu 1874. a., nii ka nüüd
päästeti taas Prantsusmaa Inglismaa ja Vene-
maa poolt. Asjade käiku dikteeris päratama-

---

[1] A.Z. Manfred, Внешняя политика Франции, lk. 152

tulb sellise kombinatsiooni Saksa agressiivsuse vastu juba teist korda Euroopa rahvusvahelistes suhetes. Prantsusmaa küsimus suudiz Inglismaad Venemaale tahenema. „Bismarck-see on mis Napoleon, teda peab oheldama... Antud konkreetse eesmärgi tõttu on Lõuna-Venemaa ja meie vahel paratamatult tarvilik," [1] hindas tekkinud olukorda Inglise poliitika juht Disraeli.

Kuigi Bismarck nägi, et ta ei õnnestu ka teist sõda valla päästa lokaliseeritud sõda, tegi ta nägu, nagu oleks just sõjas õnne üle võitnud.

70.–80-ndate aastate ühenes põletavamaks probleemiks jääb Saksa-Prantsuse terav vaen, mille põhjustajaks jäi Elsass-Lotringi küsimus.

Kuid Euroopa rahule oli veel teine õrn koht tekkinud. See oli Balkani poolsaar. Enne veel, kui oli lõppenud Saksa-Prantsuse 1875.a. sõjaäärevus, puhkes Lähis-Idas kriis, mis kestis neli aastat s.o. 1878.a.-ni.

Balkanil põrkusid kokku kolme suurriigi Inglismaa, Venemaa ja Austria

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 27

huvid ja püüdlused.

Tsaari Venemaale omas Balkan tähtsust strateegilise tagialana, kust võis ähvardada Konstantinoopolit ja vajaduse korral hoovata väinu. Et oma mõju Balkanil tugevdada, toetas tsaarivalitsus teatava püsivi Balkani slaavlasi nende võitluses Türgi ikke vastu.[1] Austria-Ungari, kartes, et tema all elavad slaavlased võivad järgneda oma Türgi all elavate kaasmuvendade eeskujule, suhtus äärmiselt vaenulikult Vene sellistesse püüdlustesse. Slaavlaste ülestõus Austria-Ungaris oleks lammutanud „lappidest koosneva monarhia".[2] Seale selle kujutas Balkani poolsaar Austria soodsamatele tähtsat müügiturgu. Sellistel motiividel suhtus Austria vaenulikult Vene mõju kasvusse Balkanil. Ka Inglismaa ei soovinud, et Venemaa võiks kontrollida väina ning vajadusel korral tuua Vahemerre oma sõjalaevastikku, sest nägi hästi Inglasi Vahemeres Prantsuse laevastiku. Inglismaa vajas taast segamatut läbikäimist Vahemeres, ses sütkaudu kulges lühim tee Inglismaa tähtsaimasse asumaasse

---

1) А.З. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 187.
2) Хас. Муратов, Роль Англии в „Восточном кризисе", Историк марксист kniga 7/83, (Москва) 1940, lk. 67

Indiasse (s.o. pärast Suessi kanali avamist 1869. a.). Sellepärast püüdis Inglismaa igati hoida Venemaad eemale Türgi päranduse jagamisest. Nüüss luidis Venemaa Balkanil endale raske tagavat vastast, kellede loomulikuks liitlaseks oli mõlemil ajal Türgi ise.

Krüsi põhjustajateks Balkanil seisid poolsaare päriselanikud. 1875. a suvel puhkes Hertsegoviinas ja Bosnias ülestõus, mis oli suunatud Türgi ikke vastu. Tõsikindel ülestõusu tahtis Vene tsaar Alexsander II kasutada ära Türgi siseasjadesse sekkumiseks. Tsarism ohutas igate Serbrat ja Montenegrot ülestõusnute abistamiseks välja astuma, mida ka viimasel 1876. a. tegid, kuid said Türgi vägedelt lüüa. Täielikust purustamisest päästis neid ainult tsaarivalitsus, nõudes Türgilt ultimatiivselt rahu sõlmimist Serbiaga.[1] Samal ajal puhkes Türgi-vastane ülestõus ka Bulgaarias. Ka bulgaarlaste kaitseks astus Venemaa välja. Inglaste poolt julgustatud türklased ei teinud aga ülestõusnutele mingeid järeleandmisi. Venemaa seisis kindlamuse ees, kas alustada sõda Türgiga,

---

1) Хас. Мураток, Роль Англии в „восточном кризисе", Историк марксист, книга 7/89, lk. 72

riskides sealjuures sattuda sõjajalale Inglismaa ja Austria-Ungariga. Vene diplomaatia otsustas rahemalt ühest vastasest lahti saada. Selleks taotles ta kokkulepet Austria-Ungariga Balkani küsimuse ühiseks reguleerimiseks. Vaatamata sellele, et nimetatud Reichstadti 8. juuli 1876. a. kokkulepe[1] kõrvaldas ohu Austria-Ungari poolsest küljest, piiras ta samal ajal Vene tegevusvabaduse juba ette peaaegu nullini. Venemaa oleks nähtavasti julgenud alustada sõda ka kahe rüügiga s.o. Türgi ja Austria-Ungariga, kui mitte Saksamaa ei oleks teatanud, et ta ei saa lubada Austria purustamist Venemaa poolt. Nii raskeles tingimustes alustas tsarism sõda Türgiga 1877. a. sealjuures riskides lisaks sõjale, et Inglismaa astub Türgi naitseks välja, nagu see oli juhtunud 1854. a. Inglise-Vene vaenu ajtas summendada nende kahe rüügi võitlus Lesk-Asiä Jagamise pärast.

Mis sundis Aleksander II iga hinna eest alustama sõda? Kõigepealt vajadus sisepoliitiliste ebaõnnestumiste tasutal näidata Vene avalikule arvamusele, et

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk 144-148

vahemalt valispoliitikas on tsarism vormas. Tuleks saatus Vene diplomatia fajeleandmise korral saatada õigusmuse autoriteedi Balkani slaavlaste seas, nagu see juba nord 1856.a. oli juhtunud. Bismarck aitas omakorda õgata saasa, et ohutada Venemaad sügavamalt onkelduda Balkani keerisesse, sest Balkani asjadega seotud Venemaa ei oleks suutnud aidata Saksamaaga silmsilma vastu üksi jäänud Prantsusmaad.

15. jaanuaril 1877 kirjutati Budapestis alla salajane konventsioon, mis kindlustas Venemaale Austria erapooletuse, samal ajal aga lubas austerlastel okupeerida Bosnia ja Hertsegoviina[1]. Viimane kohustus mitte laiendama oma sõjalisi operatsioone valjaspoole nimetatud maakondi. Venemaa omakorda kohustus selle asjaajama oma sõjategevuses Bulgaaria piiridesse. Nii olid Vene kotkad tiivad juba enne lendu Balkanile särbitud.

Just samal ajal, kui Venemaa õkna veel kõhkles, kas alustada sõda, tekkis Euroopa läänerajal uus konflikt Saksamaa ja Prantsusmaa vahel.

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk. 149-155

Bismarck, nähes, seniväärd tõsiselt Venemaa ja Austria tegelevad Balkani küsimusega, leidis, et on tulnud soodus moment Prantsusmaa purunes hitsnõuniseks. Jaanuaris 1877 tostus Bismarck harjunud viisil sõjaalarmi Saksa ajakirjanduses, teatades, et Prantsuse armeed koondatavat Saksa piirile.[1] Kantsler Bismarck tegi Inglismaale ettepaneku sõlmida kaitse- ja pealetungiliit.[2] Tema ettepaneku lükkas Inglise valitsus tagasi. Saksa „saadse kantsleri" 1877.a. sõjaprovokatsioon oli nurjunud. Lund valgi enam, ta saavutas hoopiski Bismarckile ebameeldiva tagasimõju — ta tõi kaasa Inglise-Vene lähenemise tekkimise tegevteisele. Bismarck nägi rohkemiseega, et Balkanil juba tõmbele löönud sõjakiirg võib Vene-Inglise ja sedasi Vene-Türgi lähenemise tõttu jahtuda. Ja lubas Venemaale sõjalistens nõupidustens laenu 100 miljoni rubla suuruses;[3] selleks et võimaldada tsarismi sõtta Türgiga — seega võimaldada küremine ka Inglismaast eemale.

---

1) A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 197-198
2) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 48
3) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 49

24. aprillil kuulutas Venemaa Türgile sõja. Vene-Türgi sõda paljastas veelkord Venemaa täielikku sõjalise, majanduslikku ja sõjalise mahajäämuse. Vaatamata Vene armee juhtkonna andevaesusele saavutas Venemaa traditsioonilistelt Türgi üle võidu. 1878.a. jaanuariks seisid Vene väed pärast suuri sõjakäsi võite Šipka ja Plevna all otse Konstantinoopoli väravate ees. Kasvava rahutusega jälgis Inglismaa Venemaa sõjalist edu. Ta püüdis sündmuste edasist käiku mõjutada Austria survestamisega Venemaa vastu.[1] Austria sellele tähele ei taibnud. Siis teatas Inglise valitsus Venemaale, et ta ei või lubada Vene väegadel kõrvata väina ja Konstantinoopolet. Inglismaa lubas vastasel juhul tuua oma eskaadre Dardanellidesse. Lõhkenud tsaarivalitsus ei julgenud Inglismaaga sattuda sõjajalale. Jätkates Konstantinoopoli hõivamata, dikteeris tsaarivalitsus otse selle linna müüride all türklastele rasked rahutingimused

3. märtsil 1878. a. kirjutati San Stefano alevikus alla rahulepingule.[2] Rahu-

---

1) Diplomaatia ajalugu, III k. lk. 51

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 159-175

lepingi toi Türgile ränki territooriaalsed kaotusi: Bulgaaria sai täieliku iseseisvuse. Tema territooriumi haaras suurema osa Balkani poolsaarest: Doonaust Egeuse mereni. Sellega oli tekitatud Balkanil suur slaavi riik, must võis alati ohustada Konstantinoopolit. San Stefano lepingi nägo ette ka Montenegro, Serbia ja Rumeenia täieliku iseseisvuse ja nende territooriumide üleandmist Venemaale ning tema liitlastele Rumeeniale ja Serbiale.

San Stefano lepingusse suhtusid ülejäänud Euroopa suurriigid, Inglismaa ja Austria-Ungari eriti. Inglismaa ei soovinud, et Venemaa oleks olukorda Konstantinoopolis ja Väike-Bulgaaria tegelikult Austriast hädise ega mitte suure slaavi riigi tekkimine Balkanil, mida Reichstadti ja Budapesti konventsioonides oli ometi ette nähtud, et sellist riiki ei looda. mõlemad riigid nõudsid San Stefano rahulepingu revideerimist.[1] Inglismaa ähvardamisega, et Venemaa, pidi tahestahtmata nõustuma, sest Inglismaa ja Austriaga ta muidu sõdima hakata ei oleks julgenud. Ka Bismarck,

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd I lk. 106

kes varem õigeks oli ähvardanud Venemaad sõjaga, oli muutunud nüüd rahuvõlgnik. Sellises olukorras ei olnud Prantsusmaal mõtet võõrmaalust astuda välja Venemaa kaitseks, sest sellisel juhul oleks ta ise langenud konflikti Inglismaaga ja Austriaga. 30. mail 1878. a., veel enne kongressi, mis pidi revideerima San Stefano rahu, leppisid Venemaa ja Inglismaa juba eraraatsetes kokku San Stefano rahulepingu muutmise suhtes.[1] Bulgaaria vähenes ühele kolmandikule esialgsest suurusest nii et Bulgaaria ja Konstantinoopoli vahele jäi Balkani mäestik. 4. juunil kirjutati alla Inglise-Türgi leping, milles Inglismaa kohustus kaitsma Türgi Aasia maaalasid juhul kui Venemaa peaks neile sõjakäigu tegema. Täpsemas tulevaste tegevuste eest pidi Türgi kohe loovutama Inglismaale Küprose saare.

13. juunil 1878. a. avati Berliini rahvusvaheline kongress, kuhu Inglismaa, Venemaa ja Türgi saadikud juba valmis sõlmitud kokkulepingu muutmise eesmärgil. Balkani riikide esindajad ei osanud konverentsil täit õigust. Bulgaaria küsimuses kongress ainult saanud kinnitas Vene-Inglise 30. mai lepingut.

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk 176-180

Austria-Ungari sai loa okupeerida Bosnia ja Hertsegoviina, kuigi need alad formaalselt jäid Türgi koosseisu. Muus osas kongress tühistas San Stefano rahulepingu sätted. 13. juuli lõpetas kongress töö Berliini traktaadile alla kirjutamisega.[1] Meie ülesanded ei ole Berliini traktaadi poolt tehtestatud Lääne-Ida haarde tapne analüüs, ega peatuda täielikumalt sellele et Venemaa naabrus sellelel kongressil tundmatuma osa oma võitude viljast, kuna Inglismaa ja Austria, olnud et nad olekssid lasknud ühtegi panna said Türgilt sama palju kui Venemaa. Kõike seda tõmmu nende diplomaatide tegevusele.

„Räägivad Türgist,"[2] nii iseloomustas Berliini kongressi Lenin.

Vene-Türgi sõda demonstreeris valkord taas teravusega, selgord Venemaale, teinegord armeluse olukorda võib sattuda suurrik, juhul kui ta satub isolatsiooni olusorda omamata mõjukat liitlast. Nüüs mitte ainult Prantsusmaa, vaid ka Venemaa vajas liitlast Austria, Inglismaa ja ka Saksamaa vastu, sest juba 1872.a. ühtis Prantsuse

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 181-206
2) Тетради по империализму, (Ленинград) 1939, lk. 624

rahvaminister J. Favre Vene-Saksa suhete kohta: „Me teame sõnavõrd öeldumsed on suhted mis seovad Peterburi ja Berliini hoovrondel... Kuid nende tulevase tähtsuse on kahtlemata oknas." [1] Nüüs püüa 70-ndatel aastatel võisid ettenägelikud poliitikud näha, et keiserlik Saksamaa oma tulevases laiutamistungis põrkub Vene tsarismi vastupanule. 70-ndate aastate sündmused demonstreerisid, kuivõrd kasuhik oli Inglastele nõnda nimetatud „hiilgava isolatsiooni" poliitika, mis rajanes Euroopa kontinendi suurriikide vastuolude ärakasutamisel.

Euroopa riikide vahekõe pinevuse olukord, mis tuli ilmsiks Lõuna-Ida sõja päevil 1875–1878, viis välja Euroopa suurriikide sõjaliste ruhmituste kujunemisele. Muidugi ei ole nende kujunemise põhjuseid taandamas ainuüksi Lõuna-Ida sõjaks, põhjuseid võime leida nii varasemast kui ka hilisemast perioodist Euroopa rahvusvaheliste suhete ajaloos. Kuid Lõuna-Ida sõjast saab otseseks ajendajaks

1875–1878.a. sündmuste tagajärjel halvenesid järsult Vene-Saksa suhted,

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 14

mis olid olnud nii sõbrakrjad 60-70-ndatel aastatel. Põhjused sellens olid tsaheangused: poliitilised ja majanduslikud.

Esiteks, Lahs-Ida sõnul päevil sai Venemaale selgeks, et Saksamaa eelistab Austriat Venemaale, s.t. Austria-Vene sõjapuhul oleks Bismarck lubanud oma Habsburgidi naabriga. Bismarcki juudalik käitumine ja tänamatus kutsusid Vene avalikkuses esile pahameeletormi sakslaste vastu.[1] Bismarck nimetas omanorda venelasi tänamatuteks.

Teiseks, 1879. a. kehtestas Bismarck teraviljatollid saksa mõõnike huvides. Samal aastal kehtestati sisseveoveeld Vene kaubadele. See andis rõnga vene põllumajandusele.

Bismarcki ei kurvastanud suhete teatav teravnemine Venemaaga, sest sellises olukorras oli võrge kergem realiseerida oma ammuaegset plaani — luua liit Austriaga Prantsusmaa ja Venemaa vastu.

70-ndate aastate lõpuks kujunes Euroopas valja järgmine situatsioon: Venemaa ei võinud lasta tuskreordselt purustada Prantsusmaad, sest see oleks Saksa-

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I lk. 115-116.

ndanud Saksamaa lõigset tugevnemist ning
hädaohtu Venemaale. Bismarck jällegi arvas,
et pärast seda, kui 1866.a. sõjas oli antud Aust-
riale purustav löök, on Saksamaa edasistes hu-
vides Habsburgide monarhia terviklikuse säi-
tamine tarvilik. Austria-Ungari lüüasaamisel
võis karta, et tema territoorium laguneb reaks
rahvussüsteideks, mis oma slaavi rahvastikuga tõt-
tu oleksid sattunud arvatavasti Venemaa mõju
alla. Sellepärast pidas Bismarck tarvilikuks
Austriat toetada võitluses Venemaaga. Peale sel-
le vajas Bismarck Lõtu Austriaga ka selleks,
et hoigata katki igasuguse võimalus Austria
Prantsuse liidu tekkimiseks.

Austria omakorda oli rõõmus,
et leiab endale lõunas soliidse liitlase Venemaa
vastu. Nii algasid läbirääkimised Austria-
Saksa liidu suhtes.

Kumbki pool esitas oma lepingu
variandi. Bismarcki oma nägi ette Saksa-
Austria liidu nii Venemaa kui ka Prantsusmaa
vastu. Viimasest oli mõnigi kuvitatud just
Bismarck. Austria välisminister Andrássy [1] pro-
jekt nägi ette Saksa-Austria liidu ainult Ve-
nemaa vastu.

---

1) Andrássy, Gyula (1823-1890), a-st 1867 Ungari peamin-
ister, 1871-1879 Austria-Ungari välisminister.

Austria-Saksa liidulepingu, mis võeti vastu Andrássy formulatsioonis kirjutati alla 7. oktoobril 1879. a. Viinis.[1] Lepingu põhjal kumbki lepinguosaline kohustus teineteisele tulema appi kõigi oma sõjaliste jõudude jõuga, kui üks lepinguosaline on langenud Venemaa rünnaku ohvriks. Kui aga mõni teine riik peaks tungima kallale ühele poolele, kohustus teine säilitama teema suhtes heatahtlikku erapooletust. Juhul, kui kallaletungijaga hüüab Venemaa, hakkab kohe kehtima lepingu esimene artikkel, mis nägi ette täielikku sõjalist koostöö.

Leping nagu nähtub selgelt toodud formuleeringust, oli kaitseiseloomuga patsifistlik, rahu taotlev. Tegelikult oli aga selle sõlmimisega pandud nurgakivi Euroopa rühmade sõjaliste liitude süsteemile, mis omakorda sai tulevase imperialistliku ülemaailmse veresauna põhjustajaks. Et tegemist oli musta tehinguga, näitab ka see, et nii Bismarck kui ka Andrássy püüdsid lepingu olemasolu varjata Venemaa kui ka oma maa avalikkuse eest. Nüüs sahistele kunulus au sõjaliste blokkide algatamises. Bismarck astus

---

1) A. Schroeder, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd I lk. 117-118.

sammu, mis pidi eraldama Prantsusmaad te-
ma liitlasest Venemaast. Tegelikult oli tulemus
vastupidine: Saksa-Austria liit sundis Prant-
susmaad ja Venemaad teineteisele lähenema,
mis lõpuks tähendas 1893.a. Küüs Saksa-Aust-
ria leping sai teise sõjalise liidu tekkimise
põhjustajaks.

Bismarck taipas kohe, kui kar-
detav on talle Prantsusmaa ja Venemaa
lähenemine, mille põhjustajaks pidi saama
Saksa-Austria leping. Temale omase energia
ja otsusega asus ta osavalt manöövrdama,
et õnnestuks mööda ära hoida Venemaa lähene-
mist Prantsusmaale. Kuigi see tal ei õnnes-
tunud, suutis ta siiski viivitada Vene-Prant-
suse liidu tekkimist üle 10 aasta.

Bismarck püüdis pareerida löögi,
mis teda ootas, Vene-Austria-Saksa Kolme-
keisrikuda unendamisega.

Ka tsaarivalitsus vajas rahulla-
mate suhete säilitamist Saksamaaga. Tsaa-
sivalitsusel oli vaja pääseda isolatsiooni ohu-
korrast, kuhu ta oli sattunud Lähis-Ida küsi-
mustes, mis muutus tsarismi vaenlase Ing-
lismaaga ja Austriaga eriti teravaks ning tekki-
tas ebakindluse tunde ka Saksamaa hoiaku
suhtes. Peale selle oleks Kolmekeisrilitu abil

olnud võimalik Austriat eraldada Inglismaast. Viimases nägi Saarepiik oma tulevast vastast Lesk-Aasias ja Lähis-Idas.[1]

Austria politikud ei tahtnud pikemat aega Venemaaga tühjusse astuda, sest sellega kaotas Austria riskeerida oma vahekorda Inglismaaga, kes oli olnud Lähis-Ida eriüsi päevil Austria tähtsaimaks toetuseks abimeheks Vene pealetungi peatamisel Balkanil. Austerlaste õnnetus peagi oma sõjaväeatašee pöördumine vahetus Inglise kabinetis. Uus kabinet võttis sellise kursi, mis manas Austriale silmade ette võimaluse Vene-Inglise lähenemisest, samuti sai austerlastele selgeks, et neil ei ole muelt Gladstone valitsuselt midagi loota. Sündmuste käik kergendas tunduvalt Bismarckil oma plaani ellu viia.

18. juunil 1881 kirjutati alla Austria-Vene-Saksa lepingule, mida harilikult nimetatakse Kolmekeisrilepinguks 1873.a. lepingu edasiarendus.[2] 1881.a. leping erines oma eelkäijast: esimene Kolmekeisrilepe oli konsultatiivsete partiks, viima aga kuulutas endast

---

1) cf. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I lk. 120-121

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 228-233

neutraliteedi kokkulepet. Kolm lepinguosalist kohustusid pidama teineteise suhtes kehtehtlikku erapooletust juhul, kui üks neist satub sõtta mingi neljanda riigiga, s.t. et Venemaa lubas jääda erapooletuks Saksa-Prantsuse sõja puhul, Saksamaa ja Austria aga Vene-Inglise või Vene-Türgi sõja puhul. Samuti lubasid Saksamaa ja Austria toetada Venemaad Türgilt lubaduse saavutamiseks, et viimane kinni peaks väinade sulgemise põhimõttest, s.t. et Türgi ei lasks Inglise laevastikku sõja ajal Mustasse merre. Viimane moment pidi julgustama Venemaad astuma sõtta Inglismaaga. Seda just tahtis Bismarck. Võte oli talle iseloomulik: Prantsuse sõpruse vastu pakkus ta Venemaale vaba käe Lõuna-Euroopas, mis pidi tsaarirühid viima sõjateele Inglismaaga ning seega juhtima tema sõjalised jõud eemale Lõuna-Euroopast. See oligi raudse kantsleri sõnamees.

Jääb õigustatud küsimus, kas tsaaridiplomaatia oli lõplikult hülganud Prantsusmaa? Võib vastata, et teataval määral jah. Selline sõnamõnutus Vene diplomaatias oli osaliselt tingitud vürst Gortšakovi lahkumisest välisministri kohalt. Uus ministeeriumi juht Giers oli sakslane ja sellepärast püüdis

ta alate olla Bismarcki meelmööda. Küsitakse, et see pookkord oli aimuke, mis sundis seda Olmetüt Ennemast ülesse näitama algatusvõimet.[1]

Kõige tahtsam ehk tähtlematult aga see, et 1881.a. lepinguga Bismarck hindlustas ennast Vene-Prantsuse liidu vastu. Bismarcki kombinatsiooni achilleuse kannaks oli Vene-Austria vastuolud. Kolmekeisririk võis püsida ainult seni, kuni ei tärka taas Vene-Austria vastuolud Balkani pärast. On arusaadav, et Kolmekeisririigi lükmed ei olnud võrdses vahekorras. Liidu kaks liiget Austria ja Saksamaa olid ühendatud vastastikuse abistamise lepinguga, kuna Venemaa oli ühendatud kahe lühikesega ainult nõrga kohustuse tahi: säilitada neutraliteet nende sõja puhul mõne teise riigiga. Muide, Venemaa mõistis nõrke seda õige pea ise, ning teatas, et ta säilitab Saksa-Prantsuse sõja puhul ainult siis erapooletuse, kui Prantsusmaa peaks sellise sõja algatama.

---

[1] Diplomaatia ajalugu II k. lk. 69

II Imperialistliku kolonialekspansiooni algus. Vene-Saksa suhete halvenemine ja Vene-Prantsuse liit.

Saksa-Austria liit ja Põlmereis-riikide alad aluse pannud Euroopa tõhenemisele vaenulikkuse rühmitustesse. Need liidud kasvasid välja peamiselt vastuoludest Euroopa kontinendil. Edasiste vastuolude põhjusi tuleb aga taandada otsida kolonialekspansioonist, kus Euroopa riigid põrkusid koos maailma jagamisel. See on uus tüüpilises, ta ei tõrvuda aga sugugi vastuolusid Vanas Euroopas vaid on aidnud nimeks lisandius ol-nevatele.

70-ndate aastate lõppu tähistasid kapitalistlikus ühiskonnas suured muudatused. Nende põhjustajaks oli tootmisjõudude uus kõrgem arenguaste. „Vana vaba kapitalism" kasvas XIX saj. 30 viimase aasta jooksul üle mono-

polistlikuses kapitalismiks — imperialismiks. Selline tootmise uus kõrgem aste tõstis järsult vajadust toorainete ja uute müügiturgude järele. Lisaks eeltoodule hakkas kapitalistlikus tööstuses sajandi viimase 30 aasta jooksul üha enam tuhda andma kriis kapitalistlikus tootmises. Ebaühtlustus ka sõjaväe arengu tempo: uute kapitalistlike suurriikide Saksamaa ja USA arengu tempo ületas tunduvalt vanade kapitalistlike suurriikide Inglismaa ja Prantsusmaa arengu tempot.

Algas palavikuline müügiturgude, toorajaotuse ja odava tööjõu poolest rikaste ning kapitali eksportides soovivate mitteeuroopalastega asustatud, tühjapeale metsikute ja seni tundmatute territooriumide valdutamine Euroopa suurriikide poolt.

Äärmiselt tiheda konkurentsi oludes jaotatakse XIX saj. viimase 3 aastakümne jooksul kogu maailm kapitalistlike riikide vahel. Pärast seda ei vaibunud võitlus nende riikide vahel vaid asendus uue põhjaga asumaade ja mõjupiirkondade ümberjaotamiseks.

Koloniaalekspansioon algatus langes Inglismaale ja Prantsusmaale, kes oma territooriumi suurendamisega tahtsid kompenseerida kaotusi, mida nad tõi Saksamaa ja

USA kapitalistliku tõusutee kiirem areng ja konkurents.

Veel 60-ndatel aastatel mainis ~~mainis~~ Inglise peaminister Disraeli[1] et asumaad rippuvat nii veskiriivid metropoli kaelas. Kuid juba 1874. a. kehtestas ta Briti protektoraadi Malaia poolsaare üle. 1875. a. sai sama Disraeli omandas Suessi kanali[2] aktsiate kontrollpaketi, saavutades sellega Inglismaa kontrolliõiguse kanali üle.

Lasutades osavalt Turgi Jõuetust Venemaa ees, pressis Inglismaa Türgilt enne Berliini kongressi valja Küprose saare. Kindlustanud end Vahemere idaosas alustas Briti imperialism kiskumist 1878. a. paletungi Afganistanide, mille tulemusena Afganistan langes Inglise protektoraadi alla. Sellest annekteeris Inglismaa 1877. a. Lõuna-Aafrikas Transvaali ja alustas sõda sinuledega, kellede maa vallutati.

Prantsusmaa järgnes koke Inglismaa eeskujule. Kõige energilisemans kolo

---

1) Beaconsfield, Benjamin Disraeli (1804-1881), konservatiivide juht, oli 1868 ja 1874-1880 Inglise peaminister.

2) Suessi kanal, 168 km. pikk, ehitatud 1859-1869 prantsuse inseneri F. de Lessepsi juhatusel.

territoriaalekspansiooni teostajaks sai siin „mõdunenud vabariiklaste" liider Jules Ferry „ kõige ilmekam Kommuuni alatuist tõmmukaist ja ühis tolle oportunistliku kodanluse kõige võimsamatest esindaja nes tahab Prantsusmaad valitseda raid selleks et temast ja ta koloonidest kõik maailad välja ümeda "1) Ja ole tõhedalt seotud kolonniaalvallutustest huvitatud suurkapitalistidega. Siiski 70-ndatel aastatel ei suutnud Prantsusmaa selles suhtes veel midagi nimetamisväärset ära teha. Selle põhjuseks oli hirm Saksa agressiooni ees, mis paljude Prantsuse poliitika tegelaste arvates ei lubanud Prantsusmaad poorata tähelepanu tervale Saksa piirilt. See sundis Prantsuse diplomaatiat mõnema „nuele kursile" s.t. tahenema Saksamaale ja Inglismaale.

Esimesena suutäieks sai Prantsusmaale Tuneesia. Tuneesia koos Sitsiiliaga ja Maltaga kontrollib Vahemere kõige kitsama koha üle. Sellepärast on arusaadav, et Tuneesiale pretendeeris ka Itaalia. 2)

---

1) К. Маркс и Ф. Энгельс, Предисловие к сборнику „ Internationales aus dem Volksstaat (1871-1875)", Сочинения, том XVI, часть II, 1936, lk. 386

2) Внешняя политика Франции, lk. 235

Kuid seejuures teisiti: Vahemere küsimuse tule hakkasid kontrollima holm rüki — Haaka Sitsiiast, Inglismaa Maltalt ja Prantsusmaa Tuneesiast. Berliini kongressil pakkusid inglased Tuneesiat altkäemaksuna prantslastele, et viimased ei protesteeriks Küprose hõivamise vastu. Sama Tuneesiat pakkus Berliinis prantslastele ka Bismarck. Kahe suurriigi sellise „lahke" pakkumise oleks muidugi muutnud Tuneesia omastamise prantslastele äärmiselt mõnusaks, sest selle vastu poleks seisnud Haaka, kes isg pretendeeris sellele maaalale. Kaj Itaallastele pakkusid sakslased Tuneesiat, et ka ei pöörsens, sest Austria hoiab Bosnia ja Hertsegoviina. Sakslaste kahekordne pakkumine oli sega aktuum vote: Bismarck tahtis provotseerida Haaka ja Prantsusmaa täki Tuneesia pärast[1]) Viimane õnnestus Bismarckil suurepäraselt, valgi enam — üks tichtsejatest Haaka, s.o. naabaja pool, hakkas taotlema lähedasi Saksamaa ja Austriaga. Nii muretses Bismarck endale uue liitlase.

1881. a. sehtestas Prantsusmaa Tuneesias oma protektoraadi.

---

1) Внешняя политика Франции, lk. 235

Nüüs Prantsusmaa anastamine viis jõududa nuele rühmitamisele Euroopas. Oma vaenu Prantsusmaa vastu tahtis Saksa valgeda välja lüüa-misega Prantsusmaa õelaima vaenlasega—Saksamaaga. Vaatamata oigurele vastameelsusele, olid Itaallased sealjuures sakslaste nõudel sunnitud ka Austria sõprust otsima.

20. mail 1882.a. kirjutati Saksamaa, Austria-Ungari ja Itaalia vahel alla liiduleppingule, mis sai tuntuse Kolmikliidu nime all.[1])

Lühidalt oli nõrgile sõlmele tarvilik: Itaalia liidus endiste Prantsusmaa vastu sõjaka mõttoraaslase Saksamaa näol, Saksamaale oli Itaalia aga tarvilik Prantsusmaa isoleerimiseks, Austria vorsjalle tõrda Vene-Austria sõja puhul nüüdsest peale oma seljatagust kindlana.

Lepingu põhjal Saksamaa ja Austria pidid abistama Itaaliat Prantsusmaa rünnaku puhul. Itaalia lubas omakorda aidata Saksamaad Prantsusmaa rünnaku korral. Austria ei tootnud

---

[1]) A. Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 286

nagu 1879.a. lepingus anda Saksamaale ab-
tema sõja puhul. Kolmikliidu liikmed
tõotasid teineteisele pidada heatahtlikku
erapooletust, kui üks lepinguosalistest satub
sõtta mõne muu riigiga peale Prantsusmaa.
Kui aga ühele lepinguosalisele tungib kalla-
le juba kaks või enam riiki, kohustusid
teised lepinguosalised kaadalast aitama.[1]

1882.a. Kolmikliit kehtis para-
lelselt Saksa-Austria 1879.a. lepinguga ja
Kolmekeisrikokkuleppega. Viimane neist sidus
lepingosalisi kõige nõrgemini. 1879.a. Saksa-
Austria lepingu teravik oli suunatud Vene-
maa vastu, 1882.a. Kolmikliit aga Prant-
susmaa vastu. Me näeme, et on terveid
tõve liitude süsteem, mille keskkohas seisis
Saksamaa, kes kolmest lepinguosalisest
ainukesena huvitus võrdsest nii Prant-
susmaa kui ka Venemaa vastu. Venemaa
vastu on Saksamaa mõttekaaslaseks Austria,
Prantsusmaa vastu aga Itaalia. On lihtne
teha järeldust, mida pidid tegema need,
kellede vastu oli suunatud liidud. Oli
muutunud tingimustega vajalikuks Venemaa

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussen-
politik, Bd. I lk. 122

ja Prantsusmaa lähenemine teineteisele, et kõrvaldada hiiglaslik hädaoht nende maade kohalt. Bismarck oli esialgu saavutanud suurepärase strateegilise tulemuse: tema poolt loodud sõjaline rühmide hüt loitas Euroopa kahekes Jüüti poolsaarest kuni Sitsiilia lõunatipuni. Kuid. Lõhmirkiidule leidus tõsine hädaoht: ta sundis Venemaad Prantsusmaale sõrmpidi lähenema.[1] Nüpea, kui nõusugune lähenemine oleks toimunud, oleks sa saadunud Bismarcki poolt saavutatud sõjalis-strateegiline efekt; Vene-Prantsuse liit oleks ajutanud Lõhmirkiidu nagu tangide vahele.

Järgnise näeme koloniaal-ekspansiooni mõõtmeal tegid Inglased ja fallegi Aafrikas. Siinjuures on kohane märkida, et kuni XIX saj. 80-ndate aastateni nujdas Aafrika euroopalastele musta salapärast mandrit, millest ainult rannik, s.t. Alzeeria, Lapimaa ja Egiptus olid euroopalastele tuntud. Aafrika siseed osad olid aga täieste tundmatud. 80-ne aastal loetud, s.o. 1911 aastans[2] oli Aafrika täpselt kaar-

---

1) A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 470-471

2) Maroko annekteerimine prantslaste poolt

distatud, läbi murtud, hinnatud ja Euroopa võimude vahel ka ära jagatud.

Järgmiseks sammuks Aafrikas oli inglaste Egiptus. Õieti algas Egiptuse orjastamine prantslaste poolt, kes 1869. aastaks ehitasid valmis Suessi kanali. Kanali avatsemisest saadik osa Egiptuse hediivite. Prantsuse kapitaale läks Egiptusesse kesk-is kuni 1875. a-ni. Siis ilmus prantslastele Egiptuses vastaseks võistleja — Inglismaa, kes omastas 1876. a pankrotistunud Egiptuse hediivi aktsiad. On arusaadav, et Suessi kanali, mis lühendas tee Inglise rikkaimasse asumaasse Indiasse, valdamine Inglasi tähelepanu huvitab [1] Inglastel, ei õnnestunud, vaatamata kogu survele, mida nad rakendasid, prantslasi Egiptusest välja tõrjuda. Inglise-Prantsuse äsjane duell Egiptuses lõppes Egiptus Riigivõla Kassa organiseerimisega [2], mis lehtlustas Egiptuses Inglismaa suureks finantskontrolli. Kuid tähtsad on Inglismaa visadus koloniaatide muretsemisel. Nad olid tõesaad sellega ise, et neil ole juba Egiptuses oma haalur tõna

---

1) Ä.Z. Manfred, Внешняя политика Франция, lk. 293

2) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 82

aelda. Inglise-Prantsuse finantskontrolli süsteem kujunes praktikas maa viimaste ressursside välisparessemiseks, mis töi kaasa Egiptuse rahva vihase vastuseisu. Tulemusena oli 1881.a. Egiptuses rahvusliku ülestõus, mis suunas eurooplaste mõju Egiptusest välja.[1] Prantslased plaanitsesid inglastega ühist sõjalist vallutamist, et Egiptust ennetada alistuma nende finantskontrollile.

Järsku tekkis aga olukord, mis võimaldas prantslasi Egiptusest eemale tõrjuda. Nimelt teostus 1882.a. kevadel Põlmiklit. Nüüd Prantsusmaa ei võinud viia oma sõjaväegesid ära Euroopast.[2]

1882.a. suvel puhkes Egiptuses ülestõus eurooplaste vastu. Ülestõusu kasutasid inglased ettekäändena Egiptuse vallutamiseks. Egiptusest tahtsid inglased ka Sudaani tõrjuda, kuid said 1885.a. Chartumi juures Mahdi poolt juhitud pärismaalaste käest lüüa.

Egiptuse vallutamine inglaste poolt muutis Prantsuse-Inglise suhted äärmiselt teravaks.

---

1) A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk.294

2) A.Z Манфред, Внешняя политика Франции, lk.308

Prantsuse-Inglise konflikte ajal ei jäänud ka Bismarck erapooletuks. Toetades alul prantslasi, hiljem inglasi taotles ka seega nendevahelise konflikte süvenemist. Bismarck ei olnud unustanud, kuidas 1875.a. Prantsusmaa pääses sakslaste käest tänu Inglismaale. Seda rõõmustavam oli talle nüüd näha, et koloniaate jagamise pärast eilseto sõprade vahel tugev tuli oli süttinenud, mis vähemalt esialgu tegi täieste võimatuks Inglise-Prantsuse liidu. Kuid ka prantslased ei tunnistanud end võidetuks. Nende mõju Egiptuse Riigivõla Kassas sai endiselt suureks. Seda arvestades tegid prantslased Inglise poliitikale Egiptuses igati takistusi.

Innasida ja Egiptuse anastamisele järgnesid küüresti Kesk- ja Lääne-Aafrika alad. Inglastele ja prantslastele ilmusid nendel aladel uued võistlejad belglased ja sakslased. Kartus, et naaber võiks ette jõuda, tõukas igaüht aina uutele ja uutele anastustele. Võidujooks koloniaatele tekitas võistlejate vahel rea teravaid konflikte. Juba 1879.a. asus Belgia kuningas Leopold II anastama määratu suurt Kongo jõe basseini, mis viidi lõpule 1884.a-ks. Seda nähes, okupeerisid prantslased küüresti Kongo ja harutasa Ubangi parempoolsetel kallastel ole-

vad alad. Inglismaa ei tahtnud kogu Longa lasseini lasta minna prantslaste ja belglaste kätte, kuna oli tegemist Lõuna-Aafrika peaarenbatuega. Et oma ahnitsejahirmu poliitikat varjata, püüdsid inglased anda Longa suuet oma vasalli Portugali kätte, mille kohta sõlmiti 26. veebruaril 1884 Inglise-Portugali leping.[1]

Teistkordselt võimule tulnud Prantsuse valitsuja Jules Ferry avaldas valju protesti selle lepingu vastu.

Bismarck võis sõnumi pärast käsi hõõrunda. Tema ühinemine Ferry protestiga aitas seda võitlust veelgi ägedamaks ohutada. Bismarck ei tahtnud sün aimult provokatsioonist, vaid tema protesti põhjustas samuti tuli inglastega Aafrika alade pärast, mida Saksamaa oli asunud anastama. Seda pahaks pidades soovitud Inglismaa pidi võõrutama rahvusvahelise konverentsi otsusega Longo suudme suhtes. 1884.a. novembrist kuni 1885.a. veebruarini kestnud Berliini kongressil nõudsid Prantsusmaa ja Saksamaa ühiselt (näidates Prantsuse „mure suursi" diplomaatidest) Longo suudme üleandmist Belgiale, mille kohta 26.

---

[1] A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 324

veebruaril 1885. a. ratifitseeriti lepingu, millega määrati hindlaks „Vaba Kongo" riigi piirid[1] Berliini konverents tahistas seega Inglise-Prantsuse suhete edasist halvenemist ja Saksa-Prantsuse ajutist lähenemist. Samal ajal ta demonstreeris Inglastele „hiilgava isolatsiooni" poliitika ebakindlust juhul, kui mandririigid Saksamaa ja Prantsusmaa peaksid ühinema. Eriliste hirmu sakslaste ja prantslaste ühine valjaastumine Berliini konverentsil Inglastele peale ajada ei võinud, kuna Saksa-Prantsuse pikema koostöö perspektiivi ebaregulsus oli küllalt ilmne nende vastuolude tõttu, mis Saksamaa ja Prantsusmaa vahel valitsesid.

Parast Berliini kongressi hõivasid prantslased hiiglasliku Sahara. Nõnda olid loodud prantslaste pool suur territoriaalimperium Aafrikas XIX saj. 80-ndate ja 90-ndate aastate jooksul. 1896. aastaks õnnestus prantslastel vallutada Madagaskari saar.

Neljandaks riigiks, kes 80-ndail aastail Aafrikas endale asumaid soetas, oli Saksamaa. Kuna aega oli Bismarck suhtunud eitavalt asumaade vallutamisesse, kuid

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk 240-259

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

80-ndail aastail pidi ta Saksa kapitalistide ägeda nõudmise tagajärjel järele andma.[1] Sealegi näis rahvusvaheline olukord soodsat Saksamaale erakordselt soodsana. Tuneesia anastamine Prantsusmaa poolt, Egiptuse anastamine Inglismaa poolt ja Türkmeenia vallutamine Venemaa poolt olid ajanud Prantsusmaa, Inglise-Prantsuse ja Inglise-Vene suhted äärmiselt teravaks. Saksamaa võis saristamatult tegutseda.

1883. a Saksamaa hakkas Edela-Aafrikas Angra Pequena piirkonnas oma võimu. Tekkis konflikt Inglismaaga, sest ka viimane oli huvitatud selle ala omandamisest. Kuid lõpuks olid inglased siiski sunnitud nõustuma toimunud faktiga. 1884-85.a. jooksul vallutasid sakslased Aafrikas Kameruni, Togo ja Saksa-Ida-Aafrika ning Uus Guinea saare kirdeosa. Kogu vallutus oli toimunud äärmiselt kiiresti ja ilma eriliste konfliktideta.

Jõustuseks Saksa asumaale Edela-Aafrikas vallutas Inglismaa 1885.a. kiiresti Betšuanamaa. 1888.a. allutati ka Rodeesia.

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik Jk. lk. 126

Inglismaale. Sakslastelt oli võetud võimalus ühendada oma koloniaalterritooriume buuride vabariigiga.

Samal ajal nii Afrika pärast Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia vahel käis äge võitlus Afrika jagamise pärast, puhkes Inglismaal 1885. a. teravad konkurentsivõitlused Venemaaga Kesk-Aasia jagamise pärast mis on dalinenu tagajärjed Afganistani konflikti näol. Sõda süüdis juba n.ö. ukse ees. Seekord päästis Venemaa Põhjamerelist mis garanteeris väinade suletuse, nii et Venemaal ei olnud Mustal merel tarvis karta inglasi. Ka Türgi oli nõus, et väinad jäävad suletuks inglastele. Eriti tähtis on siin Bismarcki seisukoht, mida ta avaldas keisrile Afganistani konflikti päevil. Bismarck märkis, et Saksa poliitikat huvitab „kujundada Inglis- ja Venemaa vahel pidevini vaenulikke, kui küga tahedasi suhteid. Kui toimub Inglise-Vene kokkulepe ... tekib võimalus õigal ajal, nii kuidas vajadus tingib, tugevdada seda kokkulepet Prantsusmaa juurdetombamisega juhul, kui Vene-Inglise politika luab Saksamaa poolt vastupanu; sellega kujuneb alus püsinguseks koalitsiooniks meie vastu, millest midagi ohtlikumat Saksamaale ei või ollagi ... Et seda eelt manada, püüab

vahimastki otsesest või naudsest survest Venemaale..." 1)

Sût ilmneb miks Bismarck alate hoolega püüdis Vene-Inglise suhteid teravana hoida, samal ajal hoiduides tõsistest konfliktidest Venemaaga. Sellest tulenes ka paljude hilisema perioodi ajaloolaste arvamus et Bismarck oli oma poliitikas venesõbralik. Venemaad vihkas Bismarck nagu teised Saksa tolleaegsed riigimehed. Kuid ta oli neist märgatavalt targem ega tahtnud peaga vastu seina joosta. Ühtlasi näitab eelpooltoodud tsitaat seniveel õieti oskas Bismarck ette näha Vene-Prantsuse-Inglise liidu tekkimise võimalust ja sellest tulenevat hädaohtu Saksamaale. Vaatamata Bismarcki soodsatele hoiatustele ja ennustustele ning aastakümnete jooksul kontrollitud praktikale, tegid Bismarcki järeltulijad siiski selle saatuslikku vea mis juba kahel korral on tõganud Saksamaa kuristikku.

Nagu juba eespool märkisime, võis Kolmekeisrilist püsida seni, kuni ei tekki Balkanil pärast mut konflikte Venemaa

---

1) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 – 1914 Bd. IV, № 777, Berlin 1922-1927, lk 125-126

ja Austria vahel. Selline konflikt ei lasknud end sama oodata. Võitlusväljaks sai taas Bulgaaria. 1885. a. 18. septembril tõstis Türgile allunv Ida-Rumeelia elanikkond ülestõusu ja kuulutas end ühendatuks Bulgaariaga. Rahvusandse vaatleja kõrmastuseks protesteeris Venemaa nüüd seegagi nii tuliselt oli võidelnud San Stefano rahu päevil Suur-Bulgaaria loomise eest, nüüd Bulgaaria suurenemise vastu. Põhjus oli lihtne. Seitsme viimase aasta jooksul oli Bulgaaria muutunud Vene mõjualusest maast Austria mõjualuseks. Sellistottu vastupidi Venemaale ei olnud Austria välisminister Kálnoky'l midagi Bulgaaria suurenemise vastu. Bismarck mängis avalikku seisukohta Bulgaaria küsimuses ei võtnud, vaid soovis, et asi võimalikult rutemini lahenens ja ei viiks Vene-Austria kokkupõrkeni. Madjari aadelkonna juhtide nõudel, kes nägid endile hädaohtu slaavi süüd suurenemises, pöörustus tõpuks Kálnoky Venemaa seisukohaga, mis nägi ette Ida-Rumeelia tagastamist Türgile.[1] Kuna aga puudus otsuse elluviijä, süüastus näitelavale Inglise diplomaatia Salisbury

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 95

oikus. Ta möistis õieti, et venevaenulise Bulgaaria suurenemine laiendab ka barjääri, mis seaitseb Konstantinoopolit ja väinu Vene peaeluengi eest. Inglise välgaastumise tulemuseks oli Türgi-Bulgaaria 1886. a. leping, mis jättis Ida-Rumeelia Bulgaariale.[1] 1886. a. sunnitati Bulgaaria võimult Battenberg ning võimule sai venesõbralik Zankovi valitsus. Lohe peale seda sunnitati omakorda Zankovi valitsus. Uus regendi amet eesotsas Stambulloviga oli veelgi venevaenulisem, kui Battenbergi oma. Vene valitsuse ette kerkis küsimus, kuidas lahti saada temale ebameeldivast Bulgaaria valitsusst. 1886. a. novembris saatnestas Venemaa diplomaatilised suhted Bulgaariaga.[2] Vene valitsus tegi nüüd, nagu nähtsekes ta vüa oma väed Bulgaariasse, et kehtestada seal endale sõbralik valitsus. Tegelikult siin tsaar aemult ähvardas.[3] Inglismaa ja Austria, nõrendes neid ähvardusi, võtsid Venemaa suhtes erakordselt tarava hoiaku. Bulgaaria krüsi algusest peale püüdis

---

1) A. Schreiner, Ins Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 142

2) Need mandaat allus 1896. a. st. 2 aastat pärast Stambulovi lahkumist.

3) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 101

Inglise diplomaatia ähvardada tüli Saksamaad ja Austriat Venemaaga. Bismarck omakorda tegi nõuk, mis võimaldaks, et ajada Venemaad tüli Inglismaaga. 1885.a. kevadest pärineb see Salisbury ettepanek Bismarckile vene vastase liidu sõlmimiseks. Bismarck ei läi mud Inglise diplomaatia lõnga. Tema pavatsuste hulka kuulus, jäädes ise erapooletuks, ähvardada Inglismaad koos Austriaga välisvaenuga Venemaa vastu.[1] Bismarck arvas, et Saksamaa liitumine Inglise-Austria venevastase liiduga toob kahe saasa Prantsusmaa välisvaenamise Saksamaa vastu. Nii tuleks Saksamaal sõdida nahel rindel. Bismarck taktis aga sumbagi sõda lokaliseerida.[2] Austria-Vene sõja puhul oleks Saksamaa 1879.a. lepingu põhjal olnud kohustatud enne Austria kaitsema välisvaenama, kui sõda nandeb vürnase territoorsumile.

1885 - 1886.a Bulgaaria kriis viis Vene-Austria suhted lõpliselt ja viis Balkaniidu kokkuvarisemisele.

---

1) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd. IV, № 866, Bismarcki märkmed

2) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd IV, № 900

Bulgaaria oli Vene mõjuvõimu-
de lõplikult naduma taandud. 7. juulil 1887
valiti Bulgaaria troonile Austria kreatuur
Saksi-Koburgi prints Ferdinand.[1] Venemaa
pöördus protestiga ja nõudis uut võrste tunnus-
tamist.

Üheaegselt Bulgaaria krüsiga
hakkasid halvenema Vene-Saksa suhted.
Esialgu olid need tingitud majanduslikest
laadi põhjustest. Juuni 70-ndate aastate lõ-
punil omas Saksa tööstus Vene turul valitse-
vat seisu. Alates 1876. a-st. hakkas Vene va-
litsus aga oma tööstuste survel vähehaaval
tõstma sissevoolule. Valitsus oli sellega päri,
sest ta lootis nii täita oma tehva sügiskassat.
Vaatamata sellele, et just samasuguste korra-
te sissevoolu tõttu suurtes ennast Saksa põllu-
majandus Vene eksportli vastu, tõstis Saksa
ajakirjandus nüüd vihast proteste. Bismarcki-
le tuks see südamesse, sest ta oli Saksa tööstuse hu-
vide suhtes väga tundlik. Vene turu valluta-
mine Saksa kapitali poolt tähendas saksla-
„õtta tungi" majandusliikmu realiseerimist.
Kuid 80-ndeil aastail hakkas Saksa tööstus

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussen-
politik, Bd. I, lk. 142

hüüreste kaotama Vene turgu.

Bismarcki ähvardused ja palved tollide alandamiseks ei andnud mingeid tagajärgi. See sundis Bismarcki tarvitusele võtma efektiivsemaid abinõusid. Ta lubas suurendada viisa sissesõidutolle, mis oleks takendanud rännakuhoopi Vene põllumajanduse eksportidele. Teiseks teatati Venemaale, et Saksa pangad võivad teha talle raskeks muutelaenude saamise. Need olid tõsised hoiatused. Peale selle võttis Bismarck tarvitusele ka diplomaatilised survevahendid. Sõjaks Venemaale viskas Bismarck Bulgaaria, kuid seda, mille vastu Vene diplomaatika 80-ndatel aastatel tundis suurimat huvi. 1886.a. maispaksus Bismarck Venemaale täielikku ja Saksamaa poolt toetatud tegevusvabadust (Bismarck lubas ses suhtes ka Austriale mõju avaldada) Bulgaarias. Vastutõusus nõudis Bismarck, et Venemaa ei tõstaks sõjajalana tollitariife. Venemaa poolt kavatsetud tollitariifide tõstmine lükati edasi. Venemaa oli Bulgaaria krüsis päevil sellekski sammuks sunnitud, sest ta mõtteiiii seisis sõja laval Austria ja Inglismaaga. On arusaadav, et Vene protektsionistlikud ringkonnad ei saanud sellise sammuga rahuldada. Nad tõstsid ala-

kirjanduse veergudel ägedat sarnast vastast kampaaniat nõudes liitu Prantsusmaaga. Selline propaganda võis tsaarirüügis leida tegevat kõlapinda, kuna sellisel seisukohal olid paljud valitsuse ja sõjaväeringkondade esindajad. Ka keiser Aleksander III suhtus suure umbusuga Saksamaasse.

Nii nagu Lähis-Ida kriisid 1877.a., tsaarnesid 1885.a. Bulgaaria kriisi ajal järsult Saksa-Prantsuse suhted.

1885.a. langes Prantsusmaal Jules Ferry kabinett, mille põhjustas ebaedukas koloniaalsõda Tonkingis. Ferry oli pooldanud häid suhteid Saksamaaga, mis tagas Prantsusmaale vaba tegevusvõimaluse koloniaate anastamisel. 1885.a. parlamendivalimistel võitsid monarhistid ja radikaalid, kes saavutasid endise 90 koha asemel 200 kohta [1]. See tähendas, et Prantsusmaal võitis see vool, kes huvitus kõigepealt Elsass-Lotringi tagasivallutamisest ja kes pidas koloniaalvallutusi teisejärgulisteks küsimusteks. Revanšismi hüngeles sai nüüs sõjaminister Boulanger.

Juhtumu oli vesi Bismarcki res-

---

1) cf. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 143

sile. Oli tõenäolisem suurepärane juhus Prantsusmaa purustamiseks sõjas üks ühe vastu. Prantsusmaaga olukord oli õõsti halb, Inglise-Vene konflikti puhul Lõuna-Aasias ja Austria-Vene vastuolude puhul Bulgaarias oli Venemaa nõrgad seotud, et Prantsusmaa ei võinud luua Venemaa abile.[1]

Bismarck rakendas nüüd oma diplomaatilise talendi endale soodsa situatsiooni saavutamiseks. Meil oli juba eespool juttu, kuidas Bismarck igati püüdis ohutada Vene-Inglise konflikti. Selle saavutamiseks oli ta isegi valmis Austriat lubama Venemaa vastu, kuid ainult siis kui Inglismaa oleks taunud ees. Inglismaa ärritamiseks, nagu teame, ei olnud Bismarck lubadustega Venemaale kunagi kitsi. Lõpuks ta peaaegu palus, et venelased avaksid oma poliitikat Balkanil. Selle hoolika jälgimise tulemusena oli, et Vene diplomaatilised ringkonnad eesotsas tsaariga hakkasid nüüd nõukuma Saksamaa lähenemisse. Aimult sellises õhkkonnas oli võimalik, et Vene Berliini saadik Pavel Šuvalov ja ta vend Pjotr sõlmisid Bismarckiga 1886.a. Vene-Saksa kaksikleppimuse. Kolmekeisrilisidu lepingu

---

[1] А.З. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 379

mendamist Austria osavõtul ei pidanud venelased enam võimalikuks.[1] Lepingu projekti põhjal kohustus Venemaa jääma erapooletuks Saksa-Prantsuse sõja puhul.[2] Selle tasuks Saksamaa kohustus mitte takistama Venemaad vallutamast Väina ja Bulgaariat. Lepingule lisati juurde punkt, mis kohustas Venemaad mitte midagi ette võtma Austria-Ungari territoriaalse terviklikuse vastu ning tunnustama Serbia Austria mõjupiirkonnaks.[3]

Bismarck oli äärmiselt rõõmus: esimest korda peale Frankfurdi rahu pakkusid venelased neutraliteeti Ogasanguse Saksa-Prantsuse sõja puhul.

Ootamata ära, kuidas Peterburis suhtutakse Innalovrite väimusüürnitusse, asus Bismarck Saksa-Prantsuse konflikti suurens puhuma ja sõjaks ettevalmistama. 13. jaanuaril 1887.a. pöördus ta Belgia valitsuse poole järelepärimisega: mida võimane navatseb teha Prantsuse sissetungi puhul. Tegelikult taktis

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk 143
2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 143-144
3) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette Bd. V, № 1062 ja 1063

ta muidugi teada, mis Belgia teeb Saksa sissetungi puhul. 22. jaanuaril nõudis ta Saksa Pariisi saadikult kiires korras teateid Prantsusmaa sõjalistest ettevalmistustest. Bismarck tegi juba plaane 300 miljonilise marga suuruse laenu kohta sõjakuluks vajadusteks.[1]

Hirmunud Prantsuse valitsus kaebas oma vürmase päästerõnga järele: ta pöördus Vene valitsuse poole küsimusega, kas Venemaa toetab teda moraalselt juhul, kui Saksamaa peaks Prantsusmaale kallale tungima. Prantslastele enesteleg ootamatult vastas keiser „Muidugi jah!"[2]

Lugejal tekib muidugi küsimus, kuidas Venemaa oma lubadusi nii kahekordselt võis jagada. Tegelikult ei olnud mingit kahekordsust; lihtsalt Šuvalovite Saksa-Vene liidu projekt kukkus Peterburis läbi nii tsaari kui ka germanofiil Giers'i juures. Pärnamööda sai Bismarckile selgeks, et Vene-Saksa leping ei leidnud heakskiitu venelaste juures, olgugi et mingit avalikku teadet selles suhtes Berliini ei saabunud.

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 144

2) Diplomaatika ajalugu, II k., lk. 109

Nüüd püüab Bismarck ohutada Inglismaad Venemaa vastu välja astuma. Sellele lõunale inglased ei täitnud. Lord Salisbury „julgustas“ Bismarcki Prantsusmaale kallale tungima. Põhjus sellens seisnes lootuses, et Saksamaa sõda Prantsusmaaga päästab Inglismaa sellest „lakkamatust pinnast, mida Prantsusmaa valmistab talle Egiptuses.“ 1)

Nüüs 1887. aasta sõjakäidaohu päevil oli Venemaa ainukese riigina nõus toetama Prantsusmaad. Inglismaa erinevalt varasematest aastatest ei astunud nüüd Prantsusmaa kaitsens välja vaid hoopiski tema vastu. 80-ndatel aastatel pidas Inglismaa oma õelaimaks vastaseks Prantsusmaad, kellega Inglismaa nüüdsaldt ole nokku põrganud koloniaalvõitluse areenil. Saksamaa oli Inglismaale tol ajal veel teisejärguline vaenlane.

Inglismaa selline suhtumine, kus ta oma peavaenlasi nägi Venemaas ja Prantsusmaas, sundis teda lähenema Austriale ja Itaaliale. Lähenemine ise aga oli nii aeglane, sest oli üldtuntud Inglismaa püüdel hoiduda ägasngustest kohustavatest liitudest, et Bismarck pidi inglastele survet avaldama, enne

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 110

seni Inglismaa ja Haaha vahel algas 12. veb-
ruaril 1887. a. nootide vahetus. Neis nootides
kohustusid mõlemad pooled kaasa töötama
STATUS QUO saihtamiseks Vahe-, Musta, Egu-
se ja Aadria mere rannikutel. Selle vähesu-
hustava, n.n. Vahemere Entente'iga liitus
24. märtsil 1887. a. ka Austria.[1] Kuivõrd
vahe Inglismaa selle lepingu põhjal seotud
oli, näitab Salisburi kiri suuringannale mil-
les ta tõlgendas seda järgmiselt: „Inglise
noot on koostatud nõnda, et jääb täiesti vaba
otsustuse, kas koostöö Haaka valitsusega peab
igal juhtumil ulatuma sõjalise abi andmiseni".[2]
Näib, et selle lepinguga seadsid inglased en-
dale eesmärgiks tõrjuda Austriat Venemaaga
ja siis üksi üksikult tagasi tõmbuda jättes Aust-
ria Haakaga vahekorrasi.

1887. a. läheneb lõpule Kolme-
keisrilitlu lepingu tähtaeg. Bismarck soovis
lepingut muendada, kuid Venemaa keeldus
seda tegemast Austria osavõtuf.

Bismarck alustas asja temale
omase võttega — surve avaldamisega Vene-
maale, tehtades viimasele rea diplomaatelisi se-

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 112
2) Diplomaatia ajalugu, II k lk 113

keldusi. Saksamaal 11. mail 1887 alanud läbirääkimistel „Bismarcki ja Pavel Šuvalovi vahel, paluus kantsler Venemaale väärtu, ise aga nõudis taas Vene erapooletust Saksa-Prantsuse sõja puhul. Laup oli ümberlöömine võrd palju Saksamaale kasulikum, et venelased selle kohe lüüasaid tagasi. Pärsendes Šuvalovile variante, kuus mõlemad lepingupoolsed kohustusid jääma erapooletuks teise osalise sõja puhul mängis kolmanda sõjaga märkis Bismarck, et see ei oca erandina kehtida Venemaa-Austria sõja puhul, kuna 1879.a lepingu siduvat Saksamaad sellisel juhul Austriaga. Bismarck kauples siin ümberlöömisega, mida Venemaa ilmselt ei võinud saada. Pärsendes Venemaale väärtu teadis ta väga hästi, kui väike sellega võib nõus olla Austria. Endale aga nõudis ta tegevusvabadust. Reinil. Šuvalov nõudis, et Venemaale tehtaks erand Prantsusmaa suhtes.[1] Bismarcki vastuväited ei suutnud Šuvalovit veenda. Lõpuks lepiti esimeses artiklis kokku allpärgneval tekstil: „Juhul kui üks kõrgetest lepingupooltest satuks kolmanda suurriigiga sõjakonflikti, säilitab teine lepingupooltest esimese

---

[1] Diplomaatika ajaloga, II k. lk. 114

suhtes Ateatahtliku erapooletuse ja püüab konflikte kõigile lokaliseerida. See kohustus ei näi sõja korral Austria ja Prantsusmaa vastu juhul, kui saasgune puhkeks tõke tõge lepinguosalise kallaletungimise tagajärjel "ühele neist riikidest."[1] Nagu eelnevast artiklist näha, ei saavutanud Bismarck oma eesmärki — lokaliseerida kavatsetavat sõda Prantsusmaaga. Tema aimukese kohaselses ole et sama ei saavutanud Venemaa ka Austria suhtes.

Teine artikkel puudutas Balkanit: „Saksamaa tunnustab õigusi mida Venemaa on Balkani poolsaarel ajaloolselt omandanud, ja erite tema valitseva ja elustava mõju saadusekkust Bulgaarias ja Ida-Rumeelias. Mõlemad lepingukonnad kohustuvad mitte lubama mingeid muudatusi mainitud poolsaare territoriaalses STATUS QUO's, ilma et eelnevalt enne omavahel kokku leppinud."[2]

Kolmas artikkel tuastas 1881.a. lepingu artikli vahinade suhtes.

Neljas artikkel määras ära le-

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 268
2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 268

ping kestvuse — 3 aastat.

Vües artiklel aga vannutas sõrgud lepingu osalisi hoidma nimetatud lepingut suurimas saladuses.

Salajases lisaprotokollis lubas Saksamaa oma diplomaatilist toetust, kui Venemaa peaks vajalikuks vallutada väina.[1] Samuti kohustus ta mitte aneluma oma vaenlase Aleksander Battenbergile Bulgaaria trooni tagasivõtmiseks.

18. juunil 1887 kirjutati leping alla. Dokumente hakati nimetama Edasikindlustamise lepinguks (Rückversicherungsvertrag), sest selles Saksamaa kindlustas end edasi mue lepinguga Venemaa abil lisaks eelnevatele.

Igatahes Bismarck ei olnud lepinguga rahul. Tegu selles lepingute süsteemis peitus äärmine komplitseeritus. Venemaa kallaletung Austriale sundis Saksamaad 1879. a. lepingu põhjal Austriat abistama. Austria kallaletung Venemaale kohustas Saksamaad nüe 1887. a. lepingu põhjal jääma erapooletuks. Küsimuse sellest mida nimetada „kallaletungiks" jättis Bismarck

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk. 269-270

enda otsustada. Sõt tulenes see Bismarcki suur otsustamisvabadus ja iseseisvus Austria ja Venemaa suhtes. Kuid põhieesmärk jäi Bismarckil saavutamata. Ja taas otsustas tä avaldada Venemaale survet, et ennetada teda Prantsusmaast eemaldumas.

Samal ajal, kui Bismarck Venemaad provokatsioonilselt Lahus-Ida avantüüridesse meelitas, soodustas Bismarck aktiivselt nn. Vahemere Entente muendamist 12. detsembril 1887 Inglismaa, Austria ja Itaalia poolt vastupanu organiseerimiseks Vene ekspansioonile Väinades ja Balkani poolsaarel.[1] Seiseks ei osutanud ka Venemaale mõõdetabi, kui see võõrast jõust võõbes Saksi-Koburgi Ferdinandi valitsemise vastu Bulgaaria troonile.

Veelgi võimsama surve avaldamiseks püüdis Bismarck õõnestada Vene krediiti, nii et Venemaal kadus lootus saada vaid Berliinist laenu.

Kroonikas põigiti tõstis Saksamaa 1887.a. ka viljatolle.[2]

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 116

[2] F. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 150.

On loomulik et kõrge selle tasemena kehtenes Vene-Saksa vahekord. Lähid samal ajal puhkes Venemaal väga tõsine konflikt Austriaga. Saksa-Koburgi Ferdinandi ülitamise pärast Bulgaaria troonile, mida omakorda suurendas Vene vägede ümberpaigutamine Austria piirile.[1] Viimane ei omanud Austria vastu sümpaatiat Eesloomu, küid Venemaa ei hajutanud ka udu selle tegevuse ümbarbe kohalt, sest ta loodes nii ähtsuse hirmutada.

Saksa kindralstaabis kus peeti Venemaa vägede ümberpaigutamisi tõsistens sõjakstens ettevalmistustens, nõudsid Moltke ja tema abi Waldersee, kiiret preventiivsõda Venemaa vastu. Just seda aga kartis Bismarck kõige enam, sest Prantsusmaa sekkumisega sõtta, oleks Saksamaal tõsiimid kaks rinnet. Bismarck pidas seda Saksamaale ülejõukäivaks.[2] Ta oli kõigepealt realist oma kaalutlustes. Ajalugu on näidanud kahel korral, et Bismarckil oli õigus kui ta keeldus Venemaaga sõdimast. Selles küsimuses oli Bismarck

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 117

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 151-155

kahtlematult oma saavaeglastest targem. Kuid ka tema oli ensimud oma diplomaatias: 17aastat oli Bismarck püüdnud kõiki ajada Venemaa ja Prantsusmaa vahele, et siis karistamatult viendada arvuid oma gallia naabriga. Kuid tuli välja just see, mille vastu Bismarck võitles — hirmutatud ning väsitatud Prantsusmaa ja Venemaa hakkasid üksa enam otsima tuge Saksamaa vastu terneteisele lähenemisest. Oma enda kaega räägas ta alusmüüri tollele samale Prantsuse-Vene liidule..." [1] Raha, mida saadas Venemaale Berlin, leiti Pariisist. 1887.a. andis Prantsusmaa oma esimesed laenud Venemaale.[2] Prantsusmaa muutus nüüdsest peale Venemaa peakreeditoriks. Kapitali eksport Venemaale kujutas endast Prantsuse finantsiidele suurepärast äri.

Kokkuvõttes võib märkida, et 80-ndate aastate lõpus Euroopa rahvusvahelistes suhetes tähistas ühelt poolt Saksa-Vene suhete halvenemine, mis oli tingitud nii majanduslikest kui poliitilistest põhjustest.

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 118

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 151.

Samal ajal toimus teisest küljest Venemaa ja Prantsusmaa tekkimine tervenemisele jõudnud majanduslikel kui ka poliitilistel põhjustel.

Sealjuures Vene-Austria Vene-Inglise ja Prantsuse-Inglise vahekord jääb põhimõtteliselt endisel kujul püsivaks.

On ka huvitav märkida, et Venemaa ja Prantsusmaa olid ainukesed Euroopa suurriigid nõil aastatel, kelledel ei olnud omavahelist tüliküsimust.

Vene-Saksa suhete halvenemise tagajärjel tegi Bismarck 1889.a. taas tagajärjetu katse inglastega liitu sõlmida.[1] Inglismaa pidas tol ajal kinni nn. „hülgavast isolatsioonist." Nimetatud poliitika leidis endale targa ja peene juhi Salisbury näol. Ta oli veendunud, et Inglismaa peab hoidma eemale igasugustest liitudest, mis tõsta seoseid. Salisbury arvestas, et vastuolud ühelt poolt Vene ja Prantsusmaa ning teiselt poolt Saksamaa ja Austria vahel on teravamad, kui vastuolud mis Venemaal ja Prantsusmaal on Inglismaaga. Venemaa ja Prantsusmaa olid tol ajal Inglismaa peavaenlased. Inglismaa sõda

---

[1] A.Z. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 432

Venemaa või Prantsusmaaga olenes talle tagamud igal juhul Saksamaa või Austria toetuse. Enel sidumata pidi Inglismaa püüdma kaitsta oma huve võõraste jõudude abil.

„Hiilgava isolatsiooni" säilitamine oli võimalik seni, kuni Inglismaa valitses meresid. Kuid XIX saj. lõpus hakkas selles suhtes esile kerkima hädaoht Saksamaa poolt. „Hiilgava isolatsiooni" suhtes tegi Salisbury ainult ühe erandi sõlmides 1887. a. kahel korral Austria ja Itaaliaga leppimuse ühise poliitika arendamise kohta Lähis-Idas ja Vahemere maal Venemaale ja Prantsusmaale vastupanu osutamise mõttes. Tegelikult see ei olnud ehtne liiduleping, sest ta ei sisaldanud Inglismaa jaoks kohustust jääda vastupanu poliitikale ka tammuks sõja korral.

Nagu eltsoodurst nähtus, püüdis Bismarck vältida Saksamaale ühtejõu käivat sõda kahel rindel. Selle garanteerimiseks püüdis ta Inglismaad oma tegevuse rümastel aastatel siduda Kolmikliiduga. Kuid just 1889. a lahvirääkimiste ajal tõi toma poolsuven kõrvuma. 15. juunil 1888. a troonile astunud uus võimuahne keiser Wilhelm II sattus kohe tüli vana ning võimuka kantsleriga, kes ei sallinud oma poliitikasse vahelesegamist. 20. märtsil

1890.a. läks Bismarck ersu. Tema tagasiastumine toimus ajal, mil olid alanud Suurvalovi ja Bismarcki vahel läbirääkimised Edasikindlustamise lepingu pikendamise suhtes.[1] Bismarcki lahkumisega oli Saksa keiserrüik kaotanud oma välispaistvaima diplomaadi, aga ka ühe suurima kuju Euroopa diplomaatide peres.

Uus kantsler kindral Caprivi taipas diplomaatiast vähe, palju targem ei olnud ka uus riigisekretär Marschall von Bieberstein. Selle tagajärjel koondus Saksa keiserrüigo diplomaatia välisministeeriumi nominekuparun Holsteini nätte. Ta oli väga suure töövõimega, mnid oma poliitilistes kalkulatsioonides lähtus ta tähtsreale ebareaalsetest juhtmotiividest.[2]

Igatahes Bismarcki ersuminek tähistas suurt pööret Saksa välispoliitikas. Vastupidi Bismarcki ettenähtud Holstein ja Caprivi mitte enam pikendada Edasikindlustamise lepingut Venemaaga, mille tähtaeg 1890.a. lõppes. Nad ei uskunud selle lepingu kindlust

---

1) cf. Schreiner, Zur Geschicte der deutschen Aussenpolitik Bd. I, lk. 153

2) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 120.

ja skartsid, et ta raskendab edaspidi kuidu tegemist Austriaga ja ravatsetavat tahenemist Inglismaale. Tähtsam aga oli Caprivi diplomaatia peaeesmärk. Ta soovis selles, et mis kantsler oli nakatanud kindralstaabi eludest, mis lähtunud eeldusest, et Saksamaa peab valmistuma sõjaks Prantsuse-Vene blokki vastu, st. sõjaks kahel rindel. Sellepärast Caprivi püüdis luua sellist rühmitust, mis joulb ületaks Venemaa ja Prantsusmaa omad koos. Selline rühmitus oleks tekkinud Inglismaa liitumisel Kolmikliiduga.[1] Inglismaa liitumine oleks ka sidunud ebakindla Haaka tugevalt Kolmikliidu küljele, kuna tema lahtine rannik ei lubanud tal astuda vastu merede valitsejale vastu.

Nüüs erinevalt Bismarckist, kes püüdis Inglismaad ühistada konflikti Venemaaga või Prantsusmaaga, seadis Caprivi endale eesmärgiks kõigepealt liidu sõlmimise Inglismaaga.

Inglismaale tahenemise huvides tegi Caprivi 1890.a. talle tõsiseid järeleandmisi asumaades. Saksamaa loovutas Saf-

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 153.

rikas strateegiliselt ja kaubanduslikult tähtsad punktid Viktu, Sansibari saare ja Uganda. Vastutasuks andsid inglased Helgolandi saare Põhja meres, mille tähtsust nad tol ajal ilmselt alahindasid. Hiljem pidid inglased seda sammu väga kahetsema, sest Helgoland muutus Saksa laevastiku peabaasiks Põhjameres. Kuid vaatamata nõrgale oma pingutustele ei saavutanud Caprivi enam edasist edu Inglismaale lähenemisel. Inglismaa liikus tagasi kõige ettepanekud Kolmikliiduga ühinemiseks [1]

Saksamaa vaenulikkuse suurenemine Venemaa suhtes, mis ilmnes kaldumises muudada Edasikindlustamise lepingut ning Inglismaa ilmne lähenemine Kolmikliidule, mis oli alanud Ida-Entente sõlmimisega 1887.a. sundis Venemaad ja Prantsusmaad küreste seageerima tekkinud olukorrale.

Põhjusi, mis sundisid Venemaad Prantsusmaaga liitu oleme pundutanud juba eespool. Jääb üle teha nendest järgmine kokkuvõte:

1). Nõmetamisväärsete vastuolude puudumine mõlemi maa vahel, nii Euroopas kui ka asumaades. [2]

---

1) Diplomaatia ajaluga, II k., lk 121

2) А.З. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 467-472

2). Otsene vajadus taastada Euroopa tasakaal, mille oli löönud segi Kolmikliidu moodustamine ja vajadus mõlemil maal pääseda isolatsiooni olukorrast.

3). Vajadus pääseda ähvardusest, mis mõlemile oli tekkinud Saksamaa ja Austria agressiivsetest plaanidest.

4) Vajadus võidelda Kolmikliidule järjest tekkineva Inglismaa vastu, kelle huvid Venemaa ja Prantsmaa omadega ristusid.

5). Vene rahanduse kasvav sõltumus Prantsusmaa laenudest, millede andmisest prantsuse rahandusliskud ringkonnad olid äärmiselt huvitatud

Eelpoolesitatud põhjuste loetelu näitab et põhjusi oli enam kui tarvis. Mõned põhjustest esinesid vahetult peale Frankfurdi rahu, teised olid aga välja kujunenud alles vähemate aastate jooksul

Liidu loomisest oli kahtlematult enam huvitatud Prantsusmaa, kes ennast oma väärese territoorsumi tõttu vähemalt ajal ära ohustatuna tundis Inglismaa ja Saksamaa poolt. See ei tähenda, et Venemaa eleks vaba ohud hiirmust Saksamaa ja Inglismaa ees. Venemaa vajas sammuti liitu Saksamaa vastu ja mis veelgi tähtsam, ta vajas Prantsuse laene. Ühtlasi õigatahes

algatus sõnulus Prantsusmaale, kes lõdu sõlmimise küsimuse tõstatas esmakordselt 1891. a. sügisel Peterburis. Vene vastus oli poiklev. Näib, et siin oli mängus germanofiil Giers'i ning Aleksander III käsi. Viimast näib esialgu heitvat asjaoku, et tal Prantsusmaa näol on tegemist vabariigiga, st. riigiga kus rahvas nõu mitmel korral oli revolutsioonis tõugamud troonilt oma monarhid.

Kuid Prantsusmaa oli leidnud juba Venemaa õrna koha. See oli laen. Pariisi Rothschild ütles Venemaale ära järjekordsest laenust. Lisaks sellele aitasid Prantsuse poliitikud nende taotlustes sakslasi, kellede initsiatiivil 6. mail 1891. a. uuendati Dõlmüntist millega raasnes sõpruse demonstreerimine selle osalisto ja Inglismaa vahel.[1]

Vene-Prantsuse lähenemise järgmiseks sammuks oli Prantsuse laevastiku sõprusvisiit Kroonlinna. 1891. a. juulis.[2] Selleks ajaks oli nähtavasti Aleksander III oma suhtumist Prantsusmaasse muutnud. Kõigi hammastuseks paljastas paadunud monark

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 169

[2] А.З. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 505, 506

vastuvõtul „Marseljeesi" helide ajal oma pea.

Kroonikirjana visandi konkreetseks tagajärjeks oli Prantsuse-Vene konsultatiivse pakti sõlmimine. Pakti iseloomustas Giersi kiri, mille ta saatis Prantsuse välisministrile Ribot'le. Ta põhjendas pakti sõlmimist järgmiselt: „Olukord, mis on saanud Euroopas Kolmikliidu avalikul muundamise ja Suur-Britannia enam vähem tõenäolise ühinemise tõttu sellise liidu poolt taotletavate poliitiliste eesmärkidega..." [1] Olevatki teda viinud Vene-Prantsuse konventsiooni sõlmimisele. Edasi kirjutab ta: „Juhul kui maailm leiaks end täiesti hädaohus olevat ja eriti sel juhul, kui üht kahest poolest ähvardaks sõjaline kallaletung, lepivad mõlemad pooled kokku abinõude suhtes, milleste viivitamata ja üheaegne teostamine osutub määratud sündmuste saabumise puhul hädatarvilikuks mõlemale valitsusele." [2]

Nagu eeltoodust nähtub, oli konsultatiivne pakt vähekohustava iseloomuga, mis sellepärast Ribot oma vastuses avaldas soovi muuta lahtiraakimiste kohta, mis tapsustaksid käesolevas konventsioonis ettenähtud „abinõude"

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk 278

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 278, 279

iseloomu, täpsemalt öeldes tegid ettepaneku Vene-Prantsuse sõjaliise konventsiooni sõlmimiseks.

1892.a. suvel saabuski selleks Peterburi Prantsuse kindralstaabi ülema asetäitja Boudeffer 17. augustil 1892.a. kirjutatu Vene ja Prantsuse kindralstaabi esindajate poolt alla „Sõjaliise konventsiooni projektile."[1] Seejärel saadeti projekt tsaari käsul Giers'i kätte heakskiitmiseks. Kuid just selle meie poolt tuleb vastuseis Vene-Prantsuse lähenemisele.[2] Oli ju tuntud saksasõbralikkus mis ajutu ulatus kuni Saksa kuvride avaliku toetamiseni. Giers'i arvates oli 1891.a. vähekohustavast konsultatiivsest paktist küllalt, mis projekte pani ta aga kalevo alla.

1893.a. algul toimunud „Panama skandaal" hõigutas tõsiselt Prantsuse valitsuse autoriteete. Viimane sergendas Giers'el sõjalise konventsiooni sõlmimist pidurdada.

Nii nagu seda oli varemgi juhtunud, aitas asja surnud punktist üle viia jällegi Saksa diplomaatia oma tuhinägelikkusega ja upsakusega. Vene valitsuse hirmutamiseks ja to-

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 281-282
2) А.З. Манфред, Внешняя политика Франции, lk. 527

male majanduslikku surve avaldamisega, alustas Saksa valitsus 1893. a. tollisõda Venemaaga.[1] Viimase eesmärgiks pidi olema nende tõpetele tõrvaldamine, mis takistas Saksa kapitalistide valitsetada Vene turgu. Saksa rahandusliknel ringkonnad nagu ei suutnud või ei tahtnud veel mõista, et Venemaa nuens päästevõimeliks on sel alal Prantsusmaa. Otsese ähvardusena tundus Venemaale ka sakslaste poolt samal ajal vastu võetud seadus armee suurendamise kohta.

Lõuge selle tulemusena oli Vene laevastiku vastuvisiit Toulonii oktoobris 1893.[2] Vastu oma tahtmist, nuid olukorra sunnil mis Venemaa ette oli kerkinud Saksa valitsuse viimaste ähvardavate sammude tulemusena, teatas Giers prantslastele, et tsaar Aleksander III on Vene-Prantsuse sõjalise konventsiooni projekte heaks kiitnud. Seega oli saanud tegelikkuseks prantslaste ja tsaarivate Vene ringkondade ammuaegne unistus. Allgemeinerwalt toome ära konventsiooni teksti. Sõjalise konventsiooni esimene artiklel lausus:

„Kui Prantsusmaa saab Saksamaa või Saksamaa poolt toetatud Itaalia kallaletungi

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 169

[2] A.Z. Manfred, Внешняя политика Франции, lk. 535

osalisecks, siis tarvitab Venemaa kõiki sõjavägesid, milliseid ta võib käsutada Saksamaale hallaletungiks.

Kui Venemaa saab Saksamaa või Saksamaa poolt toetatud Austria hallaletungi osalisecks, siis tarvitab Prantsusmaa kõiki sõjavägesid, milliseid ta võib käsutada Saksamaale hallaletungiks" 1)

Artiklel teises oli märgitud:

"Lõpmatuseni või ühe sellesse kuuluva riigi sõjavägede mobilisatsiooni korral mobiliseerivad Prantsusmaa ja Venemaa peale selle teate saamist ja mitte mingil edukorral pidades ootamata otsekohe ning ühteaegu kõik oma jõud ja nihutavad neid oma piiridele viimalikult lähemale." 2)

Artiklel kolmas määras ära kasutatavate vägede suuruse:

"Iegev armee millist kasutatakse Saksamaa vastu, võrdub Prantsusmaa poolt 1.300.000 inimesega, Venemaa poolt 700.000 – 800.000 inimesega. Need sõjaväed võetakse täielikult ja suurima hõlpsusega tarvitusele nii, et Saksamaal tuleb võidelda ühteaegselt idas kui ka

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 281
2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 281

läänes." [1]

Neljas artiklel määras ära kindralstaapide koostöö viisid:

"Meie maa kindralstaabid on nagu aeg teineteisega kontaktis, selleks et ette valmistada ja korgendada ühal ettenähtud abinõude läbiviimist. Nad teatavad teineteisele rahu ajal kõik Eesti armee kohta käivad andmed mis neil teada on ja mis nad saavad teada. Suhtlemise teed ja viisid sõja ajal määratakse ja vaadatakse läbi varem." [2]

Artiklel viies lausus maaritsevalt:

"Ei Prantsusmaa ega Venemaa ei võtnud separaatrahu." [3]

Kuues artiklel märkis:

"Käesolev konventsioon omab jõudu selle aja jooksul, mil Eestiklütki." [4]

Seitsmes artiklel kohustas lepinguosalisi, et: "Eesti ühalloetletud punkte kontrollitakse rangeimas saladuses." [5]

Lepingule kirjutasid alla Pene

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 281
2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 282
3) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 282
4) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 282
5) Сборник договоров России с другими государствами lk. 282

poolt kindralstaabi ülem kindral-adjutant Obrutšov, Prantsuse poolt kindralstaabi ülema abi, diviisi kindral Bondeffer.

Moto oli saanud teoses. Loige kummalisem on, et Vene-Prantsuse lepingu põhjustajaks oli Saksamaa. Oma agressiivsuse eest pidi ta maksma ränka hinda — tulevases sõjas pidi Saksamaa võitlema kahel rindel. Saksamaa oli taotlenud lokaliseeritud sõda Prantsusmaaga, kuid oli saanud selle asemel endale kaks vastast. Saksa diplomaatia oli taotlenud Venemaa eraldamist Prantsusmaast ja Inglismaa hiitmist Kolmikliduga, kuid saavutas Venemaa suhtes vastupidist. Inglismaa jäi aga endiselt avapooletuns positsiooniks. Oma tulunagelikusest ja naabrite omavahelisest arvelemisest tekkinud vigu tahtis Saksamaa nüüdsest parandada, sest nii temale kui ka nogu maailmale oli selge meelatahendasid Kroonlinna ja Toulon demonstratsioonid. Saksamaa tegi küüreste katsed Venemaaga uuesti lähenedaa, et rikutud asja parandada. 1894.a. lõppes tollisõda Vene-Saksa kaubalepingu sõlmimisega 10. märtsil 1894.a., mis omakorda oli aluseks poliitiliste suhete parandamisele mõlemi vahel.[1]

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen etaussenpolitik Bd. I, lk. 172

Venemaale lähenemiseks tegi ägedat sihitust
tööd ertskantsler Bismarck, aga samuti ka mõju-
ked saksa kapitalistide ringkonnad, kes huvi-
tusid üha suuremal määral laiaõldaste asu-
maade soetamisest. Vähemal tähendusega aga non-
flikte ehitusmist Inglismaaga, mis 80-ndate aas-
tate lõpus oli saavunud. Sellepärast seab sak-
sa diplomaatia mõnes ülesandeks Venemaale lä-
henemine. On lausa soomiline, et ka Inglismaa,
nida Bismarck ise ka ta järeltulijad Saksa diplo-
maatia tüüril, meeleheitlikult püüdsid tõmmata
oma orbiiti, lõpuks siiski lõtus Vene-Prantsuse
sõbrasega, ehkki veel 90-ndatel aastatel Inglise-
Vene sõit ka Inglise-Prantsuse antagonism oli
suurem kui Inglise-Saksa antagonism. Luure
ka Saksa-Inglise vastuoludele oli pandud nur-
gavõi Saksamaa esimeste kolonialvallutuste-
ga, millel lõsandus iseka enam ja enam tuntav
Saksa tööstuse jõulisem kasv võrreldes Inglise oma-
ga.

Euroopa rahvusvahelisi suhteid
Frankfurdi rahust saati Vene-Prantsuse lõdu-
ni võib koiku võtta Engelsi sõnadega: „Kon-
tinendi sõjavõelised suurriigid jõgunesid kah-
te suurde teineteist ähvardavasse leeri: Vene- ja
Prantsusmaa ühel poolel, Saksamaa ja Austria teisel

poolel. "1)

Vene-Prantsuse liit oli taastanud Euroopas tasakaalu, mille oli segi löömud Dolmiküdu moodustamine. Vene-Prantsuse liit oli aluseks pärastisele Vene-Prantsuse-Inglise Dolmikleppimusele. Nüüdsest peale olid Venemaa ja Prantsusmaa teineteisega kindlalt seotud. Rahu, ehki relvastatud rahu, oli Euroopa rahvastele val aastateks säilitatud. Ja omelt oli ühus tunda juba püssirohu hõngu. Kapitalism taks vastu paratamatule krüsile.

---

1) F. Engels, Внешняя политика Русского царизма, K. Marks ja F. Engels, Сочинения, tom XVI, rasti II, lk. 33

III Maailma jaotamise lõpulevõimine ja Inglise-Saksa antagonismi väljakujunemine.

Kui maailma 70-90-ndate aastate poliitilise arengu ühens tulemusens oli Euroopa jäämine kahens vaenulaagriks, siis teosens tähtsams sündmusens tuleb lugeda suurema osa Aafrika, Lõuna- ja Lääne-Aasia ning Vaikse ookeani saarte jäotamist suurvõimude vahel. Kuni hoogu maailm ei olnud veel jaotatud. Järelejäänud vabadele maadele jätkus suurriikide võistlusens, mis sai paljude rahvusvaheliste konfliktide ja mitte sõjaliste ruhtumiste tekkimise põhjustajaks.

Me märkisime juba eespool, et Inglise-Saksa vahekord püsis veel 90-ndate aastateni normaalsena. Mitmedates tuli nimetatud aastail Saksa diplomaatia seadis endale muu juhtmõtte — kolonniaalimpeeriumi loomine ja mahajäänud maades oma mõjupiirkondade hind-

laxsmääramine. See asetas Saksa diplomaatia ette uue ülesande — jagada juba jaotatud maailm ümber oma huvides, sest vabad maad olid enamuses juba haaratud teiste suurriikide poolt. Oma peavõistlejat nägi Saksamaa Inglismaas. Mida teeb aga ärimees oma konkurendiga? Ta püüab teha oma võistlejale võimalikult palju halba, tõkestada talle edasiseid sooritusi, ta püüab kasutada oma konkurendi vastu isegi oma eelseid vaenlasi, kui ta teab, et viimastel on ka kaua aetavaid tema konkurendiga. Just selliselt hakkas Saksamaa Inglismaa suhtes käituma alates 90-ndate aastate algusest.

Saksa koloniaalekspansiivsus hüges ja ühutajaks sai 1890. a. tekkinud Pangermanistlik Liit (Alldeutsche Verband)[1] See organisatsioon oli oma moodsel ajal püüe. Sinna kuulusid silmapaistvad parlamendiliikmed, koloniaalvallutustest huvitatud töösturid ja kaupmehed, professorid, juristid, kindralid ja ohvitserid.[2] Lüdu finantseerimine kuulus metallurgia suurfirmadele. See äärmuse šovinismi vai-

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 174

[2] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 131

must tahtsimbunud organisatsioon teg0 maailmad imperialismi propagandat kolossaalsete söövvallutuste teostamiseks. See lüüt nõudis Inglise, Prantsuse, Belgia ja Portugali asumaade, Prantsusmaa püsiväärsete rahamaagi-rajoonide, kogu Belgia, Hollandi, Skandinaaviamaade, Baltikumi, Ukraina ja isegi Saksamaa lüüasaamist. Kaukaasiast saavutasid nad tungida Iraani, sealt aga sirutada oma käe Indiale järele. Ignoreerides Monroe doktriini [1] saatsid pangermanistid mundi Brasiilia ja mundi Ladina-Ameerika maad platsdarmiks võitluses Ameerika Ühendriikide vastu. Vallutusplaanidele lisandus kuni jaburuseni minev rahvuslikku ülekaalu jüütlustamine. Üleskõrgete annetega germaani tõug olevat kutsutud ja saatud ülistäktsaks ajaloolisekс missiooniks „muendama inisoo senttuuri." Selliselt maailmale ülbelt väljakutset heites kasvatate sakса rahvast, kõrgepealt aga tema noorsugu aastakümneid muidu jõu summardamise vaimus, vaimus milles avaldus kõrge jõhkramal kujul preisklik, kõrke teisi jalge alla tallav ülekaal.

---

1) 1823. a-st pärinev USA presidendi Monroe laiutus kongressile, milles ta teatas et USA ei luba Euroopa riikidel Ameerika kontinendil omastada uusi asumaid. „Ameerika ameeriklastele!" oleks selle doktriini lühike põhimõte.

Vaatamata sellele ei kujuta Pangermanistide Liit ainult saksapärast nähtust. Ja on koigepealt imperialismi ajastu sünnitus. Vallutuslike ideede propageerimine on imperialismi ja mitte rahvuslike vaimu sünnitus. Ekspansionistlikke ideid propageeris samuti Inglise „Imperial Federation League", Vene panslavistlik liikumine, panameerika kongressid ja Jaapani imperialismi nõudlusi väljendav „Aasia asiaatidele" panaasia liikumine.[1])

Kuid üks on sündel: pangermanistlik liikumine oli võrreldes teistega kõige agressiivsem. Ja mis veel halvem, mitte kusiil mujal ei omandanud imperialistlikku ekspansionismi taotlev liikumine sellist valitsuse poolehoidu ja raasaaitamist, kui Saksamaal. 90-ndail aastail võtsid Saksa diplomaatia, kantslerid ja meeleti keiser ise täies ulatuses omaks pangermanistliku vallusliku programmi. Saksa diplomaatide hulgas süvenes idee, et Bismarcki kitsas „Euroopa poliitika" tuleb asendada laiahaardelise „maailmapoliitikaga".

Nii mnuitus Saksamaa XIX saj. lõpus kõige agressiivsemaks riigiks nelle juhtumuid

---

[1]) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik Bd. I, lk. 173

ähvardusi saavarsste tunda kogu maailm.

Saksamaa maailmavallutamise plaanid leidsid otsustavat vastuseisu Inglismaa poolt.

XIX saj. viimasel aastanümmel nihkus maailmapoliitika näitajatel nus suurriikide vastuolud sõlmpunkt — Hang-Ida, kus varsti puhkes sõda. Algatus tuli Jaapanilt. Paarisnümme aastaga oli Jaapan muutunud mahajäänud feodaalriigist moodsaks, agressiivsete taotlustega imperialistlikuks riigiks. Hang-Ida võitlusväljaks sai Hiina. 90-ndate aastateni oli Hiinas peremeheks Inglismaa. Nüüd hakkas Hiinale silma heitma aga Jaapan. Sissetungiks Aasia mandrile plaanitsesid jaapanlased Mandzuuriat hõivamist, sellaks sellele oli aga Korea[1]. Korea strateegiline tähtsus muutis viimase ka Venemaale ahvatlevaks saagiks. Venemaa püüdis takistada Koreas nii Jaapani kui ka Hiina mõju kasvu, sest viimase taga seisis Inglismaa. Korea ise taotles lähenemist Venemaale.

Hang-Ida probleemi lahendamine sundis Vene valitsust asuma „Suure Siberi raudtee" ehitamisele 1891. a. Enne kui Venemaa jõudis Hang-Ida piirile täies relvastuses alus-

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 134, 136

tas Jaapan 1. augustil 1894. a. Hiinaga sõda. Soda demonstreeris Hiina mahajäämust ja Jaapani läänestumist. Purustatud Hiina palus rahu. 1895. a dikteerisid jaapanlased Hiina valitsusele Simonoseki rasked rahutingimused, mille põhjal Hiina loovutas Jaapanile Taivani saare, Pescadorese saared, Liaotungi poolsaare Port-Arthur sadamaga, Lõuna-Mandzuuria raudtee ja 200 milj. taele suuruse kontributsiooni. Korea kuulutati sõltumatuks. Seda „sõltumatust" kavatsesid jaapanlased varsti muuta oma protektoraadiks, Korea üle.[1]

Simonoseki rahu muudetigi rüüvas ka Inglismaa huve, kuid inglased nägid oma peavastast Hiinas Venemaa näol, kelle edusammne kavatseti Jaapani jõududega hiljem piirdurda.[2] Vene valitsus loomulikult nägi Jaapani agressiivsuses otsest kadaohtu oma valdustele Liang-Idas ja ta otsustas nõuda Simonoseki rahulepingu revideerimist. Esialgu püüdis ta seda teha koos inglastega, kuid viimased utlesid ära. Võitamatult leidis Venemaa endale energilise toetaja Saksamaa näol. Lubades ühineda Vene

---

1) Международные отношения на Дальнем Востоке (1870–1945 гг.), (Москва) 1951, lk. 84

2) Diplomaatia ajalugu II k., lk. 137–138.

mea ega välfaastumisega Jaapani valitsuse püüramiseks taotles Saksamaa kolme eesmärki:

1) Lepitada Venemaad möödunu pärast.

2) ehvatleda Venemaad konfliksti Kaug-Idas, et juhtida Vene jõude eemale Saksa ja Austria piirist.

3) Võimaluse korral hiiskenda sõda endale tüüri Hiina parandist.

Koos Venemaa ja Saksamaaga astus ka Prantsusmaa välja Jaapani vastu. Selle põhjuseks oli nähtavasti soov avaldada oma muele sõbrale solidaarsust ning teha kahju Inglismaale (oli ju viimane igatsõnus Simonoseki rahuga). 23. aprillil anti Tokios üle Vene, Saksa ja Prantsuse noodid Jaapani valitsusele, milles nõuti Jaapanilt loobumist Liaotungi poolsaarest.[1] Saksa valitsuse noot oli koostatud Jaapanit solvavas toonis.[2]. Kolme suurriigi jõudu demonstreeriv diplomaatiline invasioon sundis Jaapanit Liaotungi, kui otsa suurimat võitu sõjas, tagastama Hiinale.[3]

---

1) Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 87

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk 184

3) Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 87

Siin oli tegemist Vene diplomaatia huilgava võiduga, mis oli suunatud Jaapanile vastulöögi andmiseks ühendada teineteisele vaenulikesse rühmitustesse sunnivad riigid.

Venelased ei jäänud sõsma alustatud teel. Oma diplomaatilist võitu Jaapani üle kasutas tsaarivalitsus omapoolse ekspansiooni arendamiseks Hiinas. Päästes Hiinat finantsraskustest andis Venemaa Hiinale 4% laenu, mille kohta sõlmiti 6. juulil 1895 leping. Sama aasta lõpul asutati Vene rahandusministri Witte algatusel Vene-Hiina pank, mille peakiri nägi muuseas ette ka raudteede koncessioonide andmist Venemaale Hiinas.

Hiina rahanduslik osfastamine Venemaa poolt toimus tihedas konkurentsi olukorras Inglise, Saksa, Prantsuse ja Ameerika kapitalistidega, kes soovisid koncessioone Hiinas. Venemaa kasutas osavalt ära võistlejate hüga suure arvu ning sõlmis Hiinaga eraldi 3. juunil 1896. a. n.n. „Moskva lepingu" Jaapani vastase kaitseliidu kohta.[1] Leping andis Venemaale koncessiooni nn. Hiina-Ida raudtee ehitamiseks läbi Mandzuuria Vladivostokki.

Nii oli Vene diplomaatia saavu-

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk. 292-294

tanud hake aastaga Iiriias võiseldes tüüste imperialistlike kiskjatega suurt strateegilist ja majanduslikku edu, mis paratamatult pidi muutma ka võistlejad vaadetes.

Vene mõju kasv Iiriias sundis Inglismaad, USA-d ja Jaapanit moodustama ühisrinnet Vene mõjuvõimu vastu Kaug-Idas.

Vaevalt oli Kaug-Ida küsimus esialgselt lahenenud, kui Venemaal tekkis uus konflikt Inglismaaga Türgi pärast. Türgis-algas 90-ndatel aastatel taas armeenlaste rahvuslik liikumine, mille toores mahasurumine ajendas Inglise valitsust ennast segama Türgi sisseasjadesse. Inglismaa tahtes Türgist selleselt hõivmutada, et viimane oleks langenud jällegi Inglise sõltuvusse. See oleks muidugi tähendanud muidugi Türgi eemaldumist Venemaast. Inglismaa loobus vahelesegamisega suudeda Türgit nõustuma Egiptuse okupatsiooniga. Teiseks püüdis Inglismaa Türgi alluvamisega oma mõjule hindlustada Indiat lähiseid. Oli ju Türgi staatus-osa üks Indiaga piirnevaid maid. Peale selle oleks Inglismaa selliselt saavutanud kontrolli väinade üle.[1]

Oma diplomaatia abistamiseks

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 145

saadeti Dardanellidele juurde tugev Inglise laevastik. Selle peale teatas Vene valitsus Londoni, et nüüdsea kui Inglise laevastik peaks tungima väinadesse, saadab ka Venemaa oma eskaadri Bosporusesse. Brüti valitsuse ette tõnsis seaalne ohu, et tema laevastik suletakse väinadesse Vene ja Prantsuse eskaadri vahele nagu hiir lõksu.[1] Inglise seprutustele Türgis vastelöögi andmisega tühines Vene ja Prantsusmaaga ka Saksamaa. Saksa diplomaatia juhtkondus nüüdsamadest põhimotiivest nagu Lang-Idaski. Ta püüdis õgata juhtida Vene agressiooni Lahus- või Lang-Itta, sest selliselt loodis ta ajada venelase tüüli englastega. Samal ajal õhutas Saksa diplomaatia konflikti tekitamise eesmärgil Inglismaad jälgemini valja astuma Venemaa vastu. Sakslaste kahepalgne mäng ei aidanud Saksa-Inglise vahekorda parandada, kuna see ei päämõjud saladuseks. Ta tekitas Londonis ainult meelestatuse. Seetõttu Inglise-Saksa vastuolud püüsisid endise teravuse juures.

Kuid mitte nauaks.

Saksa-Inglise vastuolude teravnemine algas järsult võitluses Lõuna-Aafrika jaotamise pärast. Inglismaa kavatses hõiva-

---

1) Diplomaatika ajalugu III., lk. 145

ka Transvaali (1877.a. annektsioon ebaõnnestus) kui maailma rikkaimat sulla leiunohta.[1] Sellers nüüdis Inglismaa organiseerida „Privilegeeritud Lõuna-Aafrika Kompanii" direktori Cecil Rhodesi ja tema kaasvõitleja Jamesoni juhtimisel Transvaali 30. detsembril 1895.a. mässu, mis aga lõppes täieliku ebaõnnestumisega.[2] Inglismaalt nõudmiskompensatsiooni väljapressimiseks otsustas Saksamaa kasutada ära Inglise-Buuri konflikti. Ta alustas sellega, et asus diplomaatiliselt toetama buure inglaste vastu.[3] Seejärel Saksa valitsus otsustas Prantsusmaaga mooduspõda ühisrinnet, et võtta Inglismaalt võimalus mängida Saksa-Prantsuse vastuoludel. Niimetatud samm pidi olema esimeseks lüüsis Saksa diplomaatia poolt kavatsetavast mandriürinide blokist. Selle lüüdu kava oli Holstein üldjoontes koostanud oma 30. detsembri 1895.a. memorandumis[4] Järgmiseks sammuks oli Wilhelm II telegramm

---

1) A.S. Jerusalimski, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма в конце XIX века, Москва 1951 lk. 88

2) A.S. Jerusalimski, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 99-102

3) Diplomaatia aparaat, II k. lk. 146

4) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd. XI, lk. 67-69

buuride presidendile Krügerile, milles ta õnnitles buure Jamesoni ankrünnaku purustamise puhul[1] Telegrammi demonstratiivne sisu oli Lohkrans väljakutsena inglastele. Kuid lõpptulemusena osutus Saksamaa selles mängus ükskagi lüüasaamuks. Kontinentaallüdust ei olnud ei Venemaa ega Prantsusmaa huvitatud.[2] Kuid mis veelgi halvem, sakslaste bravuurne mäng Lõuna-Aafrikas, mis lõppes ebaõnnestumisega nõrgestas Kolmikliitu sisemiselt. Austria vajas sõprust Inglismaaga võitluses Venemaa vastu Lähis-Idas, Itaalia aga lihtsalt vastas Inglismaad tema tugeva laevastiku ja oma pikk rannikut pärast, mille kaitsmiseks Itaalia vähke ja veelgi väiksema võitlusvõimega laevastik polnud võimeline.[3] Üldse oli Itaalia Kolmikliidu kõige ebakindlam lüüline. Oli ta ju liitu astunud ainuüksi ajutise tüli pärast Prantsusmaaga (Tunisia küs), mida ta pidi aga hiljem rängalt kahetsema. 80-ndate aastate lõpust alates oli Prantsusmaa püüand

---

1) A.S. Jerusalimski, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 103–104
2) A.S. Jerusalimski, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 111
3) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 149

Itaaliat tollisõjaga, mis nüüd kehvad Itaalia finantsid ajas kurnõkuu äärele. Itaalia püüdi otsima sellest olukorrast pääsu lähenemisega Prantsusmaale. 1896.a. tunnustas ta Prantsuse protektoraati Tuneesia üle. Gallia naaber hindas Itaalia sellist sammu ja sõlmis temaga 1898.a. kaubalepingu, mis aras Itaaliale Prantsuse rahaturu, seeläbi oli see seismud Itaallaste ees kinni.

Sahsa diplomaatika hüüasaamine Lõuna-Aafrikas avaldas mõju ka teise Kolmikliidu liikme Austria peale. 1896.a. ajendas Kreeta ülestõus Kreeka valitsust appi rutama oma hõimlastele. Rahvusmuseum oli Kreeta-Türgi sõda. Arvestades tekkinud olukorda, soovis Austria lähenemist Venemaale.

8.-17. mail 1897.a. toimus Rooma ja Austria valitsuste vahel nootide vahetus, mis sisuliselt endast konkuleppe sõlmimist mõlema maa vahel Balkani STATUS QUO säilitamiseks.[1] Ühtlasi oli konkuleppel ka konsultatiivne iseloom. Konstantinoopoli ja väinade küsimust konkuleppes ei puudutatud, olgugi, et need just moodustasidki Lähis-Ida komplikatsioonide põhialuse. Ehkki leping oli vähekohustava ise-

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk 303-308

loomuga, aitas ta ajutiselt „kulmutada" Lähis-Ida küsimust, millest oled huvitatud tol ajal mõlemad pooled. Venemaa vajas vaba väljapääsu Lõuna- Idas, kuna Saksamaale ja Austriale oli territoriaalsete annekteerimiste küsimust, nii siinagi suhtud peatähtsusest sellesse, et Saksamaa omandaks sadama kuskil, kus see sind ei „sega"" "[1]) Sellise vaikse kohakese otsimine ei võtnud sakslastel kuigi kaua aega. Lõuna- Ida riistlejate diviisjonikolleegne ülem Tirpitz[2]) valis merevaebaasiks Kiaotšou lahe Šantungi poolsaare lõunarannikul.[3]) Enne aga pöördus Saksamaa küsimuse-

---

1) Diplomaatika ajaloqu, II k., lk. 141

2) Alfred von Tirpitz (1849-1930), alates 1898 Saksa mereminister.

3) A.S Jerusalimskii, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 361-

ga Venemaa poole: kuidas suhtub tsaarivalitsus sellisesse akti. Venemaa vastas et ta ei pretendeeri Kiaotšoule.[1] ettles sedasorale pöördusid sakslased Hiina valitsuse poole teatega oma kavatsusest. Novembris 1897 tapeti Santungis kaks saksa katoliku misjonäri.[2] See oli sakslastele testutlmud ajend "välgavaktud ala hõivamiseks. "Nüüd või mitte kunagi!"[3] heageris olukorrale Wilhelm II oma telegrammis valitsametele.

Kuid sakslastele ootamatult avaldas Vene välisminister Muravjov 9. novembril proteste Kiaotšou anastamise vastu.[4] (Hiina valitsus oli liiga nõrk isegi protestiks). Nüüd pakkusid sakslased kompromissi: Venemaa ei vaidle Kiaotšou anastamise vastu, ise aga kompenseerib ennast Port-Arthuri kõvramisega. Nagu näha, kaupleksid sakslased harjunud viisil võõra varaga. 14. novembril maandatu Kiaotšou sadamasse dessant, et asetgeda Vendasi sündmused fait accompli. Venemaal ei jäänud muud üle, kui

---

1) А.С Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 363

2) Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 95

3) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I lk. 188

4) А.С. Ерусалимский Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 367–368

ankurdaela oma eskaader detsembris 1897 Port-Arthuri reidil.

Nüüd oli Venemaa ekraagi ka mõdagi saanud. 6. märtsil 1898.a. kirjutas Hiina valitsus alla lepingule mille põhjal Hiina andis Liaotšou Sakasmaale 99 aastaks rendile umbes 501 km² maaalaga.[1] Lepingu põhjal Šantung muutus Saksa mõjualuseks piirkonnaks, kus saksa kapital sai laialdasi koncessioone. 15. märtsil kirjutati Hiina ja Vene vahel alla lepingule Port-Arthuri sadama ja Liaotungi poolsaare rentimise kohta 25-ks aastaks.[2] Peale seda andis Hiina valitsus kohe Venemaale koncessiooni raudtee ehitamiseks, mis ühendaks Hiina Ida-raudtee Harbiini kaudu Port-Arthuriga.

Venemaa edu hirmutas Inglismaad kuna Port-Arthur asus ju Pekingi merelähistel. Inglased kartsid, et sõjakandu sirutab tsarism käsi ka Jangtsekiangi jõgikonda — Inglismaa mõjupiirkonda Hiinas. 1.-2. septembril Saksamaa ja Inglismaa tunnustasid vastastikku teineteise mõjupiirkondi. Samal aastal anto Hiina meretolli ameti juhtimine inglasest ametn

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 188

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk 309-312

sest ametniku kätte[1]! Väsinuna läks Kiaotšou ja Port-Arthuri eriolud Veihaivei merebaasi. Igatahes oli Inglismaa positsioon Hiinas siiski kõige tugevam, kuid tuleb arvestada, et ta 90-ndate aastatel oli olnud Hiinas ainuvalitseja. Nüüd aga oli ilmunud rida ebameeldivaid konkurente. Inglismaa oleks meelsasti vastu astunud nõudlastele, kuid tema oludkord oli viimastel aastatel muutunud kehvaks. Ta oli isoleeritud, ja seda ei saanud nimetada „hüdgevaks". Vahekord Saksamaaga oli teravnenud pärast Wilhelm II telegrammi Krügerile, Prantsusmaaga lahenes konkurents Nõukogude ülemjooksu pärast, Venemaaga halvenes vahekord pärast Port-Arthuri hõivamist. Inglismaal ei olnud sõpru, kuid ta vajas neid. 1898.a. jaanuaris tegi Salisbury Venemaale ettepaneku Hiina ja Türgi suurlaenelisteks jaotamiseks omavahel. Venemaa lükkas selle projekti tagasi, kuna ta lootis et kokkulepe Inglismaaga ajab tahtmise Venemaa-Prantsuse liidu. Venemaa tegi omapoolse ettepaneku raudteede ehitusalade piiramise kohta Hiinas.[2] Inglased olid nõus ja 28. aprillil 1899 oli kokkulepe allakirjutatud.

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 153

[2] Сборник договоров России с другими государствами, lk. 315–318

90-ndate aastate joonsul oli Hiina tundlivam osa jagatud imperialistlike suurriikide poolt mõjupiirkondadeks: Inglismaale kuulus Jangtsekiangi jõgikond, Kvantungi provints koos Kantoni linnaga, Hongkongi saar ja epinaht Hiina rannaduses. Venemaale kuulus Mandzuuria ja Liaotungi poolsaar ühes Port-Arthuriga. Saksamaa omas Santungi koos Kiaotšou lahega. Prantsusmaa mõjualaseks alaks oli Jünnan. Jaapan oli endale omistanud riiskunda Taivani ja Korea.

Pärast seda, kui venelased olid tagasi lükanud inglaste ettepaneku Hiina ja Türgi omavahelisest jagamisest, tegi Inglise diplomaatia uue katse oma vastaste arvu vähendamiseks: ta hakkas taotlema liitu Saksamaaga. Ülesanne oli raskemateult raske, sest Wilhelm II telegramm ja välisasjade riigisekretäri Bülow[1] kõne Riigipäeval ei andnud hoopiski tunnistust Saksamaa peatahtlikkusest.[2] Inglastele oli selge, et sakslased vesise suuga vaatavad hende nõudmistele. See tekitas inglastes ebakindluse tunde. Kuid äärmiste imperialistide liider asumaade minister Joseph Chamberlain[3]

---

1) Bernhard von Bülow (1849-1929), 1900-1909 Saksa riigikantsler

2) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 155

3) Joseph Chamberlain (1836-1914), 1895-1903 Inglise asumaademin.

tahtis süüski natsect tehta. Chamberlain kutsus ühtlasi na kuduat USA-ga.

Saksa saadiku Hatzfeldi kohtumine Chamberlainiga leidis aset 29. märtsil 1898.a. [1] Kus Chamberlain ilmselt mängu sissejuhatuseks tegi sakslastele ettepaneku sõlmida Inglise-Saksa liit. Chamberlain ei teadnud aga, et temaga parasjagu oli talmud ilmselt valel ajal. Saksamaa välispoliitika juhtivad tegelased nagu Holstein või vähesjade ringidest Bülow olid veendunud, et Saksamaa peab ajama „vabade käte" poliitikat ega tohi siduda end ei Venemaaga ega Inglismaaga. [2] Nad arvasid, et liit Inglismaaga võib olla äärmult Venevastane ning see ohustaks Saksamaa idapiire. Liit Venemaaga oleks aga ilmtingimata Inglismaale vaenulik, ning piiraks seetõttu Saksa perspektiive ookeanide ümberjagamisel. [3] Selline sik-sak-kursil liikumine Venemaa ja Inglismaa vahel, et üht teise vastu ära kasutada,

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 205

2) А.С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 413-414

3) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd XIV, Teil 1., № 3802

näib esialgsel vaatlemisel olevat otstarbekas. Selline poliitika jättis aga arvestamata, et rahvusvahelises olukorras oli toimunud muudatus, mis vanadest Inglise-Prantsuse ja Inglise Vene vastuoludest pmuutis tõravamaks uued Inglise-Saksa vastuolud.

"Vabade käte" poliitika mis ei näinud rahvusvaheliste suhete arengut perspektiivis ajas Saksamaa lõpuks tulli nii Venemaa kui ka Inglismaaga. Sellepärast otsustasid sakslased Chamberlaini ettepaneku, mis ilmselt tahtis Saksamaad tõugata Venemaa vastu, lükata tagasi.[1]

Hoolimata äraütlemisest, tahtsid sakslased Inglise-Saksa lähenemise pealt midagi teenida. Wilhelm II tegi katset Nikolai II juures, kirjutades viimasele, et asja olud Englased teinud talle ettepaneku Venemaa vastase Saksa-Inglise liidu loomiseks, ja küsis mida pakub Venemaa, kui Saksamaa Englasteke ära ütleks. Nikolai II vastas leidlikult hüüside, et saamaguse Saksamaavastase liidu ettepaneku olevat Englased asja teinud venelastele, kuid venelased olevat selle ettepaneku, kui sobimatu, lü-

---

[1] A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen äussere-politik, Bd. I, lk. 205

kannd lihtsalt tagasi.[1] Seega ei õnnestunud Saksa diplomaatial venelastelt midagi välja pressida.

Inglastele tegid Holstein ja Bülow Saksa saadiku Hatzfeldi kaudu vastuettepaneku valmistada piinda Saksa-Inglise lüdurus üksikute lepingutega. Üks ala nad Hispaania-Ameerika sõda, mis ähvardas purustada Hispaania kolooniaalvaldused. Saksa ettepanek sisaldas soovi leppida kokku Hispaania asumaade jagamises Inglismaa ja Saksamaa vahel.[2] Inglased ei soovinud aga tüki USA-ga jä ütlesid ära. Inglased vihastasid äärmiselt sakslaste väljapressimised. Selle peale vastas Hatzfeld, et „Inglismaa omab peaaegu kõik, meie aga, vastupidi, valdame väga vähest."[3] Siis tüki sakslased välja uue kaubaga: Saksamaa ja Inglismaa jagavad ühiselt Portugali asumaad, vastutasuks Saksamaa loobub bmuride igasugusest toetamisest.[4] Nüüd olid sakslased lõpuks tabanud ing-

---

1) А.С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 440

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 208

3) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd XIV, Teil 1., № 3798

4) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 159

laste õrna hoolta. Inglise diplomaatia oleks hakke kaega nõus olnud, sest mitte Portugali asumaad juba nüüdsüü ei oleks olnud tegelikult Inglise asumaad, sest võõrastes peremehetses juba ammu Inglise kapitali. Kaup oleb Inglastele püüvõrd ihaldatav (so vabad kaed Transvaalis ja Oranjes), kuid hind sedavõrd kallis et Inglismaa otsustas kaubа varastada. Seda tehte järgmiselt: 30. augustil 1898. a. sõlmitі sakslastega leping Portugali asumaade jagamisens. 14. oktoobril 1899 muendas Inglismaa Portugaliga salaja üks vanaaegse lepingu, milles Inglismaa garanteeris Portugali asumaade puutumatuse.[1] Inglaste, meletärmiks sai sakslased sellest pettusest varsti teada. On arusaadav, et Saksa-Inglise vaen sellest aimult suurenes. Olemasolevatest vastuoludest tõttu oli juba tollal Inglise-Saksa lõuda sõlmimine võimatu. Sakslastele oli selge, et Inglismaa taotleb Saksamaa äsitamist Venemaa vastu; inglastele aga, et Saksamaa on välja pressija koloniaalterritooriumide juhtes.

Inglise-Saksa vastuolud, mis seisnesid selles, et Saksamaa püüdis endale soetada uusi koloniaal inglaste arvel nüng et Saksa

---

[1] Diplomaatika ajaluga II k., lk 159

tööstuse hüüe areng hakkas tähendama Inglise tööstusele järjest tõsisemat konkurentsi; ei soovitanud Inglismaale otsest sõjalist hädaohtu. Saksamaa omas küll Euroopa tugevaimat armeed, kuid tema väike laevastik, mis oleks olnud ainult rannakaitseks, ei suutnud Inglismaad mingil määral ohustada.[1] Inglismaa laevastiku garanteeris Briti saarte puutumatuse. Sakslased otsustasid inglastel võtta selle eelise ehitades endale ajajooksul sama tugeva laevasteku. Selle sammuga oleks lisatud olemasolevatele Saksa - Inglise vastuoludele kolmas ja võibolla ka kõige otsustavam. Tugeva, Inglise omaga võrduva laevastiku ehitamise innustajaks oli uus mereminister admiral Tirpitz ja riigisekretär Bülow.

24. märtsil 1898. a. võeti Saksa Riigipäeval (218 häälega 139 vastu) vastu laevastiku tugevdamise seadus.[2] Seitsme aasta jooksul, s.o. 1904-ks aastaks pidi Saksa laevastiku koosseis võidama 17 lünidlaevani, 9 soomusristlejani, 26 kergeristlejani ja vastava arvu väikelae-

---

1) A. P. Šerbov, K istorii voennogo korabljestroenija, Moskva 1952, lk. 125-126

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 197

vadeni.[1] Selle tõstamiseks tuli ehitada järg-
nevatel aastatel 7 soomuslaeva (lõunlaeva) 2
saskeristlejat (soomusristlejat) ja 7 kerget rist-
lejat.

Must laevastiku programmist
ei olnud huvitatud mitte ainult Saksa rüge-
juhid, vaid ka tööstusringkonnad ja kaubandusringkonnad
sõjakonnad. Suger laevastiku tagasneite nõrge-
pealt Pangermanistide lõuda imperialistlike ide-
de realiseerimist. Tõsiseks takendas intensiivne
laevaehitus Saksa tõrasemagnaatide suuri telli-
musi.[2]

Esialgu ei pöörannud inglased Sak-
sa merevägeprogrammile erilist tähelepanu, näkta-
vasti alahinnates selle tähtsust. Kuid pea
järgnesid teine ja nolmas laevastiku programm
ning inglaste hüüdnimi ükskõiksus asendus när-
vilise hirmuga homse päeva ees.

Samal sündmusterikkal aastal
puhkes Inglismaa ja Prantsusmaa vahel uus
konflikt, mis ollesõravaim eelnevatest oleks
peaaegu viinud Prantsusmaa sõtta Inglismaaga.

---

1) А. П. Шермов, К истории военного кораблестроения, lk. 126

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 196

Konflikte juured ulatusid Egiptusesse kus Inglismaa ja Prantsusmaa aastakümneid teravalt konkureerisid. Egiptuses võitsid Englased. Sudaani küsimus oli seni aga lahendamata. Ja just sün peitusgi Egiptuse valdamise võte.[1] Et Prantsusmaa võimalusi sõi vähendada, asus Inglismaa toetama itaallaste sissetungi Punase mere ja Somaaliamaa rannikule. Lord nagu väljendas Bülow oli Haakal hea isu aga halb seedimine.[2] Itaallaste edasitungile Abessiinasse said osaks rängad lüüasaamised 1887 ja 1896.a. Abina juures, kus abessiinlased edukalt kaitsesid oma iseseisvust. Inglismaal tekkis põhjendatud kartus, et prantslased võivad hõivata Niiluse ülemjooksu, toetudes võidukatele abessiinia sugukaruidele. Itaallaste näitise toetamise ettekäändel tungis Inglise ekspeditsioonikorpus Kitcheneri juhtimisel 1896.a. Egiptuse Sudaani. Inglismaa tahtis prantslastest ette jõud. Oma imestuseks nägi Kitchener septembrikuusel Fašoda külla jõudes selle kohal prantsuse lippu. Asula oli juba 10 juulil 1898 kapten Marchandi prantsuse ekspeditsiooni poolt hõivatud. Nüüd, et Inglismaa oli hüljatus jäänud.

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd I, lk. 208

2) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 161

Kuid ta ei ravatsenudki loobuda meeldivast suutäiest. Kitchener tegi Marchandile ettepaneku lahkuda. Prantslane lubas seda teha ainult Pariisi käsul.

Inglise valitsus otsustas tarvitusele võtta prantslaste hirmutamiseks toore jõu. Inglise juhtivad tegelased ja ajakirjanduslikud sõdalased korraldasid sõjakama tooni millega raasnesid demonstratiivsed sõjalised ettevalmistused. Näis, et kogu aastate pikkune vihkamine prantslaste vastu, mis nüüd palju oleks teinud inglaste takistuse koloniaalpiirkondades, purskus nüüd sõjaga välja.

Prantsuse välisministriks oli tol ajal Delcasse — veendunud Saksamaa vaenlane[1]. Saksavaenulikkus sundis teda loobuma sõjast Inglismaaga. Delcassé ettepanekule kompenseerida prantslaste lahkumist Fašodast kasvoi vaenulikkus tšehhidega. Inglise koloniaalpiirkast Nähtud, Inglismaa kategoorilisele nõudmisele. Nad olid endale sündlad, nuna tundsid oma olukorda tuleohtu. Prantsusmaa ei võinud mõelda sõjale Inglismaaga, kuna see oleks võinud ajendada Saksamaa selgatagust hoopi Prantsusmaale. Prantsuse valitsus pöördus järele päramisega Venemaa poole et jõuda selgusele toma seisukohas. Venelased andsid nõu

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 162

järele anda.

Inglismaa oli saavutanud oma eesmärgi: prantsuse diplomaatia oli sunnitud minema tingimusteta kapitulatsioonil. 3. nov. 1898 tegi Prantsuse valitsus kooralduse tingimustoba evakueerumiseks Fašodast.[1] See tähendas ühtlasi, et Prantsusmaa loobus tingimustest ka Egiptusest. On selge, et prantslaste „diplomaatiline" Sedan „jättis neile kanaks seibedustunde inglaste vastu.

Sõjakäädaoht Inglismaaga sundis Delcassé'd pöörduma mitteametliku järelepärimisega Saksamaa poole, et teada saada, kas Prantsusmaa võib loota Saksa neutraliteedile Inglise-Prantsuse sõja puhul. Mitteoptsiaalselt teatasid sakslased, et Saksa-Prantsuse läbirääkimine võib mõne alla tulla aimult süs, kui Prantsuse ajaniõudmisest ja terna sõjakeeste sõnastusest saavad sõnad Elsass ja Lotring.[2] Elsassiga vastapidi sakslased ka prantslaste teisele ettepanekule — vahetada Elsass ja Lotring mõne muu Prantsuse asumaa vastu.[3]

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 163
2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 208
3) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 208-209

Tõsiasi konflikti lõppes inglaste „suuremeelse" vastutulelnuga prantslaste nõudlustele. 21. märtsil 1899 sõlmitud Inglise-Prantsuse kokkuleppe põhjal Prantsusmaa osutus Niiluse basseinist lõplikult eraldatuks, vastutasuks laiendati Prantsuse valdusi Saadi Jeruse ääres. [1]

Saksa imperialism, see noor ja tugeva riskija, pidas end tüssatuks. Need asumaad, mis Saksamaa haaratta jõudis, olid võrdlemisi väikesed ja viletsad. Saksa imperialism püüdis tegemata jäänut tasa teha.

1898. a. alustas Saksamaa võitlust Bagdadi raudtee kontsessiooni pärast. Juba 1887. a. oli Saksa pank omandanud Türgis väheldase raudteekontsessiooni. [2] On iseloomulik et Bismarck ei huvitunud kontsessioonäärde ette võttest Türgis. Palju enam oli huvi, mida tundsid Wilhelm II ja kindralstaabi tegelased Türgi majanduslikku oljastamise vastu. Nad olid veendunud, et sõda Venemaaga on vältimatu, ning selleks oli tarvis Türgit ära, rasutada Saksamaa laolasena. 1893. a. said sakslased uue raudteekontsessiooni Türgis. [3]

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik Bd. I, lk. 209

2) Diplomaatika ajalugu, II k., lk. 164.

3) Diplomaatika ajalugu, II k.; lk. 165

See ettevaatlik pinnasondeerimine sundis Venemaad, Prantsusmaad, eriti aga Inglismaad protestеerima Saksa uute kontsessioonide vastu. 1898.a. käis keiser Wilhelm II n.n. „Essanda haua" kummardamise ettevääändel Palestiinas. Tagasiteel külastas keiser Türgi sultanit Abd-ul-Chamid'i ja leppis temaga kokku suure raudtee ehitamise kohta Saksa kapitalistide poolt; see raudtee oleks kulgenud Bosporusest alates läbi Väike-Aasia ja Mesopotaamia Bagdadini ning sealt edasi Pärsia lahe äärde. Bagdadi raudtee, mis pidi ühendama Berliini Pärsia lahega pidi omandama Saksamaale hiigelsuure majandusliku ja poliitilise tähtsuse. Sellest pidi saama baas Türgimaa ja kogu Lähis-Ida orjastamiseks.

Saksa edusammude vastu astus väljа Venemaa. Ta kartis õigustatult, et Saksamaa „...mobiliseerib Türgi Venemaa vastu."[1] Sut tahtis Venemaa endale midagi teenida. Ta tegi Saksamaale ettepaneku sõlmida kokkulepe, mis annaks Venemaale õiguse väinade okupeerimiseks vajaduse korral, lubades, et Venemaa sel juhul omalt poolt tagaks Saksamaale vaba tegutsemise

---

[1] А.С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk 500

randlus ettevõtetes Türgis. Saksamaa liitus Vene ettepanekuga tagasi.

Ka Inglismaal oli põhjust rahutust tunda Saksa sissetungi pärast. Esiteks, seniini oli Türgis domineerinud Inglise kapitaal. Teiseks, Türgi kuulutas üht võtme positsiooni tol Idiasse. Ettevaatuse mõttes valmistas Inglismaa 1901.a. Pärsia lahes mitu toetuspunkti kuuvette. Saksa diplomaatiale andis julgust ignoreerida Vene ja Inglise protesti erakordselt soodne rahvusvaheline sõtuatsioon. Saksamaaga otsisid sõprust Inglismaa (pärast Port-Arthuri hõivamist Venemaa poolt) ja Prantsusmaa (pärast Fašoda konflikti). See jättis Saksa diplomaatiale „vabad käed" mõlemide sõpruseotsija le näkku irvitada ja end mitte kumagagi sidunda. Selline Inglise „hiilgava isolatsiooni" diplomaatiat jat jendav võte taks aga sahslastele kallilis maksma — ta sattus tülli nii Venemaa kui ka Inglismaaga mille tõttutulemusetes oli liitusaamine 1918.a.

XIX saj. lõpuus oli maailma territoriaalne jaotamine imperialistliine riikide vahel põhiliselt lõpetatud. See oli toimunud veerand sajandi jooksul. Jagamata jäid ainult Türgi, kuna tal oli liiga palju rõndlejaid, Maroko mukamadi uuline sultaan all,

Abessünnid, kes tolemusrjikkalt oli naitsenud oma iseseisvust Haagita rasta otsa lahendus, vabanslastud nagerorjade asmndus Liberia otsrika lõunerannikul, Parsia kes püüses vormistatud jaotamisest Inglise-Vene rastaolude tõttu ja Gladina-Ameerika maad, keda kaitses Monroé doktriin.

XX saj. algusens kujunes Europa rahvusvahelises olukorras järgmine seisukord: „Inglismaa sai Prantsusmaaga ja Venemaaga võistlust jätkates endale uue vastase Saksa impeeriumi näol. Saksamaa sellele vaatamata, et väliselt toimus uueste teatav tahenemine Venemaale, jäi edasi Prantsuse-Vene bloki vaenlaseks; tühtlasi muutus ta võistlejaks Inglismaale. Küsimus seisnes selles, millised vastaolud osutuvad sügavamaiks: kas Saksamaa ja Inglismaa vahelised või aga Inglis-Vene- ja Prantsusmaa vahelised vastuolud. Teiste sõnadega – milline kolmest maeldavast diplomaatiliinist ruhmitsest osutub elurõimelisemaks: kas Inglise-Prantsuse-Vene sobimus, Inglise Saksa blokk või aga Inglismaa-vastane mandrilint. Loetletud kombinatsioonidest otsustas ajaluga küsimuse esimese kombinatsiooni kasuks.[1]

---

[1] Diplomaatia ajaluga, II k., lk. 167

XX saj. alguses toppes „vana vaba" napitalismi vordlemisi rahulik areng ning asendus imperialismiga. Maailm astus imperialistlike sodade ajastusse. Algatus tuli tuisetpoolt „suurt lompi" — Ameerika Uhendriikidelt. USA kolonnaalekspansioon algas 1893.a Hawai saarte annekteerimisega. Sellele jargnes 1898.a. provotseeritud soda Hispaaniaga, mille tulemusena ettekaanduks oli Kuuba iseseisvuse maksumine äärmise toorusega Hispaania valitsemise poolt. [1] See soda toi USA-le suure voidu ja sea Hispaania asumaid. 10. detsembril 1898.a. Pariisis allakirjutatud rahu pohjal Hispaania loobus Kuubast, Puerto Ricost, Guamist ja Filipiinide saartest.

USA - Hispaania soda tahustab nuue ja traagilise ajastu algust maailma ajaloos — imperialistlike sodade ajastu algust. Hispaania - Ameerika soda oli esimene soda juba jaotatud territooriumide umberjaotamise pärast. [2]

USA oli esimesi, kes loikas Hispaaniaga taieste segamatult. Uksi Euroo-

---

[1] А.С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 460-461

[2] Международные отношения на Дальнем Востоке, lk 109

ja rünnidest ei jõlgenud loomulikult üksinda terna vastu välja astuda hartusest tungata USA-d lahemale mõnek oma võistlejale. Ühiseks väljapääsmiseks ei võinud nad aga kuidagi saavutada nõukokkulepet.[1]

Sõja tulemusena oli USA kindlustanud endale tähtsaid Karibi meres ja Mehhiko lahes. Filipiinide anastamise näol oli aga loodud soodne lähtepunkt Kaug-Ida tungimisel. USA oli otsustanud osa võtta võitlusest Hiina pärast. See sammu pidi tooma paratamatult segadusi Euroopa rünnete vastuolude ja lõhtude õõnestel.

USA kindlas Hiinast kui turust oma toodetele. Sellepärast pöördus USA tähistada Hiina jagamist. 6. septembril 1899.a. pöördus USA riigisekretär Hay suurriikide poole nõudega, milles ta kuulutas välja nn. „lahtiste uste" doktriini Hiinas, st. võrdõiguslise ja vabaduse kõikide rahvaste kapitalile majanduslikuks penetratsiooniks Hiinas.[2]

Suurriigid olid Hay doktriiniga nõus, erite Jaapan. Hõimusena astus selle vastu Venemaa. Nii kinjunes Ühendriikides ar-

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 169

[2] Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 116

vannus, et tsarism on USA huvide peavaenlane tagasi Hiina-Idas. See sundis teda tihinema Inglise-Jaapani blokiga Hiinamaa vastu.

Teine imperialistlik sõda puhkes aasta pärast Lõuna-Aafrikas. Ka see sõda oli provotseeritud ühepoolselt — inglaste poolt. See Inglismaale määratud piinguturi ja ahnevad nõudmed sõda lõppes 1902.a. mõlemi buuri vabariigi — Transvaali ja Oranje alistamisega.

Ebaedukas Buuri-sõja perioodil ennutus Inglismaa ohukord erakordselt kiiduohtlikuks. Inglise-Buuri sõja alguses teravnesid Inglise-Vene ja Inglise-Prantsuse suhted järjekordselt. Tundes oma seljataga Lõuna-Aafrika vahejuhtumist tõsimalt solvatud Prantsusmaad, püüdis Inglise valitsus parceerida Prantsusmaa võimalikku hoopi tabirääkimistes pätkamistega Saksamaaga. Selliselt tahtis Inglismaa ajada kiilu kahe mandririikide liidu vahele.

Saksamaa tahtis kasutada ära soodsat momenti, mis oli tekkinud Briti tõsiabitust sõjasündist. Seekord kavatsesid sakslased omandada osa Samoa saarestikust, et saada oma laevastikule baasi Vaikses ookeanis. Saksamaa

---

1) A.S. Jerusalimski, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 505-514

asub taas väljapressimisele teele. Vaatamata inglaste „meelekindlikule" vastuseisule (Saksamaa oli juba varem saavutanud Ida-Sudeedimaa) oli lõpuks Inglismaa oma sõjasundi ja Saksamaa ähvardusele tõttu sunnitud järele andma. Samaa konflikt oli mees tõlgaks Saksa-Inglise vastuolude karikasse.

Inglise-Buuri sõda ahvatles Venemaad taotlema koos Prantsusmaaga välja-astumist Inglismaa vastu. Sellega vajasid mõlemad Saksamaalt erapooletuse garantiid. Viimane oli seda nõus andma aimult siis, kui Prantsusmaa loobub alatiseks Elsass-Lotringist. Sellist garantiid Prantsusmaa loomulikult ei saanud anda.

Inglise-Buuri sõja ajal ei suudetud teostada mandririikide Inglismaa-vastast blokki. ja Euroopa riikide sekkumine Inglise-Buuri sõtta jäi ära.

Nagu Saksamaa nii ka Venemaa lõikas teatavat kasu sellest sõjast: Vene mõju-võim Pärsias ja Afganistanis kasvas. Inglismaa oli sunnitud sellega pöörduma.[1]

Seega Inglise-Buuri sõjas tõrjus Inglismaa vahekord Venemaaga ja Saksamaaga,

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 176

nunea Prantsusmaaga jaï vahekorel muutmaatuks.

Juba tol ajal paistas selgeks saarma, et Inglismaa peavastaseks kujuneb Saksamaa. Igasugused kahtlused selles suhtes hajutas Saksa uus merevägeprogramm. 12. juunil 1900.a. võeti Saksa Riigipäeval vastu seadus, mis nägi ette Saksa laevastiku uut suurendamist.[1] Laevaehituse programmi suurenemise demonstreerimiseks esitame paralleelselt 1898.a. ja 1900.a laevaehituse programmid Saksamaal.

	1898	1900
lüünilaevad	17	38
rasketüüpi laevad	9	14
kergeüüpi laevad	26	38
miinilaevad		100

Ehitatavate võimsat sõjalaevastikku valmistus Saksa imperialism ümberjaotamise [2] Inglismaaga maailma põhjaliku ümberjaotamise järast.

Ühel ajal merevägivastase suurendamisega, suurendasid sõjalaevad ka maavägede. Nende halvale eeskujule järgnesid ka teised suur-

---

1) А.С Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk 538

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 197

riigid. Üldmaal aga piirdusid vahendid sellise relvastuse vähendamise võimalusega samuti pidamisega, mis tähendas tegid ettepaneku rahuvahelise rahakonverentsi kokkukutsumiseks.[1] Rahukonverents tuli kokku 1899. a. Haagis ja pidas oma istungeid 18. maist – 19 juunini. Esindatud oli 26 riiki.[2] See Euroopa riikide esimene rahu säilitust käsitlenud oli enamuse riikide eitava suhtumise tõttu ettemääratud nurjumisele. Relvastuse vähendamise alal ei suudetud midagi ära teha (sest kõik olid hoopiski huvitatud selle suurendamisest). Konverents piirdus mõningate vähekohustavate sõjapidamise eeskirjade väljatöötamisega.[3] Konverentsi nurjumise peasüüdlaseks oli Saksamaa, kuna tema oli sõjalises suhtes kõige paremini ettevalmistatud.[4] Seega Haagi rahukonverents demonstreeris ühelt poolt Saksamaa ilmsemat agressiivsust, tei-

---

1) A.C. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 524-525

2) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 214

3) A.C Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 527

4) A.C. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма, lk. 527-528

selt poolt Venemaa ja mõne teise riigi sõjalist mahasõõmist ning ühtlasi ka imperialistlike rüüvide täielikku võimetust päästa selvastuse võidujooksu.

Euroopa suurrüüvide „rahupüüdlus" tuli ilmsiks Jaapaneval 1900-ndal aastal Hiinas. Paraku Hiina jagamist asusid tõrjuma maade imperialistid tema iseseisvuse röövimisele. „Ühtsele jõul," kirjutas Lenin, „ on Euroopa valitsused asunud nüüd agaralt röövima see on „rentima" Hiina maid, et jutted. Hiina jagamisest pole tekkinud ilmaaegu... Ehitud nad ei alustanud jagamist avalikult, vaid salamahti nagu vargad. Nad asusid Hiina paljaks varastamisele, nagu varastatakse surnult..."[1]

Vahemaiste imperialistide toores peremehetsemine Hiinas tekitas seal rahva viha röövvallutajate vastu ning plahvatas 1900.a. nn. bokserite ülestõusus. Ülestõus algas Saksa saadiku Ketteleri tapmisega Pekingi tänaval.[2] Ülestõusu mahasurumiseks organiseerisid asjaomased Euroopa riigid ühise sõjaväe, mille ülemjuhatajaks sai parast surub tühitsemist Saksa hindrak

---

1) V.I. Lenin, Hiina sõda, Teosed, 4. k. Tallinn 1950, lk. 334 - 335

2) Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 121

Waldersee. Kuid vaid enne, kui Waldersee jõudis 19.000 meheline karistusarmee eesotsas Pekingisse, oli linn juba (14. augustil) hõivatud rahvusvahelise ekspeditsioonikorpuse poolt hõnedral Linevitši juhtimisel.[1] Kui ülestõusu mahasurumine demonstreeris suurriikide teatavat ühisrinnet ülestõusnute vastu, siis otsese pärast sõda algasid taas lahkhelid. Venemaa oli ülestõusu ajal okupeerinud osa Mandžuuriast.[2] Samal ajal nõudis tsaarivalitsus, et teised riigid viiksid oma väed välja Pekingist. Enne Hiina valitsust meelitada viidi Vene väed esimestena välja Pekingist. Sellisel sammuga taotles Vene valitsus ilmselt lähenemist Hiinale.

7. septembril 1901 aastal oli Hiina valitsus sunnitud alla kirjutama nn. „lõpp-protokollile", mille järgi peale mitmesuguste Hiina rahvusliku vääruse solvavate tingimuste ka nõustus määratu suurt sõjakontributsiooni maksma Euroopa riikidele.[3]

Vene diplomaatia püüdis õigata

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 181

2) Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 123

3) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 216

oma aitmõju Mandzuurias säilitada. Inglismaa püüdis omakorda venelasi Mandzuuriast, vähemalt tõrjuda. Inglise diplomaatia katse õhutada Saksamaad vähemalt astuma Venemaa vastu ei õnnestunud.[1] Saksamaa ise tuubas agaralt selle vallal, et sundida Inglismaad ja Jaapanit mässõna end võitlusesse Venemaa vastu. Inglismaa laiekäänumised ladu asjus jooksid tühja. See sundis Inglismaad Lääne-Idas asuma sellise riigi õlsengule, kes võtaks enda peale võitluse Venemaa vastu.

Inglise diplomaatial ei olnud sellekes vaja vaeva näha. Lõõtlane pruges nüüdelda talle ise sülle peaaegu vastu Inglaste taktimist. See oli noor aga agressiivne Jaapani riik. Ta tema otsis endale liitlast Venemaa vastu. Juba varsti peale Simonoseki rahu tegid jaapanlased Londonis ettepaneku Jaapani-Inglise liidu sõlmimiseks, mille aga inglased tagasi lükkasid. Et oma eesmärki ellu viia, otsustasid jaapanlased inglasi hirmutada. Sellekes saatis Jaapani vahetus Peterburi oma eriline peaministri markii Ito. Ito missioon pidi Inglismaale näitama, et kui

---

[1] Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 125

Inglismaa ei tahtnud hoiduda lepitada Jaapaniga, süs Jaapanlased oskavad seda teha ka venelastega.[1] Manöövrid mõjus. Vene-Jaapani lõdu perspektiivist hirmutatud Inglismaa nõustus 30. jaanuaril 1902.a. allakirjutama Inglise-Jaapani liidulepingule. Leping nägi ette sõja puhul Hiinas või Koreas ühe poole sõttetõstmise puhyl teise erapooletust esimese suhtes. Kui ühel lepingupoolsel tekib aga sõda kahe või enama riigiga, kohustus teine talle andma sõjalist abi.[2] Leping oli Jaapani diplomaatia suurem võidukäik: ta garanteeris Jaapanile teiste riikide erapooletuse päralesõjas Venemaaga. Leping mõnedlustas Jaapanile see Inglismaa rahalist abi.

Saksa-Inglise vastuolude suurenemine eriti 1900.a. merevägede programmi sundis Inglismaad alustama läbirääkimisi Saksamaa vaenlastega—Prantsusmaaga ja Venemaaga. Nüüs 1902.a. olukord loob need tingimused vahetuvahelises olukorras mis lõpptulemusena viivad Entente kujunemisele. Inglismaa poolt tõi sellele soodsama pinna mo-

---

[1] Международные отношения на Дальнем Востоке, lk. 135

[2] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 187

narhi vahetus. 1901.a. suri kuninganna Victoria. Tema järglane Edward VII oli juba varem tõstnud Inglise-Vene ja Inglise-Prantsuse lähenemise poolehoiu. Lüüa sõlmimiseks Venemaaga oli tarvis lahendada veel kaks küsimust Kesk-Aasias Lähis-Idas ja Kaug-Idas. Neist kõige tõsisem ja esimene probleem. Inglismaa taotles Indiat piiramist puhverterritooriumide võõndiga, sellepärast nõudis ta Venemaa tagasitõmbumist Afganistanist ning Tiibeti ja Lõuna Pärsia tunnistamist Inglise mõju piirkonnaks. Venemaa ei soovinud aga loobuda oma mõjust Afganistanis ja loovutada inglastele osa Pärsiast. Läbirääkimised Peterburi ja Londoni vahel kestsid kogu 1903.a. jooksul, kuni need katkestas ootamatult alanud Vene-Jaapani sõda.

Vene tsarism ei olnud teinud Inglise-Jaapani liidust vajalikke järeldusi Vene-Jaapani läbirääkimised mõjupiirkondade suhtes Kaug-Idas jooksid umminikusse. 8. veebruaril 1904.a. alanud Vene-Jaapani sõda tõi Venemaale raske rahva sõjalise hüüasaamise, mis omakorda tekitas Venemaal revolutsiooni. „Seda koloniaalsõda," kirjutas Lenin oma artiklis „Port Arthuri langemine," „mis on

muutunud varasemast ja nüüd hoolimata maailma sõjaks, ei ahistanud vene rahvas, vaid Vene isevalitsus. Ühtlustavalt on öeldud saanud mitte vene rahvas, vaid isevalitsus." 1)

Sõjas Jaapaniga Prantsusmaa nõnda-öelda vääramatut abi osutada oma liitlasele ei suutnud. Venemaa oli aga rõõmus, et Saksamaa, toona suhtes pidas heatahtlikku neutraalsust. Saksamaa omakorda oli saavutanud võimaks Vene jõudude ahelduse Lääne-Euroopas. Revolutsiooni puhkemine Venemaal ja Jaapani lõigne sõjahõng ees sundsid Inglismaad ja Ameerika Ühendriike esimese rahumeelsusega. Et Jaapanit rutem sundida sellele sammule, sulgesid Inglismaa ja USA oma rahatorud Jaapanile. Inglismaa ja USA harrasid taipama, et nende julgeolekule Kaug-Idas on tõusmas Jaapani poolt oht

"1904. a. puhkenud Vene-Jaapani sõda kujutas imperialistlike riikide omavahelise võitlemise äärmist skaala vastakkestuse — Inglismaa ja Saksamaa — ümber." 2)

---

1) V. I. Lenin, Port Arturi langemine, Teosed, 8. k. Tallinn 1952, lk. 31–38

2) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 193

IV Inglise-Prantsuse ja Inglise-Vene liit.

Eelpooltoodud pikemas käsitluses peatusime täpsemalt rahvusvahelistel suhetel aastavahemikus 1871–1904. Selles käsitluse me nägime, millisel viisil jõujuneid valja vastuolud Euroopa riikide vahel, mis omakord sai aluseks kahe sõjalise bloki kujunemisele Euroopas. Need olid Kolmikliit, millest võtsid osa Saksamaa, Austria-Ungari ja Itaalia ning Vene-Prantsuse liit. Inglismaa ei olnud kummagi liiduga. Esialgu ei olnud tähenemisest huvitatud Inglise diplomaatia, kuna loodeti kasu saada kahe mandribloki omavahelisest hõõrumisest. Hiljem, kui Inglismaal selline huvi tekkis, takistasid liitumist Inglismaa vastuolud mandriblokkide riikidega. Nüüd aga oli kujunenud olukord, kus Inglismaa kõrge ägedamas

vaenlaseks kujunes Saksamaa. Inglismaale
muutus paratamatuks lähenemine Saksa-vasta-
se Vene-Prantsuse liiduga. See sundis inglasi
revideerima oma seniseid suhteid Prantsusmaa
ja Venemaaga, ehk teisiti öeldes, ümbervaldama
vastuolud, mis seni püsisid Inglismaa ja Prant-
susmaa ning Inglismaa ja Venemaa vahel.
Me märkisime juba eespool, et Inglise-Prantsu-
se ja Inglise-Vene lähenemise eest võitlejans
sai nüüd Inglise kuningas Edward VII, kes osa-
valt rasutas ära kogu võimuga[1] võrgu asja edasi-
mineku tamiseks Inglismaale vastuolus suunas.
Selles mõttes aitas palju kaasa kuninga meel-
div oskus võita inimeste pooldumist. Nähtavas-
ti aitas viimasega sõbrastada Edward VII isiklik viha vaen kärsitu ja upsaka
Wilhelm II vastu.[2]

Meil oli juba juttu sellest, et 1902.a.
Inglismaa ühendas need vastuolulised vastuolud,
mis tõid surnduse venitama Saksamaaga liidu
sõlmimise läbirääkimisi ja toetama nüüd piirk-
sõdimises muutunud Inglise-Jaapani liit kujutas endast esimest

---

[1] Inglise põhiseadus ei anna monarhile palju õigust
segada end poliitika juhtimisesse
[2] Diplomaatika ajalugu, II k., lk. 193

tõsist sammu loobumisel „hõlgava isolatsiooni" poliitikast. Selle lepinguga osutusid Inglise huvid Hiinas enam-vähem kindlustatuks. 1902. a lõppenud Inglise-Buuri sõda vabastas Inglismaa aheldatud jõud. Ligikaudu samal ajal algasid ka Inglismaa läbirääkimised Prantsusmaa ja Venemaaga. Läbirääkimised Prantsusmaaga pidid lahendama need põhilised kolonniaalküsimused, mis olid jäänud oma haripunkti Fašoda konflikti päevil. Inglismaa kokkulepe Prantsusmaaga ja Venemaaga pidi võtma Saksamaalt võimaluse mängida Inglise-Prantsuse ja Inglise-Vene vastuoludel.

Prantsuse-Saksa vastuolud tegid Inglise-Prantsuse leppimuse väga soovitavaks ka Prantsusmaale. 20. sajandil omandasid Saksa-Prantsuse vastuolud uue iseloomu. 70-ndatel aastatel omas Elsass-Lotaring peamiselt strateegilist tähtsust, nüüd aga omandavad nimetatud alad oma maavarudega mõlemale tõhutu majanduslikku tähtsuse. Prantsuse imperialistid nõudsid tuha tõsiselt mõtlema Elsass-Lotaringi ja Saarimaa kivisöerajoonide tagasivõitmisele.

Teiseks põhjuseks Prantsusmaa lähenemisel Inglismaale oli Venemaa nõu

Prantsusmaa lähtkse pahelise Soudude saavutamise pikemat aega Lang-Idas mistarvelt võrgesbas tsarismi Euroopas ja muutis Prantsusmaa Saksamaa vallaletungi puhul väke kaitsetuks.

Oma vastast võrgestamise suhtes, töi küll ole Prantsuse diplomaatia saavutanud juba tõsist edu Haaaja Kolmikliidust vaidlamise näol. Kurnatuna äärmiselt laostavast Prantsuse-Haaaka sõjast ja sõjalisest lüüasaamisest otsus juures tunnustas Haaaka 1896.a. Prantsusmaa õigust Tunisiale, 1898.a. kinkis Prantsusmaa Haaaliale raudteeliini, mis avas Pariisi rahaturu vaesele Haaaale. Sellele järgnesid lepingud Prantsusmaa ja Haaaka vahel 1900.a. ja 1902.a. 1900.a. 15. detsembri lepingu tunnustas Haaaka õigust Tripolitsaniale, Haaaa aga nõustus Marokо kaitsetsooni annektsiooniga Prantsusmaa poolt.[1] 1902.a 1. novembri lepinguga mõlemad lepinguosalised kohustusid pidama rangeimat erapooletust juhul, kui üks neist satuks tõke või mõne otsese või kaudse kallaletungi ohvriks. Kange erapooletuspäeb ette na juhul, kui üks lepingu osalistest

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 229-230

ise kuulutab sõja mõnele poolmandale sügele.[1] 1902.a. lepingu muutis temä motto sõna-sõnalt, siis oma olemuselt sväärtuseturus Haalea osavõtu Holmi küsimust.

Võnda oli terminid olukord, kus Inglise Prantsuse liit muutus äärmiselt vaenulikuks. See oli n.ö afalooline paratamatus, leping ise aga selle teadlikuspäratse tulemus.

1903.a. kevadel toimus kuningas Edward VII demonstratiivne visiit Pariisi. Oma esinemistes sõnastas kuningas korduvalt Inglise-Prantsuse sõpruse tähtsikkust. Sama aasta suvel tegi Prantsuse vabariigi president Loubet koos teda saatva Delcassé'ga vastuvisiidi Inglise kuningale, mis tähistas Inglismaa ja Prantsusmaa tõsiste läbirääkimiste algust. Läbirääkimised toimusid algul Delcassé ja Inglise välisministeeriumi juhi Landstowne vahel, hiljem Landstowne ja Prantsuse saadiku Cambon'i vahel.

Läbirääkimiste käigus tuleb lahendada nii kolooniaalküsimused, mis põlemaid poole seni olid lahutamud. Nende suhtumises Saksamaasse ja Euroopa probleemidesse ei saanud

---

[1] H. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 229-230

sõnneda olulisi lahkumineku id. Sellebõttu omandas leping koloonaid jaotava kokkuleppe vormi. „...jagavad etafrikat..." iseloomustas Lenin seda lepingut.

Kokkuleppele, mida hakati nimetama Inglise-Prantsuse Entente'iks sõrjutati alla 8. aprillil 1904.a. Leping koosnes kahest osast: avalikust ja salajasest osast.

Maroko ja Egiptuse kohta sõnas avaliku kokkuleppe esimene artikkel lausus: „Prantsuse Vabariigi Valitsus deklareerib, et ta ei hakka takistama Inglismaa tegevust sellel maal[2], nõudes tagasivalt, et Briti okupatsioonile oleks seatud tähtaeg, või mingisugusel muul viisil."[3] Seega oli teoliselt maha maetud tuli Egiptuse pärast. Vastutasuks andis Inglismaa Prantsusmaale Marokos vabad käed (seda oli ka juba Itaalia teinud). Avaliku deklaratsiooni teine artikkel märgis: „Prantsuse Vabariigi Valitsus deklareerib, et temal ei ole kavatsust muuta Maroko poliitilist olukorda. Tema Briti Majesteedi Valitsus tunnustab omalt poolt, et Prantsusmaale kuulub järelevalve... rahulikkuse üle sellel maal ja

---

1) V. I. Lenin, Tetradi po imperializmu, lk 621

2) st. Egiptuses

3) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 196

kohustus abistada teda kõigis temale tarvilikes administratiiv-, majanduslikes, finantsjä sõjalistes reformides... Ta deklareerib, et ta ei hakka takistama Prantsusmaa tegevust selles mõttes." 1)

Selle „südamliku kokkuleppe" silmakirjalikkuse paljastavad lepinguosalised salakokkuleppe artiklites, milles oli ette nähtud nii Maroko kui ka Egiptuse poliitilise olukorra muutmise võimalus. Lepingu salajane osa nägi ette, et lepinguosalised võivad muuta asjaolude sunnil oma poliitikat Egiptuse või Maroko suhtes, mis oleks tingitud lepinguosaliste kaubanduslike huvide kaitsest. Lepingulased kohustusid mitte takistama laevamise vabadust Suessi kanalil ega kindlustama Maroko rannikut Gibraltari väina läheduses.

Salakokkuleppe kolmas artiklel lausus, et maaala „mis külgneb Melillaga, Ceutaga ja teiste presiidiostega ... peab tol päeval, mil sultan 2) lakkab teostamast tema üle oma võimu, minema Hispaania mõjupiirkonda." 3)

Sellest selgub, et Inglismaa ei soo-

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 196
2) Mõeldud on Maroko sultanit
3) Diplomaatia ajalugu II k., lk. 196-197

vimmd, Gibraltari vastaskallas läheb Prantsusmaale, sellepärast ta andis eespoolnimetatud alad nõrgale ja hädaohutule Hispaaniale.

Erideklaratsioon jaotas Siiami mööda Menami jõge Inglise ja Prantsuse mõjupiirkondadeks.[1]

1904.a. 8. aprilli sooritusleppe põhjal, mille Prantsusmaa Egiptuse Inglismaale Maroko hinna eest. Egiptuse ja Maroko vahetu vaidlus kokkulepe jaatas suuga ära peaaegu viimased vabad kolonniaalterritooriumid. Inglise ja Prantsuse kolonniaaltüüde likvideerimine toi reaalse aluse tihisemaks tegutsemiseks Saksamaa vastu, ehkki viimasest lepingus ei olnud sõnagi juttu. Võrreldes Prantsuse-Vene 1893.a. lepinguga Prantsuse-Inglise 1904.a. lepinguga, siis nähtub, et esimene neist sisaldas fikseeritud Saksa-vastast iseloomu, millega saasnesid lepinguosaliste sõjalised kohustused, teises ei olnud seda tehtud. Lähtuda nähtavasti sealsest olukorrast, mis nõukogude kirjanduses ka tihti tegutsemist vajaduse korral. Samal ajal aga andis lepinguosalistele laiema tegevusvabaduse Lenin iseloomustas Inglise-Prantsuse Entente'i järgmiselt: „...ja-

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 197

garad ctaafrikat (valmistuvad sõjaks Saksamaaga)." 1)

Nii oli tekkinud mingi niidumata lõtude süsteem, milles ainult Prantsusmaa oli seotud sõbralepingutega — Venemaaga ja Inglismaaga. Sul on lihtne teha loogilist järeldust, milline lõt peaks olema järgmine, s.o. Vene- Inglise lõt. Lõid jõuga sellisel kujul oli tehtud tõsine samm Saksamaa ja Põhimõtteliidu sõjasüüdamiseks.

Saksamaa võis nüüd näha ainus teda oli võinud Inglismaa ja Venemaa vahel balansseerimine. Lahju oli tahutu: Prantsusmaa oli lõtunud Inglismaaga, ähaldatud Maroko käest ära lõbisenud. Saksa välispoliitika juht Holstein soovitas vastulöögi Saksa- Vene liidu näol. Selle teostamiseks näis sõjakastele olevat saabunud paras aeg. Lang- Idas lõõgastamiste osalisteks saamud tsarism vajas Euroopas hõõdlat selgatagust ja sõprust. Esimeseks „sõpruse" avaldusens sai Saksamaa poolt Venemaale pealepressitud rannaleping 1904. a. mis pidi taas avama Vene turu Saksa kaupadele ja kapitalile.1) Teiseks andis Saksa

---

1) В. И. Ленин, Тетради по империализму, lk 621

2) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 198

valitsus oma laevnikele loa varustada Vene laevastikku sõjaga selle soidul Lang-Itta. Peaaegu oma eesmärgile jõudsid sakslased Hulli intsidentsi[1] tõttu, mis ajas Inglise-Vene vahekorra järsku teravaks. Inglise valitsus alustas isegi sõjalisi ettevalmistusi.

Kasutades soodsat hetke, kus tsarism oli äärmal määral ehmunud, ulatas Wilhelm II Nikolai II-le sõbralikult sõjalise liidu lepingu projekti. Nikolai II võttis pakkumise alul tõrjuvalt vastu, siis aga hakkas kõhklema, avaldades soovi enne prantslastele näidata lepingutesti. Ja asi oligi kõhkl. Tsarism kreldus, kuna ta ei tahtnud pattuda Saksa politiika suunavette. Veel tähtsam: Saksa-Vene liit oleks riskinud Venemaa vahekorra Prantsusmaaga, see aga oleks tähendanud, et Venemaa ei oleks saanud rahalist laenu Prantsusmaalt. Nõil päevil hindas Lenin oma artiklis „Euroopa kapital ja isevalitsus" laenude tähtsust Venemaale järgmiselt: „... Euroopa kapital päästab Vene isevalitsust. Ilma välislaenudeta ei saaks ta püsida."[2] Ja tõesti, raha oli tsarismil hädasti vaja sõja jätkamiseks Jaa-

---

1) Lang-Itta sõudev Vene laevastik tulistas Hulli lähedal Inglise kalalaevu pidades neid Jaapani mõnitajateks.

2) V. I. Lenin, Euroopa kapital ja isevalitsus, Teosed, 8 k. lk 237

panuga. Nii sundis Prantsusmaa Venemaad endale truusse jäämaa, sest nagu kirjutas Lenin: „Prantsuse rodanlusel oli vaenlise toetuda oma sõjalist lüüasaat..."[1] Ka Wilhelm II mõistis, et tema tüdrupoja äraütlemise põhjuseks olid laenud kui ta kirjutas Bülowile et „... tema[2] on gallide - laenude pärast - liiga selgroota"[3]

Saksa diplomaatia ei heitunud ebaõnnestumisest, ta pööras oma relva küüsteti idast läände, et tasuda kättemaksu gallofobe liidu eest Inglismaaga. Sellens saabus kõne soodne juhus. Nimelt asus Prantsusmaa ellu viima 1900.a. Prantsuse- Haaka ja 1904.a. Prantsuse-Inglise lepingute võimalusi. Ta esitas Maroko reformide projekti, mis oleks tähendanud Maroko suveräänsuse likvideerimist.[4] Saksamaa otsustas prantslasi hirmutada. 31. märtsil külastas keiser Wilhelm II demonstratiivselt Maroko sadamalinna Tandžat ja esines seal kõnega, milles ta vilgates Maroko „sõltumatusele", rõhutas, et

---

1) V.I.Lenin, Euroopa kapital ja isevalitsus, Teosed, 8.k. lk.237

2) st. keiser Nikolai II

3) Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, Bd. XIX, Teil 1., № 6126

4) st. Schreiner Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk.233

Saksamaa pretendeeris Marokos võrdsetele õigustele teiste riikidega. Prantsusmaale näeku heidetud pahker välja ei tahtnud nõustuda Inglise-Prantsuse lepingu tühistamisest. Selle järel tuli Bülow välja rahvusvahelise konverentsi kokkukutsumise nõudmisega, millega ta lootis tühistada Prantsuse-Inglise kokkuleppet. Saksamaa sõjaväevarduse mõjul olid prantslased sunnitud järele andma 1905. a. suvel.

Sama aasta juulis tegi Saksamaa veel ühe katse tõhkenda Vene-Prantsuse liitu ja tõmmata Venemaa Saksamaa poolt juhitud Kolmikliidu. 1905. a. juulis kohtusid Wilhelm II ja Nikolai II Björko saare lähedal. Siin veenis Wilhelm II 24 juulil 1905 tsaari allakirjutama tollele samale liiduleppinguks mille üle läbirääkimised katkestati eelmise aasta lõpus.[1] Ent Peterburi tagasi jõudmel ütles Nikolai II oma ministrite mõjutusel süüdi lahte sellest just äsja allakirjutatud leppimuse st. Otsekoha kuulus keiser tsaari poole „Me ulatasime teineteisele käed ja andsime oma allkirjad jumala ees...“[2] Venemaa seeldumine oli mõdeka taeste põhjendatud, sest Venemaa oli vahe-

---

[1] Сборник договоров России с другими государствами, lk 335-336
[2] Diplomaatia ajalugu, II k., lk 206

peal solmimud Jaapaniga Portsmouth'is rahu. Venemaal oli puhkenud revolutsioon, mille mahasurumiseks tsarism rajas enam kui kunagi enne raha. Võimalus saada laenu Pariisist, Londonist ja New York'ist oleks otsekohe Vene-Saksa kaalu pukul olnud raadunud.

Maroko kuuritatud sõjale konverents tuli nagu 1906.a. Jaanuaris Hispaania linnas Algeciras'es äärmiselt tüüsetes kõnetud ohtrates. Tähenedes asjale formaalselt, näis, et Prantsusmaa nõuaks endale Inglise-Prantsuse leppimuse kaht määratud Maroko saatus muuta läbivaatamiseks rahvusvahelisele konverentsile, on Saksamaa võit. Tegelikult tähistasid konverentsi tulemused Saksamaa täielikku lüüasaamist. Oma nõudmiseks luudis Saksamaa, et ta oli täieste isoleeritud. Algupärapa toetas teda kongressil Austria, teine liitlane Itaalia astus aga juba avalikult välja Saksamaa vastu. Sama tegid ülejäänud riigid. Sellises rahvusvahelises olukorras oli Saksamaa sunnitud tagasi tõmbuma. Saksamaa taandumise põhjused avaldas Wilhelm II oma kõnes Bülowile, milles ta mainis, et enne on tarvis sõlmida liidud muhamedi valitsejatega, siis maha lasta sotsialistid, korraldada nende juhtid ning alles siis võib mõll-

da valessõpale. „Kuid mitte varem ja mitte a tempo!“ [1] lõpetas keiser oma kirja.

Konverents lõpetas oma töö 7. aprillil 1906. traktaadete allakirjutamisega.[2]

Maroko jäi formaalselt iseseisvaks, tema finantsid allutati aga rahvusvahelisele kontrollile. Kuid Maroko politsei organiseerimine tehti ülesandeks Prantsusmaale koos Hispaaniaga kellel, seega lasus otsekui kogu sõjalise mise kohustus Marokos.[3] Viimane andis Prantsusmaale alati võimaluse vahele segada Maroko siseasjadesse, kuna Maroko ungnaarude omavaheliste tülide tõttu „kogu rikkumiste esines segedasto.

Aastad 1904-1905 tõid Saksa diplomaatilele raasa musi ebaõnnestumisi. Ei õnnestunud tal ajada tõkki Vene-Prantsuse liidu Saksa-Vene lepingu teel ega saavutada ära seda soodsat olukorda, mis Tsarism oli ajutiseks põrgestatud. Ei õnnestunud Saksamaal ka hirmutada Prantsusmaad ja sel teel purustada Inglise-Prantsuse Entente'i. Maroko

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 236

2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 345-385

3) Diplomaatia ajalugu, II k. lk. 210

krüsi lõpuks kujunes Sargmine olukord: Marokko kaaramine Prantsusmaa poolt oli üdasi füüsitud, kuid mitte väljitud; Saksamaa oli täielikult isoleeritud, Saksa-vastane koalitsioon oli tugevnenud, rahvusvahelised suhted olid veelgi teravnenud, relvastus võidujooks oli saavutanud oma ülima taseme.[1] See sõrk hüürendas juba varem kavatsetud Inglise-Vene kokkuleppe sõlmimist.

Inglise-Prantsuse Entente ei garanteerinud viimasele esimese poolt sõjalist toetust. See tekitas Prantsusmaal püsiva kindlustunde tunde. Prantslaste ettepanekul algasid siiski mõlemi maa kindralstaapide vahel 1906.a. jaanuaris läbirääkimised sõjaleje koostöö suhtes. Samal ajal algasid analoogilised läbirääkimised Belgia kindralstaabiga. Jõõkate välja ühtsirkasjalised plaanid maa ja mereväeüksuste ühise tegevuse suhtes, mis inglased lubasid need täita ainult siis, kui Briti valitsus peab seda vajalikuks[2]. Seega Inglise valitsus jättis endale vabad käed. Prantslaste meelehuttlikud katsed inglastega sõjakõst liitu sõlmida ei andnud tugajärgi.

---

1) A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I, lk. 237

2) Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 212

1906. a. 8.–11. aprillini kohtusid Prantsuse ja Vene kindralstaapide ülemad. Siin räägiti konkreetsest asjast. Prantslased taotlesid Vene sõjalisto jõudude maksimaalset ärakasutamist Saksamaa vastu. Prantslased nõudsid et venelased paigutaksid võimalikult vähem sõjaväeosasid Austria vastu.[1]

Prantsusmaa olukord ei olnud täieste rahuldav, sest Inglismaa abi oli küsitav. Venemaa sõjalise võimsus aga oli saanud tõsiseid hoobi Vene Jaapani sõjas ning sellele järgnenud sisemaises revolutsioonis.

Prantsusmaa lootis oma võimsat positsiooni parandada otsustavalt Vene-Inglise leppimise sobitamisega.

Nagu me aspool märkisime, tegi Inglise diplomaatia juba 1903. a. katset Venemaale taheneda. Tal korral eismudeted midagi korda saata kuna Afganistani, Pärsia ja Tiibeti kohta ei saavutatud kokkulepet.

Kuid rahvide vaheliste suhete uued kombinatsioonid aitasid selleks tundvalt kaasa. Pärast Hang-Ida avantüürist väljarabelemist ja revolutsioon mahasurumist püüras tsarism taas oma pilgu Lähis-Idale. Oma pahame-

---

[1] Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 213

leks nagi ta, et sinna oli sigdinenud talle
mis võistlesja — saksa imperialism kelle mõju
Türgis kasvas kiireste. Teiseks ebameeldiva-
seks oli Austria agressiivsuse järsk tõus Bal-
kanil. Nii polnud tsarismi peavõistlejaks
Balkanil mitte enam Inglismaa vaid Saksa-
maa ja tema liitlane Austria. Need on momen-
did mis lähendasid Venemaad Inglismaale.
Prantsusmaa laenude kõrval omas suurt tähtsust ka Inglise laenud. Venemaa pidi sõbrustama sõjaga nendega, kel leidus tema jaoks raha laenata.

Saksa - Vene suhete halvenemine ning Venemaa rahanduse järjest süvenev sõltuvus Prantsuse - Inglise kapitalist oli üks Inglise - Vene tekkiva lähenemise tähtsamaid eeldusi [1]

Lõsars sellele said 1906. a. alguses Vene välisministriks Lamsdorfi asemel Izvolski. Viimane oli meelestatud sakslastevaenulikult ning soovis Inglismaaga sõlmuleppides vältida uusi konflikte Jaapaniga ning ühtlasi fonda tahemale vaenade küsimuse lahendamiseks.

Ka Inglismaa oli sunnitud revideerima oma varasemat suhtumist Venemaasse.

---

[1] Diplomaatika ajaloost II k., lk 213

See oli raskem ülesanne kui läbirääkimine Prantsusmaaga, sest Vene-Inglise vastuolud olid sügavamad kui Inglise-Prantsuse vastuolud. Kõik hiljuti pidas Inglismaa oma peavaenlaseks Lääne-Euroopas Venemaad. Pärast Krimmi kümnesaastast oli see seisukohast jäänud vananenud. Venemaa oli tundmatult nõrgenenud.

Samuti vähenes Vene-Inglise võistlus Lähis-Idas sellest ajast peale kui mõlemad leidsid seal endale nüüd tugeva vastase Saksamaa näol

Aimukesena säilitasid oma endise teravuse Inglise-Vene vastuolud Afganistanis ja Pärsias. Kuid ka need olid nõrgevaldatavad.

Kokkuvõttes võib öelda, et nüüd vastuolud võrreldes nendega, mis Inglismaal olid teistega Saksamaaga, olid tundmatult väiksemad. Inglismaa, kelle ülgeolek ikka enam hakkas ähvardama Saksa imperialismi agressiivsus, oli sunnitud loobuma lõputuma Saksamaa vastasleerist.

Kohe peale Vene-Jaapani sõda algi Inglismaa sammu koostöö saavutamiseks Venemaaga. Algeciras konverentsil astus Inglise diplomaatia Vene-Inglise lähedus

punda ette valmistama.[1] 1907.a. märtsis toimus Vene laevastiku sõprusvisiit Portsmouthi. Vene ohvitserid viibisid kuninga külalistena Londonis.

Vahepeal toimunes järsult Vene-Jaapani vahekord. Pärast Portsmouthi rahu alamid Vene-Jaapani flaburääkimised kalapüügi konventsiooni üle ei nihkunud paigast. Venemaa hakkas juba hirmu tundma, et Jaapan kasutab tema ajutist jõunetust ime sõja vallapäästmiseks. Izvolski oli veendunud, et parimaks aluseks Jaapani püdurglamisel on Vene-Inglise nõukokkulepe. Sellep olid veendunud ka inglased. Vene-Inglise läbikõnelused hindlustanud Vene tagala Lähis-Idas ja andnud tõukejõu sõjajulgust Saksamaa vastu Euroopas.

See ei takistanud Inglismaad muidugi 1902.a. lepingust Portsmouthi läbirääkimiste ajal 1905.a. Muga lepingus laiendati ilmselgelt ja ühtlasi jõuliselt jõupiiri, piirkonnad aga jäeti kahtlase tunnistas Jaapani protektoraat Korea üle.

Lõpuks jõudis Venemaa Jaapa-

---

1) Diplomaatika ajalugu, II k., lk. 213

niga kokkuleppele, mis kirjutati alla 30. juulil 1907.a. Venemaa võis nüüd enesetunda Hang-Idas palju julgemini. La Prantsusmaa oli 1907.a. sõlminud Jaapaniga kokkuleppe.[1]

Nii viisid kõik tingimused selleni, et Vene-Inglise kokkulepe said paratamatusena. Lepingule kirjutati alla 31.augustil 1907.a. Peterburis Izvalski ja Nicolson'i poolt.[2]

„Venemaa ja Inglismaa vahekorra konventsioon Pärsia, Afganistani ja Tiibeti kohta" koosnes neljast osast:

I Pärsiat puudutav kokkulepe
II Afganistani puudutav kokkulepe
III Tiibetit puudutav kokkulepe
IV Lisa Venemaa ja Suur-Britannia vahelise kokkuleppe kohta mis puudutab Tiibetit.[3]

Pärsiat käsitlev osa jagas Pärsia kolmeks tsooniks: Pärsia põhjaosa sai Vene tsooniks, kaguosa — Inglise tsooniks, neutraalne jäi osa aga eraposeletuns puhvertsooniks. Kumbki pool kohustus mitte taotlema „... poliitilist või kaubanduslikku laadi kontsessioone

---

1) Diplomaatia ajalugu, II k., lk 214
2) Сборник договоров России с другими государствами lk.386-394
3) Сборник договоров России с другими государствами, lk.386,387,389,391,392

nagu: raudtee, panga, telegraafi, maantee, transpordi, kindlustuse jne ..." [1] võõras tsoonis ja mitte tahtstama nende saamist teise lepinguosalise poolt. Erapooletus tsoonis võisid aga mõlemad taotleda kontsessioone, mida ei tohtinud segada partneri samasugust tegevust. [2]

Lõpetuseks nägi ette Pärsia finantside allutamist Vene ja Inglise tsoonides lepinglaste kontrollile juhul, kui Pärsia valitsus ei suuda korraldada tasuda laene Vene või Inglise pankadele. Sellest tulenevalt Venemaa ja Inglismaa omandasid oma tsoonides õiguse kehtestada kontrolli Pärsia riigikassa tulude üle. [3] Nagu sellest selgub oli lepinglastel tegelikult Pärsiat rahanduslikult orjastada.

Afganistani kohta räägiv osa lausus "... Vene impeeriatorlik valitsus teatab, et ta tunnustab Afganistani väljaspool Vene mõjusfääri olevana; ja ta kohustub kõigis oma poliitilistes suhtlemistes Afganistandga rasutama tema korgeamuse Briti valitsuse vahendust; ta kohustub samuti mitte saatma mitte mingisugu-

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 388
2) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 388
3) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 389

seid agente Afganistani" [1]

Seega Venemaa loobus oma 1901.a. sisse seatud otsestest diplomaatilistest suhetest Afganistaniga.

Tiibetit puudutavas osas sõlmustusid kõrged lepinguosalised mitte vahele segama Tiibeti siseasjadesse, mitte rikkuma tema territoriaalset terviklikkust ja läbi räägi temaga ainult sõltumatu Hiina valitsuse vahendusel. [2]

Lasku on alahinnata Inglise-Vene leppimuse ajaloolist tähtsust. See täkendas kõigepealt Saksamaa ja temaga ühes ka Sõlmikliidu vastase sõjalise bloki loomise lõpuleviimist. 1907.a. jõudeis sel sombel lõpule Inglise-Prantsuse-Vene Entente'i ehk teisiti nimetatud Sõlmikleppimuse vormistamine

Lenin iseloomustas Vene-Inglise 1907.a. kokkuleppet järgmiselt „... jagavad Pärsiat, Afganistani Tiibetit (valmistuvad sõjaks Saksamaale)." [3]

Vene-Inglise kokkuleppe tähendas tõndvat jõudude vahekorra muutmist Euroopas.

---

1) Сборник договоров России с другими государствами, lk. 390
2) Сборник договоров России с другими государствами, lk 391, 392
3) В. И. Ленин, Тетради по империализму, lk 621

Entente tuletas tranduvalt oma sõjaliste jõududega, õhu- ja materiaalsete ressurssidega Saksamaad ja tema nõgelat lõtlast Austrjat. Kolmikliidu 3. liige-Itaalia oli Itaalia-Prantsuse 1902.g. lepingu põhjal juba Kolmikliidust faktiliselt eraldunud. Rahvusvahelises olukorras oli toimunud põhiline muudatus. Valmistudes võitluseks oma surmavaenlase Saksamaaga, püüdlustas Inglismaa endale mõlema hõljutõse vaenlase Prantsusmaa ja Venemaa kooslöö.

Lõpsõna.

Entente moodustamise, tapulevõimine 1907.a. aitas kaasa rahvusvahelise olukorra tundvale pinevnemisele. Jätkus kapitalismi kriisi progresseerur süvenemine. Maroko kriisile järgnes vapustav Bosnia kriis 1908-1909.a. Varsti olid võimsate lõppremd, kui 1911.a. puhkes taas Saksamaa ja Prantsusmaa vahel duell Maroko pärast. Olgugi, et ka see kriis leidis väliselt rahuliku lahenduse, jäi vihavaen pooltevahel endiselt hõõguma. 1911.a. tungis Itaalia rallale Türgile, et vallutada võimaslt Tripolitaaniat. See sõda mille ole esile kutsunud „Itaalia finantstuusade ja kapitalistede kasuahnus..." [1] lõppes Itaalia võiduga. Türgi loovas Tripolitaania.

---

1) V. I. Lenin, Itaalia ja Türgi vahelise sõja lõpp, Teosed, 18. k., Tallinn 1953, lk. 308

Haaka ja Türgi vahel järgnes 1912. a. sõjamene Balkani sõda, mille Balkani väikeriikide koalitsioon purustas Türgi võimu Balkanil. Vaevalt oli Türgi võidetud (1913), kui võitjate endi vahel puhkes täiel Türgi pärapeal jagamisest pärast 1913. a. Need vaidlused ei ole lõpuni lahendatud. Nendesse sekkunud kõik Euroopa suurriigid. 1911.-st aastast alates kerkib nagu juba nägime igal aastal Euroopas sõda. Üks rahvusvaheline kriis ei jõua veel vaibudagi, kui algab juba uus.

Sõjahädaohtu aitas suurendada riikidevahelise vastuolude kõrval veel riikide sisekorraga, klassivõitluse ja rahvusliku heitluse teravnemine neil aastatel. See omakorda õhutas imperialistlikke riikide valitsevaid klasse otsima välistes edusammudes väljapääsu sisevastustest.

Selles äärmiselt elektriseeritud õhkkonnas valmistusid mõlemad suured imperialistlikud leerid palavikulise kiirusega sõja vastu. Kapitalistlik maailm läks vastu suurele. Kriisi kokkuvõtvaks väljendajaks sai peale sõjalise rühmituse — Antanti ja Kolmikliidu tekkimine. Kapitalistlik maailm jagunes kahte teineteisele vaenulikku leeri. See näitas, et kapitalistlikel riikidel, kogu kapitalistlikul

likul süsteemil muutus võimatuks edasine rahulik kooseksisteerimine. Kapitalismi ning pidi leidma lahenduse tulemaailmses sõjas. Selleks relvastusid mõlemad pooled palavikuliselt.

Relvastuse nasvu ennesõjaaegsel perioodil demonstreerib elavalt 5 suurriigi relvakasvu mererelvastuse näitel aastail 1905 – 1914. a. kasvas 4,4 miljardilt kuni 7,8 miljardini s.t. kasvu 73% võrra. 1913. a kirjutas Lenin et: „Relvastumist peetakse rahuajaliku arengu tingimuseks, patriootlikkuse ilmingiks; eeldatakse, et võik hoiavad rangelt saladust. Laevaehitus- ja kahuri-, dünamiidi- ja püssirohutööstused ning tehased aga kujutavad endast rahvusvahelisi ettevõtteid, mis eri maade kapitalistid ühel või teisel viisil toetavad ja veoravad pumpalpaks eri maade „publikut“, ehitades laeva või kahureid mõlemale Inglismaa jaoks Saalea vastu, nii ka Saalea jaoks Inglismaa vastu.“ 1)

Nüüs rahvusvahelise piirevuse kasv on seletatav kapitalistide kasuahnuse tõusuga imperialismi ajastul. Maailmasõja ettevalmistamisest oli võidetegelt huvitatud rahvusvahelise kodanlus. Tema huvides toodi ohvreks miljardeid kihtsate inimeste töövaevast.

1) V. I. Lenin, Relvastumine ja kapitalism, Teosed, 19. k. Tallinn 1953, lk. 83

Kõigist imperialistlikest riikidest oli tulevaseks sõjaks parimini relvastatud Saksamaa, mida tagas Saksa tööstuse eraldselt tõusnud jõud ja küüre areng. Saksa sõjatööstuse võimsus ületas Vene ja Pr sõjatööstuse koguvõimsuse. Saksa armee oli parimini relvastatud. Kogu Saksamaa tööstus oli küüreste kohandatav sõjaaja tarvetele. Ainult Saksa sõjavägi staapides oli 1914 aastaks võimas näitsuurtükiväge. Saksamaa raputuses oli sõjavägede paigutamiseks ühest kohast teise tihe ja keskpunktist funktsioneeriv raudteede võrk. Selletõttu oli Saksamaa võimekus kõige küsimi vüma läbi mobilisatsiooni ning paisama väeosi rindele.[1] 1911.a. alates püüs Saksa valitsus igal aastal Riigipäeval läbi mõned sõjaväe tugevdamise seadused, mistõttu suurendati iga aastaga sõjaväest eelarvet. Saksamaa relvastuse ülikõrge tase, tema täielik valmisolek jõlgustas Saksa imperialiste provotseerima ülemaailmset sõda.

Teine Kolmiklõdu riik Austria oli tollal progresseeruva laostumise olukorras. Ei

---

1) Võrdluseks toome Vene ja Saksa armee mobilisatsiooni küüsse 1914.a. sügisel
Saksa armee mobilisatsioon algas 1.augustil ja lõppes 5. augustil
Vene armee mobilisatsioon algas 31.juulil ja lõppes 8 augustil

saa ütelda, et austerlased olevs ennegi ajaloos sõjanduses tuntud olnud. Austria sõjavägi oli nii oma võimsuselt kui ka moraalselt tasemelt madalam teiste suurriikide armeedest.

Kolmikliidu vastased selvastusid samuti pingeliselt, olgugi, et nad selles suhtes ei suutnud samasuu pidada Saksameaga. 1913.a. sõlmdus Prantsusmaa kaheaastaselt vastastikusest kuni kolme-aastasele, mis suurendas sõjavägi 30% võrra.

Pärast Vene-Jaapani sõda hakkas Venemaa küll oma sõjavägge ümberkorraldama ja selvastust täiendama, kuid korealdamise otsusega ei võimud tsarism kiirelda. Venemaal oli ette nähtud 1917.aastaks toestada „suur“ sõjaväeprogramm, kuid selle teostamine ulenes kaunis visalt. I Maailmasõja suttimisel ei olnud tsarism oma sõjalisto ettevalmistustega veel kaugeltki tõpule jõudnud, kuigi ülemkorane sõjaminister Suhhomlinov kergemeelselt vastupidist väitis. Prantsusmaa oli Venemaad suurte laenude andmisega ahtsasti toetanud, kuid aeg sõjaväe reorganiseerimiseks jäi liiga lühikeseks. Puudulik oli ka Venemaa raudteedevõrk.

Inglismaa oli sõjaks hästi ettevalmistatud, kuid Inglismaa omas aiplt suurt laevastikku, maavägi vaatamata heale

relvastusele ülevaatusele ja väljaõppele oli lüüga väe-
ke. Kuigi Inglise sõjaväe mobiliseerimise süstee-
tööstas häste, võisid need paigmused minna kadu-
ma ekspeditsioonivägge Prantsusmaale transporte-
rimisega, sest Inglise sadamad ei olnud sellise
suure arvu meeste ärasaatmiseks kohandatud.

Pärast Ententi moodustamist läks
maailm kiiresti vastu katastroofile, mis algas
juulis lõpus 1914.a. Maailmasõja puhkemisega.

Ülekaal sõjalistes ettevalmistustes
ja hirm saavutada oma otsustava lüüasi sundi-
sid Saksa imperialismi eriti suuttama sõja alus-
tamisega maailma põhjalikku ümberjaotamise
pärast. Saksamaa imperialistlikku sihtmitust
võib Ententi'iga võrreldes iseloomustada kui grup-
pi, mis on „... vaigu riisjalikum, vaigu röövellikum-
nende gruppi, kes tuhid kapitalistlike roogade lauа
juurde siis, kui kohad olid ära võetud, kes aga toid
võitlusse uusi kapitalistliku tootmise arendamise
võtteid, parema tehnika, vorratu organisatsiooni..."[1]

Nõnda algas 28 juulil 1914.a. esimene
imperialistlik maailmasõda. Ta oli teke imperia-
listliku sihtmitme esimese võitluse tulemus. Vasta-
tust kannavad kõik imperialistlikud riigid. 1914.a.

---

1) V. I. Lenin, Sõda ja revolutsioon, Teosed 24. k.,
Tallinn 1954, lk. 370

sõsis Euroopas teineteise vastas mitte rahu ja sõja leer vaid raks imperialistlikku leeri. Sel puhul kirjutas Lenin: „Kogu viimaste aastakümnete ajalugu ja diplomaatia ajalugu näitab, et mõlemad sõdivate rahvuste rühmad valmistasid süstemaatiliselt ette just niisugust liiki sõda." [1] Nüüs selle sõja tekkimises olid süüdi sõltgi imperialistlike riikide valitsused. Ühegi asjaomase riigi (välja arvatud Serbia) näed ei olnud pyhtad selles asjas. Selle rohutava tõe on maailma rahvastele teinud teatavaks ajalugu. On arusaadav, et ka nüüsoleval ajal koguprogressiivne inimkond jälgib rahutuse ning õigustatud pahameelega uute sõjakiste rühmituste loomist, mõlemalt ka tunneb tekkivat uut hädaohtu inimkonna õnnele.

---

[1] V. I. Lenin, VSDTP väeüsmaa-sentsvoonide konverents, Teosed, 21. k. Tallinn 1953, lk. 137

Kasutatud kirjanduse
loos
tsitaatide tähendusega

I Marksismi-leninismi klassikud

1. К. Маркс и Ф. Энгельс, Предисловие к сборнику „Internationales aus dem Volksstaat (1871-1875)", Сочинения, том XVI, часть II, 1936, lk. 385-387

2. Ф. Энгельс, Внешняя политика Русского царизма, К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, том XVI, часть II, lk 3-40

3. V. I. Lenin, Hüva sõda, Teosed, 4. k., Tallinn 1950, lk. 333-337

4 V. I. Lenin, Port Arturi langemine, Teosed, 8. k., Tallinn 1952, lk 31-38

5. V. I. Lenin, Euroopa kapital ja isevalitsus, Teosed, 8. k., Tallinn 1952, lk. 237-243

6. V. I. Lenin, V.S.D.T.P. Välismaa-sektsioonide konverents, Teosed 21. k., Tallinn 1953, lk. 136-141

7 V. I. Lenin, Haaka ja Tūgi vahelise sõja lõpp, Teosed, 18. k., Tallinn 1953, lk. 308-309

8. V. I. Lenin, Kelvastumine ja kapitalism, Teosed, 19. k., Tallinn 1953, lk. 83-84

9. V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, Teosed, 22. k., Tallinn 1953, lk. 173-281

10 V. I. Lenin, Sõda ja revolutsioon, Teosed 24. k. Tallinn 1954, lk. 365-388

11. В. И. Ленин, Тетради по империализму, (Ленинград) 1939 = V. I. Lenin, Tetradi po imperializmu

II Erialalised teosed ja allikad

1. Diplomaatia ajalugu, II k., Tartu 1948 = Diplomaatia ajalugu, II k.

2. А. С. Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма в конце XIX века, Москва 1951 = А. С Ерусалимский, Внешняя политика и дипломатия Германского империализма

3. Albert Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik 1871–1945, Erster Band: 1871–1918, Berlin 1955 = A. Schreiner, Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik, Bd. I

4. А. З. Манфред, Внешняя политика Франции 1871–1891 годов, Москва 1952 = А. З. Манфред, Внешняя политика Франции

5. Международные отношения на Дальнем Востоке (1870–1945 гг.), (Москва) 1951 = Международные отношения на Дальнем Востоке

6. А. П. Шермов, К истории военного кораблестроения, Москва 1952 = А. П. Шермов, К истории военого кораблестроения

7. Хас. Муратов, Роль Англии в „восточном кризисе" (Английская дипломатия и русско-турецкая война 1877-1878 годов), Историк марксист, $\frac{7}{кн.83}$, (Москва) 1940, лк. 65-81 = Хас. Муратов, Роль Англии в „восточном кризисе", Историк марксист, книга $\frac{7}{83}$

8. Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917, (Москва) 1952 = Сборник договоров России с другими государствами

9. Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Bd. IV; V; XI; XIV, Teil 1., XIX, Teil 1. Berlin 1922-1927 = Die Gosse Politik der Europäischen Kabinette

Sisukord

		lk.
	Eessõna	2
I	Euroopa rahvusvahelised suhted XIX saj. 70-ndail aastail. Saksa-Austria liit.	11
II	Imperialistliku koloniaalekspansiooni algus. Vene-Saksa suhete halvenemine ja Vene-Prantsuse liit.	39
III	Maailma jaotamise lõpulõpetamine ja Inglise-Saksa antagonismi väljakujunemine.	87
IV	Inglise-Prantsuse ja Inglise-Vene liit	130
	Lõppsõna	153
	Kasutatud kirjandus	160